

T.C
ÇANAKKALE ON SEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYASOFYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY

Hazırlayan
Erkin AKAN

Çanakkale-2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Erkin AKAN'a ait "Cumhuriyet Döneminde Ayasofya" adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan Doç. Dr. Ayşe ÇAYLAK TÜRKER

(imza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY

(imza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Cahide SINMAZ SÖNMEZ

(imza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR

(imza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Özkan KESKİN

ÖZET

Ayasofya (Saint Sophia) kelime anlamı olarak “ilahi hikmet” anlamına gelir. Ayasofyalar: birinci Ayasofya, ikinci Ayasofya ve bugün Ayasofya müzesi olarak gördüğümüz bina ise üçüncü Ayasofya’dır. Üçüncü Ayasofya 27 Aralık 537’de açıldı. İstianus’un yaptırmış olduğu bu bina ilk yapıldığında yapım hataları taşıyordu. Bu yapım problemlerinin birincisi ve en önemlisi Ayasofya’nın kubbesiydi.

Ayasofya’nın ilk kubbesi daha basıktı. Bu basıklıktan dolayı kubbe daha fazla baskı uyguluyordu. 557’de olan depremde kubbe zarar görmüştü. Kubbe 7 Mayıs 558’de oluşan depremde tamamıyla çöktü. Kubbe, Genç İsidoros tarafından onarıldı. Kubbe bu onarımda yaklaşık olarak 6.25 m. yükseltildi. Ayasofya’nın tarihi bir çeşit tamirler tarihidir.

IV Murat zamanından Sultan Abdülmecid zamanına kadar Osmanlılar Ayasofya ile fazlaca ilgilenmediler. Sultan Abdülmecid Ayasofya’yı restore etti. Ayasofya da Abdülmecid zamanında yapılan Fossati restorasyonu Ayasofya’nın müze oluşuna giden yolda birinci adımdı.

Ayasofya’nın müze oluşunda ikinci adım ise Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Thomas Whittemore’a Ayasofya’da mozaik çalışmaları için izin verilmesidir. Atatürk Ayasofya’yı haç ve hilalin çatışmasından kurtararak kültürler ve dinler arası çatışmayı engellemek için müze yapılmasını istemişti. Ayasofya 24.11.1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile müzeye dönüştürüldü. Ayasofya’nın bugünkü statüsü müzedir. Ayasofya’nın statüsünde yapılan bu değişiklik idari tasarruf sonucu oluşturuldu.

ABSTRACT

The meaning of Hagia Sophia (Saint Sophia) is “holy wisdom”. There are three Hagia Sophias which are known as first, second and third Hagia Sophia which is the today’s Hagia Sophia museum. Hagia Sophia was opened on December 27, 537. The first Building which was built by Justinian I had construction errors in the beginning. The main error was in the dome of Hagia Sophia. The dome of Hagia Sophia was initially lower. Due to its lowness, the dome was putting too much pressure. The dome was damaged by the earthquake in 557. It was repaired by young Isidore. The dome was elevated by approximately 6.25 m. in this repair. Consequently, the history of the Hagia Sophia is a kind of history of repairs.

The Ottomans could not pay much attention to maintenance of Hagia Sophia after the reign of Murad IV. The Hagia Sophia was restored during the reign of Abdulmecid. The restoration by Fossati brothers was the first step of Hagia Sophia on its way to being a museum. And the second step was taken by Atatürk by allowing Thomas Whittemore to do mosaic works in Hagia Sophia in the initial times of the Republic. To prevent a potential between the Cross and Crescent, Atatürk wanted the Hagia Sophia to be a museum. Hagia Sophia became a museum pursuant to the 24.11.1934 dated Decree of the Cabinet. The change made in status of Hagia Sophia was a product of administrative ruling. The status of Hagia Sophia which is currently a museum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	
AYASOFYA ADI VE İSTANBUL'DAKİ BÜYÜK AYASOFYA'NIN YAPIM EVRELERİ.....	

I. BÖLÜM AYASOFYA'NIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

A- Bizans İmparatorluğu Zamanında Yapılan Bölümler.....	6
1. Avlu.....	6
2. Narteksler.....	6
3. Nefler.....	8
4. Kubbe.....	9
5. Galeriler.....	10
6. Hazine Binası.....	11
7. Vaftizhane.....	12
8. Horologion.....	12
9. Ayasofya Mozaikleri.....	13
B- Ayasofya'da Osmanlı Ekleri.....	17
1. Türbeler.....	17
2. Kütüphane.....	19
3. Minareler.....	20
4. Şadırvan.....	21
5. Medrese.....	21
6. Muvakkithane.....	22
7. Ayasofya'da Diğer Osmanlı Ekleri.....	23

II. BÖLÜM
AYASOFYA CAMİİ MÜZEYE ÇEVİRİLİNCEYE KADAR GEÇEN
DÖNEMDE AYASOFYA CAMİİNDE PLANLANAN VE YAPILAN
ÇALIŞMALAR

A- Fossati Restorasyonu.....	25
B- 1894 Depremi Sonrasında Ayasofya Camii İçin Planlanan Çalışmalar.....	29
C- Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Ayasofya Camiinde Yapılan Çalışmalar.....	31

III. BÖLÜM
AYASOFYA CAMİİNİN MÜZEYE ÇEVİRİLİŞİ

A- Ayasofya Camiinin Müzeye Çevrilişi.....	35
--	----

IV. BÖLÜM
AYASOFYA MÜZESİ TARTIŞMALARI

A- Ayasofya Camiinin Müzeye Çevrilmesine İtirazlar.....	44
B- Ayasofya Müzesinin İbadethaneye Dönüştürülmesi.....	56
1- Ayasofya Müzesi Camiye Dönüştürülmesi Talepleri.....	56
2- Ayasofya Müzesinin Kiliseye Dönüştürülmesi Fikri.....	63
3- Ayasofya Levhaları.....	65

V. BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYASOFYA MÜZESİ TAMİRLERİ

A- 1935-1969 Yılları Arası Tamirleri.....	69
B- 1974-1986 Yılları Arası Tamirleri.....	70
C- 1986'dan Sonra Yapılan Tamirler.....	71

VI. BÖLÜM
DÜNDEN GÜNÜMÜZE AYASOFYA ÜZERİNDE HÂKİMİYET
MÜCADELELERİ ve BAZI DÜŞÜNCELER

A-Dünden Günümüze Ayasofya Üzerinde Hakimiyet Mücadeleleri ve Bazı Düşünceler.....	73
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	84
EKLER	115

KISALTMALAR

a.g.e: Adı Geçen Eser

AMY: Ayasofya Müzesi Yıllığı

ev: Çeviren

DBİA: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

Haz: Hazırlayan

İA: İstanbul Ansiklopedisi

MBİA: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

ÖNSÖZ

Ayasofya zamana dayanabilen ender yapılardan biridir. Mısırda Piramitler için söylelenen “zaman insanın düşmanı piramitlerde zamanın” deyimi Türkiye’de bulunan kültür mirasının birçok anıtı için kullanılabileceği gibi belki de en çok Ayasofya için kullanılmalıdır.

Ayasofya farklı zamanlarda farklı tartışmaların içinde kalmıştı. Ayasofya ile ilgili olarak en çok tartışılan konu onun statüsüdür. Ayasofya ne olmalıydı? Kilise mi, cami mi yoksa dünya kültür mirasının bir parçası olarak müze mi?

Bu çalışmada yıllardır tartışılan Ayasofya’nın müze haline getiriliş süreci ve bu sürecin nasıl işlediği ve bugün Ayasofya’nın statüsü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayasofya idari bir tasarrufla müze yapılmıştır, bugünde müze olarak varlığını sürdürmektedir.

Çalışmamın oluşmasında katkılarıyla beni yönlendiren danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Mithat Atabay’a teşekkürü borç bilirim.

Erkin AKAN
İstanbul, 27 Mayıs 2008

GİRİŞ

AYASOFYA ADI VE İSTANBUL'DAKİ BÜYÜK AYASOFYA'NIN YAPIM EVRELERİ

Ayasofya'nın sözcük anlamı “kutsal bilgelik”tir.⁽¹⁾ Bu tanımdan hareketle Ayasofya'nın Tanrının mı yoksa İsa'nın mı bir özelliği olduğu konusu tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre; Ayasofya Hıristiyan inancında Ekanim-i Selasenin⁽²⁾ ikinci ögesi oğulun bir özelliği⁽³⁾; ikinci görüşe göre de Tanrının üç özelliğinden birisidir.⁽⁴⁾ Doğulu (İslami) kaynaklara göre Ayasofya Konstantin bin Alanya'nın eşi Ayasafiye'nin vasiyeti sonucu inşa olunan kilisenin adıdır.⁽⁵⁾

Efsaneye göre; Ayasofya adı, ne yapacağını bilmeyen mimara rüyasında görünen meleğin “ üç nefli olarak baba-oğul-kutsal ruh adına bir kilise yapmasını istemesi” ve

⁽¹⁾ THEVENOT, Jean: **1655-1656'da Türkiye**, Çev: Nuray Yıldız, Tercüman 1001 Eser Temel Serisi, İstanbul-1978, s. 59-60

GRANT, Michael: **Roma'dan Bizans'a**, Çev: Zühre İlkelen, Homer Kitapevi, İstanbul-2000, s. 104
MANSEL, Philip: **Dünyanın Arzuladığı Şehir (1453-1924) Konstantinopolis**, Sabah Kitapları, İstanbul-1996, s. 1

GRELOT, Josephus: **İstanbul Seyahatnamesi**, Çev: Maide Selen, Pera Turizm ve Ticaret AŞ, İstanbul-1998, s. 81

Tercüman-ı Ahval: NO: 14, 1277

HAZARFEN Hüseyin Efendi: **Telhisü'l Beyan Fi Kavanin-i Ali Osman**, Haz: Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu(TTK) Yayınları, Ankara-1998, s. 47

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, Yapı Kredi Bankası(YKB) Yayınları, İstanbul-1984, s. 4

⁽²⁾ “Ekanim-i Selase: Hıristiyanlığın baba oğul ve Ruhul Kudüsten oluşan inanç”
(DEVELİOĞLU, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara-2002, s. 211)

⁽³⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DVİA)**, C. IV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul-1991, s. 206

DİRİMTEKİN, Feridun: “Ayasofya”, **İstanbul Ansiklopedisi(İA)**, C. III, İstanbul-1960, s.1439

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 34

⁽⁴⁾ RAMAZANOĞLU, Muzaffer: “Ayasofyalar”, **Resimli Tarih Mecmuası**, C. IV, Sayı: 41, 1953 s. 2268-2269

⁽⁵⁾ SÜSSHEİM, K- MANSEL, Müfit: “Ayasofya”, **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi(MBİA)**, C. II, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1942, s. 51

bu kilisenin adının da Ayasofya olmasını istemesiyle oluşmuştur.⁽⁶⁾ Anlatıla gelen ikinci bir efsaneye göre ise, Ayasofya'nın inşaatında çalışan işçiler yemek molası verdiklerinde inşaatı gözetlemesi için bir çocuğu gözcü bırakmışlardı. Çocuk inşaatı beklerken görünen melek, çocuğa ne yaptığını sormuş ve çocuk da “kilise inşaatını bekliyorum” cevabını verince melek kiliseyi senin yerine ben beklerim demiş ve inşaatın işçilerinin yanına giden çocuk meleği anlatınca çocuğun bir daha kiliseye girmesine izin verilmemiş ve çocuk İmparator İustinianus tarafından sürgüne gönderilmiştir.(Kyklad Adalarına); bu olayın ardından kiliseye “İlahi Hikmet” anlamına gelen “Ayia Sofya” adı verilmişti.⁽⁷⁾

Ayasofya'ya ilk yapıldığı zaman “büyük kilise” anlamına gelen “Megalia Eklisia” adı verilmişti.⁽⁸⁾ Ayasofya'ya “Sophia” adı beşinci yüzyılda verildi.⁽⁹⁾

İstanbul'daki Büyük Ayasofya dışında tarafımızdan tespit olunabilen Ayasofyalar: Yine İstanbul'da bulunan Küçük Ayasofya⁽¹⁰⁾, Vize Ayasofyası⁽¹¹⁾, Enez Ayasofyası⁽¹²⁾, Trabzon Ayasofyası⁽¹³⁾, Selanik Ayasofyası⁽¹⁴⁾, İznik

⁽⁶⁾ BERGER, Albrect: “Tarihi Söylenceleriyle Ayasofya”, **600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve 1847–1849 Fossati Restorasyonu**, T.C Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul–2000, s. 51

⁽⁷⁾ BERGER, Albrect: “Tarihi Söylenceleriyle Ayasofya”, s. 29

DAĞBAĞYAN, L. Panos: **Paylaşılmayan Belde Konstantiniye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul–2005, s.129

PAMUKÇUYAN, Kevork: “Ayasofya ve Ermeniler”, **İA**, C. III, İstanbul–1960 s. 1472

⁽⁸⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: “Ayasofya”, **İA**, C. III, İstanbul–1960 s. 1439

⁽⁹⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 4

SÜSŞEİM, K-Mansel, A. Müfid: “Ayasofya”, **MBİA**, C.II, İstanbul–1942 s. 47–48

⁽¹⁰⁾ İNCİCYAN, P.Ğ: **18 Asırda İstanbul**, Çev: Grand D. Andresyan, Baha Matbaası, İstanbul–1976 s. 58

⁽¹¹⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofyalar”, **Ayasofya Müzesi Yıllığı(AMY)**, No: 11, Yenilik Basımevi, İstanbul–1999 s. 15–17

DİRİMTEKİN, Feridun: “Vizedeki Ayasofya Kilisesi”, **AMY**, NO: 13, İstanbul Matbaası, İstanbul–1961 s. 18

⁽¹²⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofyalar”, **AMY**, No:11, s. 4–5

⁽¹³⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofyalar”, **AMY**, No:11, s. 13–15

⁽¹⁴⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofyalar”, **AMY**, No:11, s. 9–11

Ayasofyası⁽¹⁵⁾, Benefşe Ayasofyası⁽¹⁶⁾, Edirne Ayasofyası⁽¹⁷⁾, Ohri Ayasofyası⁽¹⁸⁾ ve Sofya Ayasofyası'dır.⁽¹⁹⁾

İlk Ayasofya kilisesinin taş duvarlı ahşap çatılı bazilikal planlı⁽²⁰⁾ bir kilise olduğu sanılmaktadır.⁽²¹⁾ 360 tarihinde açıldığı bilinen ilk Ayasofya kilisesinin I. Konstantin zamanında inşaatına başlandığı fakat kilisenin açılışının I. Konstantios zamanında yapıldığı saptanmakla birlikte⁽²²⁾; I. Konstantin'in yaptırdığı kiliseler arasında Ayasofya'nın bulunmayışı⁽²³⁾ ve kilise yazarı Sokrates'in verdiği bilgilerden hareketle⁽²⁴⁾ I. Ayasofya Kilisesinin İmparator Konstantios tarafından yaptırıldığı sonucuna varılır.⁽²⁵⁾ Birinci Ayasofya kilisesi Haziran 404 tarihinde çıkan bir isyan sonucunda yanmıştı. Bu isyanın nedeni zamanın ünlü piskoposu İoannes Chrysostomosun İmparator Arcadius'un eşi Evdoksia'yı sert bir şekilde eleştirmesinden⁽²⁶⁾ dolayı İmparator Arcadius tarafından piskopos İoannes Chrysostomos'un sürgüne gönderilmesiydi.⁽²⁷⁾

⁽¹⁵⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofyalar", **AMY**, No: 11, s. 6

⁽¹⁶⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofyalar", **AMY**, No:11, s. 23

⁽¹⁷⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofyalar", **AMY**, No: 11, s. 3-4

⁽¹⁸⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofyalar", **AMY**, No: 11, s. 7-8

⁽¹⁹⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofyalar", **AMY**, NO: 11, s. 1-2

⁽²⁰⁾ Dipnot 2'den Naklen

"Erken Hıristiyan ve Bizans döneminde bazilika genellikle bir kilise anlamına gelir. Bugün kilise yapısını kastediyorlar- uzunlamasına yapılmış birden çok en az üç tane yan nefi bulunan ve orta nefi onlardan pencereci bir üst kısım ile ayrılacak geniş dar bir uçta sunak diğer uçta bulunacak."

(GRANT, Michael: **Roma'dan Bizansa**, Çev: Zühre İlk gelen, Homer Kitapevi, İstanbul-2000 s.199)
Not 1'den Naklen

"Bazilikal Planlı: Dikdörtgen olan uzunlamasına üçe bölecek şekilde ahşap çatıyı taşıyan iki sıra ahşap dikme veya sütunla orta kısım geniş veya yüksek kalacak tarzda yapılmış tapınak"

(KOYUNLU, Alpaslan: "Bir Buluntu Işığında I. II. III. Ayasofya'nın Döşemeleri ve Konumları" **AMY**, No:11, Yenilik Basımevi, İstanbul-1990 s. 145-146)

⁽²¹⁾ DAĞBAĞYAN, L. Panos: **a.g.e.** , s.126-127

⁽²²⁾ TAYLOR, Jane: **İmparatorluklar Başkenti İstanbul**, Çev: İnci Türkoğlu, Arkeoloji ve sanat Yayınları, İstanbul-2000 s.68

BERGER, Albrecht: "Tarihi Söylenceleriyle Ayasofya", s. 28

⁽²³⁾ KANDEMİR, İsmail: **Ulu Mabed Ayasofya**, Ekip Matbaası, İstanbul-2005 s. 13-14

⁽²⁴⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: "Ayasofya", **İA**, C. III, İstanbul-1960 s. 1439

⁽²⁵⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 5-6

⁽²⁶⁾ "Evdoksia Chyrsostomosu azlettirmek için İskenderiye patriğini ve karşı görüşlü din adamlarını İstanbul'da Synoda çağırıştır. Chyrostomos ise Ayasofya'nın yakınına Evdoksia'nın gümüş kaplı heykelinin dikilmesine karşı çıkmıştır. Evdoksia'yı İsrail Kralı Ahab'ın karısı Jazebele benzetmiş ve Evdoksia'yı kocasını aldatmakla itham etmiştir."

(TÜRKOĞLU, Selahattin: **Ayasofya'nın Öyküsü**, Yazıcı Basın Yayıncılık, İzmir-2002 s. 10-12)

⁽²⁷⁾ TAYLOR, Jane: **a.g.e.** , s. 68

II. Ayasofya Kilisesi İmparator II. Theodosios (408–450) tarafından mimar Ruffinos’a yaptırılmış ve kilise 415 tarihinde açılmıştı.⁽²⁸⁾ M. Schneider’in 1935 yılında yaptığı kazıların sonucunda ikinci Ayasofya kilisesinin beş nefli ahşap çatılı bazilikal planlı bir kilise olduğu ortaya çıkmıştır.⁽²⁹⁾ İkinci Ayasofya kilisesi 13/14 Ocak 532 tarihinde gerçekleşen Nika⁽³⁰⁾ isyanı sırasında yanmıştır.⁽³¹⁾

Üçüncü Ayasofya kilisesinin yapımına 23 Şubat 532’de başlandı.⁽³²⁾ Üçüncü Ayasofya Kilisesi’nin yapımında Sökeli(Miletos) İsidoros ile Aydınli(Tralles) Antheimos mimar olarak görev almışlardır.⁽³³⁾ İnşaat yapılırken işçilerin bir kısmı elli kalfanın idaresinde sağ tarafta diğer bir kısmı da elli kalfanın idaresinde sol tarafta çalışmışlardır.⁽³⁴⁾ Binanın yapımı için Bizans İmparatorluğu’nun bütün topraklarından malzemeler taşındı. Taşınan malzemeler Mısır’daki Heliopolis’ten sekiz kırmızı sütun, Artemis mabedinden, Kapıdağ yarımadasından (Kazikos) Baalbekten (Suriye) sütunlar ve mermerler taşındı.⁽³⁵⁾ Son dönemlerde Ayasofya ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda imparatorluğun farklı yerlerinden Ayasofya’nın inşaatı için malzeme taşınmadığı sadece Roma’dan getirilen ve Ayasofya’nın zemininde bulunan sekiz porfir sütununun taşındığı ortaya çıkmıştır. Bütün imparatorluktan malzeme taşınması fikrinin amacı bütün Bizans İmparatorluğu’nun Ayasofya kilisesinin yapımına katkıda bulunması gerektiğine inanılması

⁽²⁸⁾ YÜCEL, Erdem: “Belgelerin Işığı Altında Ayasofya’nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Belgeler” **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 78, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul–1992 s. 184
YÜCEL, Erdem: **Ayasofya Müzesi**, Asri Basım, İstanbul–1986 s. 4

⁽²⁹⁾ YÜCEL, Erdem: **Ayasofya Müzesi**, s. 6

⁽³⁰⁾ “İsyancılar Nika (Zafer) diye bağırdıkları için bu isyana Nika adı verilmiştir”

(MANTRAN, Robert: **İstanbul Tarihi**, Çev: Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul–2002 s. 48–49)

⁽³¹⁾ DIRİMTEKİN, Feridun: **Resimli Ayasofya Kılavuzu**, İstanbul–1956 s. 4

⁽³²⁾ KINROSS, P. Balfour: **Hagia Sophia**, Newsweek, Newyork–1972 s. 30

EYİCE, Semavi: “Ayasofya”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi(DBİA)**, C. I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul–1991 s. 446

FREELY, John: **Saltanat Şehri İstanbul**, Çev: Lale Eren, İletişim Yayınları, İstanbul–1996 s. 101–102

⁽³³⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya” **DVİA**, C. IV, s. 207

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 8

⁽³⁴⁾ DIRİMTEKİN, Feridun: **Resimli Ayasofya Kılavuzu**, s. 5

⁽³⁵⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 8

düşüncesidir.⁽³⁶⁾ Üçüncü Ayasofya kilisesi 27 Aralık 537 tarihinde ibadete açılmıştı.⁽³⁷⁾ İustinian'ın Ayasofya kilisesinin bütün değerleriyle birlikte yetmiş beş ile yüz elli milyon dolar arasında bir değere sahip olduğu sanılmaktadır.⁽³⁸⁾ Kilisenin parasal değerinin nasıl hesaplandığı tespit olunamamıştır.

Bugünkü Ayasofya müzesi önce üçüncü Ayasofya kilisesi sonra Ayasofya Camii olan binadır. Üçüncü Ayasofya iki dine Hristiyanlık ve İslamiyet'e yaklaşık olarak bin üç yüz doksan altı yıl on ay yirmi bir gün mabetlik yapmıştı. 1934 yılından günümüze kadar Ayasofya Müzesi olarak varlığını sürdürmektedir. Farklı dönemlerde farklı tartışmaların odağında bulunan Ayasofya hem dinsel hem de kültürel açıdan önemini hiçbir devirde yitirmemiştir.

⁽³⁶⁾ BERGER, Albrect: "Tarihi Söylenceleriyle Ayasofya", s. 29

⁽³⁷⁾ BAUER, W. E. Klein, WHITE, Antony, MATTHEWS, Henry: **Ayasofya**, Çev: Handan Cingi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul-2004 s.16-17

⁽³⁸⁾ KINROSS, P. Balfour: **a.g.e.** , s.34-35

I.BÖLÜM

AYASOFYA'NIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

A- BİZANS İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE YAPILAN BÖLÜMLER

1. Avlu

İustinianus'un Ayasofyası batı tarafında sütunlu revaklara sahip ortasında bir tür şadırvan (Phiale) bulunan bir avluya sahipti.⁽³⁹⁾ Bu avlunun XVII. yy. ikinci yarısında yıkılarak yerine Türk tarzı avlular yapıldığı iddia olursa da⁽⁴⁰⁾; XIX yy. ikinci yarısında yıkıldığı sanılan bu avlunun bir bölümünün fotoğraflandığı da bir gerçektir.⁽⁴¹⁾ Avlunun kalıntıları 1935 yılında Schneider'in yaptığı kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştı. Avlunun ölçüleri yaklaşık olarak kırk sekiz metre uzunluğunda otuz iki metre genişliğindedir.⁽⁴²⁾

2. Narteksler

Dış Narteks (Exonarteks): Avludan içeri girildiğinde üzeri çapraz tonozlarla kaplı dokuz bölümden oluşan dış narteks⁽⁴³⁾ görülür. Beş metre yetmiş beş

⁽³⁹⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 14

DİRİMTEKİN, Feridun: **Resimli Ayasofya Kılavuzu**, s. 17

⁽⁴⁰⁾ KLEİNBAUER, W. Eugene, WHITE, Antony, MATTHEWS, Henry: **a.g.e.**, s. 32

⁽⁴¹⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 14

⁽⁴²⁾ SÜSSHEİM, K. , MANSEL, A. Müfid: "Ayasofya" , **MBİA**, C. II, s. 54

KLEİNBAUER, W. Eugene, WHITE, Antony, MATTHEWS, Henry: **a.g.e.**, s. 32

⁽⁴³⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 14–15

TAYLOR, Jane: **a.g.e.**, s. 73–75

santimetre genişliğinde bulunan bu alan⁽⁴⁴⁾ vaftiz olunmamışlara özeldi.⁽⁴⁵⁾ Günümüzde bu nartekste 1166 tarihinde alınmış Synode kararlarının kopya edilmiş levhaları sergilenmektedir.⁽⁴⁶⁾

İç Narteks: İç narteks Ayasofya'nın ana mekânına girmeden önceki son cemaat alanıdır.⁽⁴⁷⁾ Dış narteksten iç nartekse tunçla kaplı meşe ağacından yapılmış beş kapı aracılığıyla geçilir.⁽⁴⁸⁾ İç narteksin genişliği dokuz metre elli beş santimetredir.⁽⁴⁹⁾ Dış nartekse göre daha süslü olan bu bölüm eksene paralel atılmış kemerlerle ayrılan dokuz bölümden oluşmaktadır.⁽⁵⁰⁾ İç narteksin her bölümünden birer kapı olmak üzere dokuz farklı kapı aracılığıyla Ayasofya'nın ana mekânına geçilir. Dokuz kapıdan ortada yer alan üç kapı imparatorun girişine ayrılmıştı. Bu üç imparator kapısından ortada yer alan kapıya imparator kapısı adı verilmişti. Bu kapının üzerinde secde eden bir imparator kompozisyonlu mozaik bulunmaktadır. İmparatorlar, imparator kapısı önünde secde ettikten sonra ana mekâna geçerlerdi.⁽⁵¹⁾ Tavanı mozaiklerle örtülü olan iç narteksin kuzey kapısı bahçeye açılır, güney kapısı bugünkü giriş kapısına açılmaktadır. Kuzey kapısının yanında bulunan alan üst galeriye çıkan rampalı yolla ilgilidir.⁽⁵²⁾

⁽⁴⁴⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi(DBİA)**, C. I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul-1993 s. 451

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 14-15

⁽⁴⁵⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: "Ayasofya", **İA**, C.III, İstanbul-1960 s. 1453

⁽⁴⁶⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya**, OSAV, İstanbul-2005 s. 159-160

⁽⁴⁷⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 160

⁽⁴⁸⁾ EYİCE, Semavi, **Ayasofya 1**, s. 14-15

TAYLOR, Jane: **a.g.e.**, s. 73-75

⁽⁴⁹⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **DBİA**, C. I, s. 451

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 14-15

⁽⁵⁰⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **DBİA**, C. I, s. 451

AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 160

⁽⁵¹⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 15-16

⁽⁵²⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: "Osmanlı Devrinde Ayasofya", **İA**, C.III, s. 1452

3. Nefler

Orta Nef: İmparator kapısından geçtikten sonra Ayasofya ana mekânına ulaşılır. Ayasofya ana mekânı iki yönde dört büyük paye ve bunların arasında bulunan sütunlar aracılığı ile yan neflerden ayrılmıştı. Orta nef doğu batı eksenini yönünde geliştirilmişti. Ayasofya'nın büyük kubbesi bu alanı örtmek için yapılmıştı.⁽⁵³⁾ Orta nefi yan neflerden ayıran sütunların çok iyi süslendikleri görülür.⁽⁵⁴⁾ Ana mekânın genişliği otuz iki metre otuz yedi santimetre abside kadar olan uzunluğu ise yetmiş dokuz metre yirmi dokuz santimetredir.⁽⁵⁵⁾

Kuzey Yan Nef: Tavan ve duvarları güney nef gibi süslenmiş olan kuzey yan nef bu yönde cepheye birleştirilen payandaların pencereleri kapatması yüzünden karanlık kalmaktadır.⁽⁵⁶⁾ Bu alanda ortasında delik bulunan bir sütun bulunmaktadır. Piring levhayla kaplı olan bu sütuna Türkler "*terleyen direk*", Hıristiyanlar ise "*St Gregory*" sütunu adını vermişlerdi. Üzerinde parmak girecek kadar bir delik bulunan bu direğin bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılmaktadır.⁽⁵⁷⁾

Güney Yan Nef: Güney ve kuzey yan nefler büyük kubbe ve yarım kubbelerin baskısını karşılamak için yapılmış kemer ve sütunlar yüzünden çapraşık bir mimariye sahip olagelmışlerdir. Güney nefin bir bölümü İmparatorun kıyafetlerini değiştirdiği alan (Mutorion) olarak kullanılıyordu.⁽⁵⁸⁾

⁽⁵³⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 16

⁽⁵⁴⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 18

⁽⁵⁵⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 163

⁽⁵⁶⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s.163

⁽⁵⁷⁾ TÜRKOĞLU, Sabahattin: **a.g.e.**, s. 70-71

⁽⁵⁸⁾ EYİCE, Semavi, **Ayasofya 1**, s. 20

4. Kubbe

Ayasofya'nın en görkemli yeri büyük kubbesidir. Büyük kubbenin yapımındaki amaç ana mekânın örtülmesidir. Ayasofya'nın ilk kubbesi Genç İsidoros'un yaptığı ikinci kubbeden daha alçak ve basıktı.⁽⁵⁹⁾ Ayasofya'nın ilk kubbesi 557 tarihinde meydana gelen depremde zarar gördükten sonra 7 Mayıs 558 tarihli depremde kubbenin doğu tarafı tamamıyla çökmüştü. Kubbenin tamiriyle ilgili olarak İustinianus Ayasofya'nın ilk mimarlarından İsidoros'un yeğeni olan Genç İsidoros'u görevlendirmişti. Ayasofya kubbesinin yıkılma nedeni, kubbenin basık olmasından dolayı oluşturduğu fazla baskıydı. Bu sorunu çözen Genç İsidoros kubbeyi yaklaşık olarak altı metre yirmi beş santimetre yükseltmişti.⁽⁶⁰⁾ Genç İsidoros'un geniş kapsamlı tamirinden sonra Ayasofya 563 yılında ibadete açıldı.⁽⁶¹⁾ 8 Ocak 869 depreminde yıkılma tehlikesi geçiren Ayasofya'nın I. Basileos zamanında ilk büyük onarımı yapılmış ve kubbe çatlakları kapatılmıştır. 986 yılında meydana gelen deprem ise kubbeyi yıkarak duvarların çatlamasına neden olmuştur. II. Basileos Ayasofya kilisesinin onarımında Tridat adında bir mimarı görevlendirmiştir.⁽⁶²⁾ Bu tamirde Tridat'ın görevlendirilmesinin nedeni, yerel unsurların tamirati gerçekleştirememesi ve Tridat'ın tesadüfen İstanbul'da bulunmasıdır.⁽⁶³⁾ Tridat'ın yaptığı tamirattan sonra Ayasofya kilisesi 13 Mayıs 994 yılında tekrar ibadete açıldı.⁽⁶⁴⁾ Paleogoloslar hanedanı döneminde İmparator II. Andronikos zamanında kubbenin kuzey-güney duvarlarına yaptığı baskıyı önlemek için payandalar

⁽⁵⁹⁾ GURLİTT, Cornelius: **İstanbul'un Mimari Sanatı**, Çev: Rezzan Kızıltan, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmet Vakfı, Ankara-1999 s. 26

⁽⁶⁰⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar" **AMY**, No: 11, Yenilik Basımevi, İstanbul-1990 s. 158

TÜRKOĞLU, Sabahattin: **a.g.e.**, s. 60-62

DİRİMTEKİN, Feridun: "Ayasofya", **İA**, C. III, s. 1444-1445

⁽⁶¹⁾ TÜRKOĞLU, Sabahattin: **a.g.e.**, s. 60-62

⁽⁶²⁾ EYİCE, Semavi, **Ayasofya 1**, s. 9

YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Onarımları ve Yapılan Çalışmalar", **AMY**, No: 11, s. 158-159

⁽⁶³⁾ MARANCI, Christina: "The Architect Trdat Building Practices and Cross Cultural Exchange in Byzantium and Armenia", **The Journal Of the Society of Architectural Historians**, Vol: 62, No: 3, 2003 s. 295

⁽⁶⁴⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar", **AMY**, No: 11, s. 158-159
EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 9

yapılmıştır. 1317 yılında yapılan onarımdan sonra 1330 tarihinde kubbenin bir bölümü ve doğu tarafında çöküntüler oluşmuştur. Ayasofya kilisesinde parasızlık nedeniyle uzun zaman tamir yapılamamıştır. Ancak toplanan özel vergilerle kubbe ve diğer kısımlar 1354 yılında tamir olunabilmiştir.⁽⁶⁵⁾ Büyük kubbenin baskısı önce doğu-batı yönünde bulunan iki yarım kubbe tarafından karşılanmaktadır.⁽⁶⁶⁾ Ayasofya kilisesinde akustiği sağlamak için kubbeye ses küpleri yerleştirildiği bilinmekteyse de bu küplerin farklı zamanlarda yapılan onarımlarda kaybolduğu sanılmaktadır.⁽⁶⁷⁾ Ayasofya kubbesinin yerden yüksekliği elli beş metre altı santimetre olup kubbenin ortalama çapı otuz bir metre otuz altı santimetredir. Kubbenin kuzey-güney çapı otuz bir metre seksen yedi santimetre, doğu-batı çapı ise otuz metre seksen yedi santimetre altı milimetredir. Kubbe kasnağı kırk kaburgaya dayanmaktadır. Kaburgaların arası bir metre on santimetredir. Kaburgaların arasında kırk pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin dördü kapatılmıştır.⁽⁶⁸⁾

5. Galeriler

Ayasofya'nın üst galerileri doğu-batı ve bunları birbirine bağlayan kuzey galeri olmak üzere üç farklı galeriden oluşmaktadır.⁽⁶⁹⁾

Güney Galeri: Ayasofya'nın güney nefinin üzerinde bulunan bu galeri batı galerisinden bir mermer kapıyla ayrılır.⁽⁷⁰⁾ Güney galeride Ayasofya'nın ilk inşaatından kaldığı sanılan cennet-cehennem kapısından geçildikten sonra Consillerin toplandığı solana geçilir. Bu solanda Deesis mozaiği bulunmaktadır. Bu

⁽⁶⁵⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar", **AMY**, No: 11, s. 159

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 11

EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **DBİA**, C. I, s. 448

⁽⁶⁶⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: "Osmanlı Devrinde Ayasofya", **İA**, C.III, s. 1448-1449

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 17

⁽⁶⁷⁾ TÜRKÖĞLU, Sabahattin: **a.g.e.**, s. 63

⁽⁶⁸⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: "Osmanlı Devrinde Ayasofya", **İA**, C.III, s. 1449

⁽⁶⁹⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: **Resimli Ayasofya Kılavuzu**, s. 23

⁽⁷⁰⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 185

orta salonun güney-doğu köşesinde dördüncü haçlı seferinde Venedik kuvvetlerini idare eden ve 1205’de İstanbul’da ölen Venedik Doge Henrico Dandola’ya⁽⁷¹⁾ ait bir mezar taşı levhası bulunmaktadır. Cennet ve cehennem kapısı geçilince sağda bulunan kapı bir şapele bağlantı sağlamaktadır. Bu şapel Hıristiyan inancına göre İstanbul fethedildiğinde Ayasofya’da son ayini idare eden papazın içinde kaybolduğu sanılan şapeldir. Hıristiyan inancına göre; İstanbul tekrar Hıristiyanların eline geçtiğinde kaybolan papaz bu şapelden tekrar geri çıkacaktır.⁽⁷²⁾

Batı Galeri: Binadaki galerilerin en önemlisi batı galerisi sayılabilir.⁽⁷³⁾ İç narteksin tam üzerine gelen bu bölüm kadınlara ayrılmıştır. İsmi “Gynecea”dır. Bu bölümde kraliçenin yerini belirten bir daire vardır. Batı galerisinin orta kısmı Concillere ayrılmıştı. Batı galerisinin doğu tarafının sonu imparatora aitti. İmparator dini ayini kendisine ayrılan bu bölümden dinlemekteydi.⁽⁷⁴⁾

Kuzey Galeri: Kuzey galerinin güney-batı köşelerinde iki rampanın çıkış noktası bulunmaktadır. Doğudaki rampa bugün için kullanıma elverişli olsa da kapalıdır. Kuzey galeriye çıkmak için kuzeyde bulunan rampa kullanılmaktadır. Önceleri galerilere çıkan kişiler seçilmiş ve önemli kişiler oldukları için taşınmaları söz konusuydu. Taşınmanın kolay yapılabilmesi için de merdivenden çok ulaşım için rampalar kullanılmıştır.⁽⁷⁵⁾

6. Hazine Binası

⁽⁷¹⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: “Osmanlı Devrinde Ayasofya”, **İA**, C.III, s. 1453

⁽⁷²⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 185

⁽⁷³⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 179

⁽⁷⁴⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: **Resimli Ayasofya Kılavuzu**, s. 12–13

⁽⁷⁵⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 179

Ayasofya'nın kuzeydoğu köşesinde bulunan hazine dairesi Ayasofya ana binasından yaklaşık olarak beş metre uzakta çembere benzeyen yuvarlak bir binadır.⁽⁷⁶⁾ Binanın ölçüleri, yaklaşık olarak iç çapı on bir metre elli santimetre dış çapı ise on dört metre elli santimetredir.⁽⁷⁷⁾ Hazine dairesinde Ayasofya Kilisesinin hazineleri ve azizlere ait eşya korunuyordu.⁽⁷⁸⁾ Ekmek ve şarap duası hazine dairesinden başlatılıyordu. Ekmek ve şarap duasının hazine dairesinden başlatılması geleneği on ikinci yüzyılda sona ermiştir.⁽⁷⁹⁾

7. Vaftizhane

Zemini kare planlı, üst yapısı sekizgene dönüşen ve üstü bir kubbe ile örtülen vaftizhane binası Ayasofya'nın güney tarafına bitişiktir. Ayasofya ile vaftizhane arasında küçük bir avlu bulunmaktadır.⁽⁸⁰⁾ Vaftizhane on yedinci yüzyılda türbeye dönüştürüldüğünde içinden tek parça mermerden oyulmuş bir vaftiz teknesi çıkarılmıştır. Bu tekne günümüzde de sergilenmektedir.⁽⁸¹⁾

8. Horologion

I. Basileos(867–886) veya Alexandros'un (912–913) saltanatı döneminde Bizans İmparatorluğuna esir düşen ve esir düştüğü İstanbul'da gezme olanağı elde etmiş

⁽⁷⁶⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 20

CURLİTT, Cornelius: **a.g.e.**, s. 21

⁽⁷⁷⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 1**, s. 20

AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 188–189

⁽⁷⁸⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: "Osmanlı Devrinde Ayasofya", **DBİA**, C.I, s. 453

⁽⁷⁹⁾ TÜRKÖĞLU, Sabahattin: **a.g.e.**, s. 50–51

⁽⁸⁰⁾ EYİVE, Semavi: "Ayasofya", **DBİA**, C.I, s. 453

EYİCE, Semavi: **Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa ve Sultan I. İbrahim'in Türbesi Olan Yapı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara–1993 s. 144–145

⁽⁸¹⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **İA**, C.I, s. 453

olan Harun b. Yahya bir vakit gösterme aracından söz etmiştir.⁽⁸²⁾ Ayasofya Horologionunun Ayasofya'nın güneybatı tarafında bulunduğu tespit olunmuştur.⁽⁸³⁾ Harun b. Yahya'nın anlattıklarına göre Ayasofya Horologionunun yirmi dört kapısı vardı. Bu kapıların her biri günün bir saatini gösteriyordu. Bu kapılar yirmi dört saati gösterecek şekilde açılıp kapanıyordu. Her kapının açılışında içerden bir kukla çıkıyor ve sonra bu kukla kayboluyordu.⁽⁸⁴⁾

9. Ayasofya Mozaikleri

Ayasofya mozaiklerinin üzerlerinin ne zaman örtüldüğü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Ayasofya kilisesi camiye çevrildiğinde “*Ayasofya mozaiklerinin sadece yüzleri örtülmüştü*”⁽⁸⁵⁾ görüşüne karşılık olarak “*II. Bayezid zamanında mozaiklerin tamamı örtülmüştür*” fikri ileri sürülmektedir.⁽⁸⁶⁾ Bütün bu görüşlere rağmen on yedinci yüzyıl ikinci yarısında İstanbul'da bulunan Jean Thevenot⁽⁸⁷⁾ mozaiklerin bir kısmının silindiğini kaydetmekte ise de; 1710 tarihinde İsveçli mühendis Cornelius Loos Ayasofya mozaiklerinin resimlerini çizmiş ve bu çizimler Stockholm müzesinde sergilenmiştir.⁽⁸⁸⁾ On dokuzuncu yüzyıl ikinci yarısında İstanbul'da bulunan Durangde Fontomagne⁽⁸⁹⁾ ise bir kısım mozaiklerin tamamen durduğunu belirtmektedir. Bu bilgilere bakılarak Ayasofya mozaiklerinin tamamen hangi tarihte kapatıldığı konusunda kesin bir yargıya ulaşmak güçtür. Batılı bilim adamları Türklerin, Ayasofya'nın mozaiklerine kasıtlı bir tahribatta bulunmadıkları

⁽⁸²⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Horologionu ve Muvakkithanesi”, **AMY**, No: 9, Yenilik Basımevi, İstanbul-1983 s. 15-16

⁽⁸³⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 192-193

EYİCE, Semavi: “Ayasofya Horologionu ve Muvakkithanesi”, **AMY**, No: 9, s. 15-16

⁽⁸⁴⁾ TÜRKOĞLU, Sabahattin: **a.g.e.**, s. 55

⁽⁸⁵⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya”, C. I, **DBİA**, s. 449

⁽⁸⁶⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: “Osmanlı Devrinde Ayasofya”, **İA**, C.III, s. 1445

⁽⁸⁷⁾ THEVENOT, Jean: **a.g.e.**, s. 60-61

⁽⁸⁸⁾ KINROSS, B. Patric: **a.g.e.**, s. 112-113

⁽⁸⁹⁾ FONTOMAGNE, Durangde: **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Eser Temel Serisi, İstanbul-1977 s. 166-167

kanısında dırlar.⁽⁹⁰⁾ Günümüzde Ayasofya’da görülen mozaiklerin geneli tasvir kırıcılık (Resim Düşmanlığı) hareketinden sonra yapılmış mozaiklerdir.⁽⁹¹⁾

İç nartekste bulunan imparator kapısı kemer alınlığındaki Leon Mozaigi: Tahribat izi taşımayan mozaik Thomas Whittemore ve ekibi tarafından 1933 yılında meydana çıkarılmıştır. Mozaigin kompozisyonunda güzel bir tahta oturmuş olan İsa sağ eliyle takdis etmekte ve sol elinde açık bulunan kitabın sayfaları üzerinde “*üzerinize selamet ben dünyanın nuruyum*” anlamına gelen bir yazı bulunmaktadır. İsa’nın ayakları dibinde sakallı bir imparator secde etmektedir. Mozaik kompozisyonunda bir madalyon içinde sol tarafta Meryem’in; sağ tarafta ise bir madalyon içinde Cebrail’in büst resimleri bulunmaktadır. Secde eder durumda bulunan İmparator VI. Leon’dur. İmparator kapısı üzerinde bulunan bu mozaik dokuzuncu yüzyıl sonu veya onuncu yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.⁽⁹²⁾

İç nartekste bulunan Konstantinos- İustinianus-Hz Meryem- Çocuk İsa Mozaigi: Mozaik 1933–1934 yıllarının bahar ve yaz aylarında yapılan çalışmalar sonucunda Thomas Whittemore tarafından ortaya çıkarılmıştı.⁽⁹³⁾ Mozaigin kompozisyonunda Meryem gümüş kıymetli taşlarla süslü bir tahta oturmakta ve kucığında çocuk İsa bulunmaktadır. Meryem’in sağ tarafında İstanbul’un kurucusu olan Konstantin ve solunda ise Ayasofya’yı yaptıran İustinianus tasvir olunmuştur. Meryem’in başının iki yanında Tanrı anası olduğunu ifade eden monogramlar bulunmaktadır. Mozaik onuncu yüzyıla tarihlenmektedir.⁽⁹⁴⁾

⁽⁹⁰⁾ E. H Swift’ten naklen YAZMAN, A. Tufan: **Atatürk’le Beraber Devrimler Olaylar Anılar (1922–1938)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul–1969 s. 357–58

Thomas Whittemore’dan naklen EYİCE, Semavi: “Ayasofya Mozaikleri”, **İA**, C.III, s. 1459

⁽⁹¹⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Mozaikleri”, **İA**, C.III, s. 1455

⁽⁹²⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Mozaikleri”, **İA**, C.III, s. 1456

DİRİMTEKİN, Feridun: **Resimli Ayasofya Kılavuzu**, s. 18

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 2**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–1984 s. 9

⁽⁹³⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Mozaikleri”, **İA**, C.III, s. 1456

⁽⁹⁴⁾ KLEINBAUER, W. Eugene, WHITE, Antony, MATTHEWS, Henry: **a.g.e.**, s. 53

Ayasofya'nın ana mekânında bulunan Kucağında Çocuk İsa ve Meryem Mozaigi: Bu mozaik 1935–1938 yılları arasında yapılan çalışmalar sonucunda Thomas Whittemore tarafından bulunmuştur.⁽⁹⁵⁾ Mozağin kompozisyonunda mavi giysiler içinde bulunan Meryem süslü bir taht üzerinde oturmakta; Meryem'in kucağında çocuk İsa bulunmaktadır. Sol elinde İncil bulunan İsa sağ eliyle takdis işareti yapmaktadır. Mozaik dokuzuncu yüzyıla tarihlenmektedir. Yapım yılı olarak 867 tarihi temel alınmaktadır.⁽⁹⁶⁾

Ayasofya'nın ana mekânında bulunan Baş Melek Cebrail ve Diğer Melek Mozaikleri: Apsis yarım kubbesi önündeki Bema kemerinin sağında kanatlı ve beyaz renk saray elbisesi giymiş olarak tasvir olunan melek Cebrail'dir. Cebrail'in elinde bir kristal küre asa tuttuğu gözlenmektedir. Bema kemerinin solunda tasvir olunan melek figüründen çok az bir bölüm kalmıştır.⁽⁹⁷⁾ Dokuzuncu yüzyıla tarihlenen bu mozağin İoannes Chrysostomos tarafından yapıldığı sanılmaktadır.⁽⁹⁸⁾

Ayasofya ana mekânında bulunan İoannes Chrysostomos ve Azizlere Ait Mozaikler: Mozağin kompozisyonunda Genç İgnatios, İoannes Chrysostomos ve Theophanes tasvir olunmaktadır. Mozağin I. Basileos döneminde yaptırıldığı kabul edilmektedir. Mozaik ana nefin orta mekâna bakan yüksek duvarların alt kısmında galeri kemerlerinin hemen üzerinde bulunmaktadır.⁽⁹⁹⁾

⁽⁹⁵⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 210

EYİCE, Semavi: "Ayasofya Mozaikleri", **İA**, C.III, s. 1456

⁽⁹⁶⁾ YÜCEL, Erdem: **Ayasofya Müzesi**, Asr Yayıncılık, İstanbul–1986 s. 15

PASİNLİ, Alpay: "Ayasofya Mozaikleri", **Sanat Dünyası Dergisi**, Sayı: 25, 1982 s.5–6

⁽⁹⁷⁾ PASİNLİ, Alpay: "Ayasofya Mozaikleri", **Sanat Dünyamız Dergisi**, Sayı: 25, 1982 s. 6

EYİCE, Semavi: **Ayasofya 2**, s. 14

⁽⁹⁸⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 210–211

⁽⁹⁹⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 2**, s. 15

YÜCEL, Erdem: **Ayasofya Müzesi**, s. 18

Kuzey Galeride Bulunan Alexandros Mozaïği: Bu mozaik 1958 yılında bulunmuştur.⁽¹⁰⁰⁾ Mozaïğin kompozisyonunda Alexandros ayakta tasvir olunmuştur. İki tarafında ikişerden dört madalyon içinde Alexandros adı yazılmış ve başka ünvanlarda belirtilmiştir. Alexandros'un sağ elinde bir tomar bulunmakta sol elinde ise bir küre bulunmaktadır. Mozaik onuncu yüzyıla tarihlenmektedir.⁽¹⁰¹⁾

Güney galeride bulunan Deesis mozaïği: Mozaïğin kompozisyonunda ortada İsa, İsa'nın solunda Meryem ve sağında Vaftizci Yahya bulunmaktadır. Kompozisyonda İsa cepheden tasvir olunmuş; Meryem ve Vaftizci Yahya dışa dönük olarak tasvir olunmuştur. İsa bir eliyle takdis etmekte diğer eliyle kutsal kitap İncil'i tutmaktadır. Mozaik geç döneme on ikinci veya on üçüncü yüzyıla tarihlenmektedir.⁽¹⁰²⁾

Güney galeride bulunan Meryem, Çocuk İsa, Joannis Komnenos ve İmparatoriçe Eirene Mozaïği: Mozaïğin kompozisyonunda, Meryem kucağında İsa ile birlikte her iki yanında duran İmparator II. Komnenos ve İmparatoriçe Eirene'den yüksekte durmaktadır. Meryem figürünün üzerinde Tanrı anası anlamına gelen monogram bulunmaktadır. Mozaikte İmparator bir para kesesi tutmakta İmparatoriçe Eirene ise bir rulo tutmaktadır.⁽¹⁰³⁾

Güney galeride bulunana Aleksios Mozaïği:1122 yılında tarihlenen bu mozaikte Aleksios'un sağlıksız çehresi tasvir olunmaktadır.⁽¹⁰⁴⁾

⁽¹⁰⁰⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 212

⁽¹⁰¹⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya 2**, s. 23

PASİNLİ, Alpay: "Ayasofya Mozaikleri", **Sanat Dünyası Dergisi**, Sayı: 25, 1982 s. 7

⁽¹⁰²⁾ ERDEM, Yücel: **Ayasofya Müzesi**, s. 18

PASİNLİ, Alpay: "Ayasofya Mozaikleri", s. 7

⁽¹⁰³⁾ PASİNLİ, Alpay: "Ayasofya Mozaikleri", s. 8

EYİCE, Semavi: "Ayasofya Mozaikleri", **İA**, C.III, s. 1457

⁽¹⁰⁴⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya Mozaikleri", **İA**, C.III, s.1457

Güney galeride bulunan Zoe ve IX Konstantinos Monamakhos Mozaïği: Mozaïğin kompozisyonunda İsa ortada taht üzerinde sol elinde kutsal kitap ve sağ eliyle takdis eder durumda; İsa'nın yanında duran İmparator IX. Monamakhos'un elinde bir para kesesi bulunmakta; İmparatoriçe Zoe'nin elinde ise bir rulo bulunmaktadır. İmparator ve imparatoriçe figürleri üzerinde yüceliklerini ve dindarlıklarını belirten yazılar bulunmaktadır.⁽¹⁰⁵⁾

Batı galerisinin güneyinde papaz odalarında bulunan mozaikler: Burada bulunan mozaiklerde, havarilerden Petrus, Andreas, Lukas, Simon Zelates, Peygamber Ezeziel, I. Konstantinos, Helena, Patriklerden Germanos, Nikephoros, Trosias ve Mehodios'un tahribe uğramış mozaikleridir.⁽¹⁰⁶⁾

B) AYASOFYA'DA OSMANLI EKLERİ

1. Türbeler

II. Selim Türbesi: Türbe 1577 tarihinde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Plan olarak kare planlı olan türbenin kubbesi sekiz sütuna oturmaktadır.⁽¹⁰⁷⁾ Bu türbe: II. Selim, II. Selim'in eşi Nurbanu Sultan, II. Selim'in kızları; Hacı Gevherhan Sultan (Piyale Paşa'nın eşi), Esmâ Sultan (Sokullu Mehmet Paşa'nın eşi), Fatma Sultan (Siyavuş Paşa'nın eşi), III. Murad tahta çıktığı zaman boğdurulan II. Selim'in Şehzadeleri, Mustafa, Osman, Süleyman, Cihangir ve Abdullah ile III. Murad'ın yirmi bir şehzadesi ve on üç kızından oluşmaktadır.⁽¹⁰⁸⁾

⁽¹⁰⁵⁾ TAYLOR, Jane: **a.g.e.** , s. 81–82

⁽¹⁰⁶⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 216–217

⁽¹⁰⁷⁾ YÜCEL, Erdem: “Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları(1992)”, **XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T.C Kültür Bakanlığı ve Anıtlar Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara–1993 s. 3–4

⁽¹⁰⁸⁾ ÖNKAL, Hakkı: **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara–1992 s. 166

III. Murad Türbesi: Türbe 1594 tarihinde Mimar Davud Ağa tarafından yapılmıştır. Türbenin içerisi on altıncı ve on yedinci yüzyıla tarihlenen çinilerle kaplıdır.⁽¹⁰⁹⁾ Bu türbede: III. Murad ve eşi Safiye Sultan, III. Murad'ın kızları Fatma, Mihribah Sultanlar, III. Murad'ın yirmi şehzadesi ve yirmi kızı III. Mehmed'in iki kızı ve üç şehzadesi, I. Ahmed'in oğlu Kasım, Sultan İbrahim'in bir şehzadesi ve iki kızı ile birlikte türbede elli dört sanduka bulunması gerekirken günümüzde türbede elli sanduka bulunmaktadır.⁽¹¹⁰⁾ Türbede olması gereken ile var olan sanduka sayısının arasındaki farkın nedeni anlaşılamamıştır.

III. Mehmed Türbesi: Türbe 1608 tarihinde Dalgıç Mehmed Ağa tarafından yapılmıştır.⁽¹¹¹⁾ Sekizgen planlı olan türbenin içi on yedinci yüzyıl çinileri ile süslüdür.⁽¹¹²⁾ Türbede: III. Mehmed, Handan Sultan, I. Ahmet'in kızları, kız kardeşleri ve III. Murad'ın kızları ile birlikte toplam on dört sanduka bulunmaktadır.⁽¹¹³⁾

Sultan Mustafa ve Sultan I. İbrahim'in Türbesi: Ayasofya'nın vaftizhanesi Ayasofya camiye çevrildikten sonra yağhaneye dönüştürülmüştü. 1623'de I. Mustafa vefat ettiğinde onu defn etmek için yer bulunamayınca yağhane türbeye dönüştürüldü. I. Mustafa yağhaneye gömüldü. 1648'de ölen I. İbrahim'de I. Mustafa'nın yanına gömüldü.⁽¹¹⁴⁾ Osmanlı hükümdarlarından dördü: Osman Gazi,

KONYALI, İ. Hakkı: "Türbedeki Sandukaların Sayısı Kırkı Geçiyor", **Yeni Asya Gazetesi**, 11 Kasım 1974

⁽¹⁰⁹⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları(1992)", s. 5-6

⁽¹¹⁰⁾ ÖNKAL, Hakkı: **a.g.e.** , s. 180

Ayvansarayi Hüseyin Efendi: **Hadikatü'l Cevami**, Haz: Nezh Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul-2001 s. 45-46

YÜCEL, Erdem: "Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları (1992)", s. 6

⁽¹¹¹⁾ YÜCEL, Erdem: " Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları(1992)", s. 6-7

⁽¹¹²⁾ TAYLOR, Jane: **a.g.e.** , s. 85-86

⁽¹¹³⁾ ÖNKAL, Hakkı: **a.g.e.** , s. 188

⁽¹¹⁴⁾ YÜCEL, Erdem: " 1982-1983 Yıllarında Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 26, İstanbul-1983 s. 209

Orhan Gazi, Sultan I. Mustafa ve Sultan I. İbrahim eski Bizans yapısına gömülmüşlerdi.⁽¹¹⁵⁾ Bu türbede: I. Mustafa, I. İbrahim, IV. Murad'ın kızı Esmahan Kaya Sultan, I. Ahmed'in kızları Hanzade ve Atike Sultanlar, Sultan İbrahim'in kızı Buyunaz Ayşe Sultan, Sultan İbrahim'in oğlu Şehzade Selim, IV Mehmed'in oğlu Şehzade Selim ve II. Ahmed'in oğlu İbrahim gömülü bulunmaktadır. Türbede on sekiz sanduka bulunmasına rağmen bütün sandukaların kimlere ait olduğu tam olarak bilinmemektedir.⁽¹¹⁶⁾

2. Kütüphane

Ayasofya Kütüphanesi I. Mahmud tarafından 21 Nisan 1740 tarihinde açılmıştı.⁽¹¹⁷⁾ Ayasofya kütüphane binası, okuma odası ve kitap hazinesi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.⁽¹¹⁸⁾ Kütüphaneye bağışlanan kitapların birçoğunun I. Mahmud tarafından bağışlandığı bilinmektedir.⁽¹¹⁹⁾ Fakat yapılan araştırmalarda kütüphanedeki kitap sayıları farklı çıkmaktadır. Muzaffer Gökman'ın yaptığı araştırmaya göre; vakfı belli olmayan yirmi iki kitap, Şeyhülislam Sadettin Efendi'nin bağışladığı yüz on üç kitap ve I. Mahmud'un bağışladığı dört bin sekiz yüz altmış üç kitap ile birlikte toplam dört bin dokuz yüz doksan sekiz kitap tespit olunmuştur.⁽¹²⁰⁾ Neriman Malkoç'un⁽¹²¹⁾ yaptığı araştırmada da kitap sayısı bin yedi yüz Farsça yazma eser, altı bin yedi yüz iki Arapça yazma eser, altı yüz Türkçe yazma ve yüz yetmiş dört matbu eser olmak üzere sekiz bin sekiz yüz yirmi sekiz olarak tespit olunmuştur. Ayasofya Kütüphanesi 1906 yılında etraflı bir tamirat geçirmiştir. 1959–1960 yıllarında kütüphanede yapılan çalışmalar sırasında kütüphanenin okuma odasının sedirleri kaldırıldı. Kitap hazinesi bölümünde bulunan

⁽¹¹⁵⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa ve Sultan I. İbrahim'in Türbesi Olan Yapı**, s. 158–159

⁽¹¹⁶⁾ EYİCE, Semavi: **Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim'in Türbesi Olan Yapı**, s. 158–159

⁽¹¹⁷⁾ ERÜNSAL, E. İsmail: "Ayasofya Kütüphanesi", **DVİA**, C. IV, s. 212–213

EYİCE, Semavi: "Ayasofya Kütüphanesi", **DBİA**, C.I, s. 459

⁽¹¹⁸⁾ MALKOÇ, Neriman: "Ayasofya Kütüphanesi", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni**, No: 170, 1956 s. 11–12

⁽¹¹⁹⁾ MALKOÇ, Neriman: "Ayasofya Kütüphanesi", s. 12

⁽¹²⁰⁾ Muzaffer Gökman'dan Naklen ÖZLÜ, Mahmud: "Ayasofya Kütüphanesi", **İA**, C.III, s. 1484

⁽¹²¹⁾ MALKOÇ, Neriman: "Ayasofya Kütüphanesi", s. 12

nakışlı ahşap dolap kaldırılarak yerine demir dolap konulmak istenilmişti. Yapılması planlanan bu teşebbüs bazı bilim adamlarının (Semavi Eyice gibi) tepkisi sonucu engellenmiştir. Ayasofya Kütüphanesinin kitapları 1968 yılında Süleymaniye Kütüphanesine taşınmıştır. Ayasofya Kütüphanesinde 1982–1983 yıllarında yapılan dekorasyon çalışmalarında kütüphanede sonradan yapılan ekler kaldırılmıştır.⁽¹²²⁾

3. Minareler

Ayasofya'nın minarelerinin ne zaman yapıldığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ayasofya'nın minareleri konusunda kesin yargılara ulaşılmaması zordur. İstanbul fethedildikten sonra Ayasofya'ya bir minare eklenerek Ayasofya Camii haline getirilmiştir.⁽¹²³⁾ Yapılan bu minarenin muhtemelen tahta minare olması gerekir. II. Bayezid zamanında ise Ayasofya Camii'nin kuzeydoğu köşesine ince bir minare eklendi.⁽¹²⁴⁾ Diğer iki minarenin III. Murad zamanında⁽¹²⁵⁾ veya II. Selim zamanında inşa olunduğu sanılmaktadır.⁽¹²⁶⁾ 1573 yılına kadar Ayasofya Camii'nin iki minareli olduğu bilinmektedir. Tahta minare II. Selim döneminde kaldırılmıştır. Tahta minare kaldırıldıktan sonra Ayasofya Camii tek minareli kalmıştır. Ayasofya Camii dört minareli olduğuna göre II. Selim döneminde üç minare yapılmış olmalıdır. Sonuç olarak; batı taraftaki iki minare ve bab-ı hümayun tarafındaki minareler II. Selim zamanında; tuğla minare de II. Bayezid zamanında yapılmıştır.⁽¹²⁷⁾

⁽¹²²⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Kütüphanesi”, **DVİA**, C.IV, s. 214

⁽¹²³⁾ DIETHIER, P. A: **Boğaziçi ve İstanbul**, Çev: Ümit Öztürk, Eren Yayıncılık, İstanbul–1983 s. 47
EYİCE, Semavi: “Ayasofya”, **DVİA**, C.IV, s. 207–208

⁽¹²⁴⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: “Ayasofya'nın Tamirleri”, **Tarih Konuşuyor**, Sayı: 43, 1967 s. 3293
ARTUK, Cevriye: “Arkeoloji Müzesinde Bulunan Ayasofya'ya Ait Madalyalar”, **AMY**, No: 6, s. 75

⁽¹²⁵⁾ TAYLOR, Jane: **a.g.e.**, s. 84

⁽¹²⁶⁾ YÜCEL, Erdem: “Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar”, **AMY**, No: 11, Yenilik Basımevi, İstanbul–1990 s. 161

⁽¹²⁷⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 358–360

4. Şadırvan

Ayasofya şadırvanı, I. Mahmud zamanında yapıldı.⁽¹²⁸⁾ Şadırvan başlıkları süslü olup, sekiz mermer sütuna dayalı geniş açılı, sekiz sivri kemerli revağa sahiptir. Revak mermerden yapılmış olup üst dış yüzeyinde celi sülüs hattıyla kabartma olarak yazılmış olan Baltacızade Mustafa Paşa'nın bir yazısı bulunmaktadır. Bu yazı on altı beyitten oluşmaktadır. Beyitler İmam Büsri'nin eseri olan *Kaside-i Bürde'den* alınmıştır. Revakın iç kısmında ise hattat Arif Efendi tarafından yazılmış bulunan "Emin" adlı bir şaire ait olan tarih manzumesi bulunmaktadır. Şadırvanın ortasında bulunan su havuzu on altı bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümün de tunç muslukları bulunmaktadır. Havuzun üst kısmına yerleştirilen tunç şebekelerin görevi suya yaklaşılmasını önlemektir. Kubbe şeklinde tel kafes yapılarak suyun üstü kapanmıştır. Havuzun ortasında mermer bir şadırvan göbeği bulunmaktadır. Şadırvan revağının üstü ahşap saçakla örtülü olup kurşunla kaplanmıştır. Saçağın ortasında küçük bir kubbe yükselmektedir. Şadırvan kubbesinin içi altın yaldızlı çıtalarla bölünmüştür.⁽¹²⁹⁾

5. Medrese

İlk Ayasofya medresesi Fatih Sultan Mehmet'in Ayasofya'nın galerilerindeki papaz odalarını medreseye çevirmesiyle yapılmıştır. Ayasofya Medresesine ilk müderris olarak Molla Hüsrev tayin olundu.⁽¹³⁰⁾ Fatih Sultan Mehmet sonra

⁽¹²⁸⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya ve Aya İri'nin 1994 Yılı Onarımları ve Çevre Düzenlemeleri", **VI. Müze Kurtarma Kazı Semineri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1996 s. 188-189

⁽¹²⁹⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya Şadırvanı", **DVIA**, C. IV, s. 217

TANSUĞ, Sezer: "18 yy. İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 6, Baha Matbaası, İstanbul-1965 s. 98

YÜCEL, Erdem: "Ayasofya ve Aya İri'nin 1994 Yılı Onarımları ve Çevre Düzenlemeleri", s.188-189

⁽¹³⁰⁾ BALTAÇI, Cahid: **XV-XVI Asırlar Osmanlı Medreseleri** (Doktora Tezi), İstanbul-1975 s.

466-467

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat: **1869'da Faal İstanbul Medreseleri**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul-1977 s. 29

Ayasofya Camii ile medrese arasında boşluk kalacak şekilde 1466 yılında yeni bir medrese binası inşa ettirdi.⁽¹³¹⁾ II. Bayezid zamanında Fatih'in yaptırdığı medresenin üzerine bir kat daha ilave edilmiştir.⁽¹³²⁾ İlk Ayasofya medresesinin hangi tarihte yıkıldığı bilinmemektedir. XVII. yy.'da çizilmiş gravürlerde medrese binası görülmemektedir.⁽¹³³⁾ Fatih medresesinin yerine, Abdülmecid'in yaptırdığı Fossati Restorasyonu (1847–1849) sırasında Fossati yeni bir medrese yapmıştır.⁽¹³⁴⁾ Yeni yapılan Ayasofya medresesi iki avlu etrafında, büyük ve küçük olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Büyük bölümde on beş küçük bölümde de yedi hücre bulunuyordu.⁽¹³⁵⁾ 1869 yılında Ayasofya medresesi yüz doksan sekiz öğrencisi ile İstanbul'un en büyük eğitim kurumuydu.⁽¹³⁶⁾ Ayasofya medresesi ki, bu medreseye “*yeni Ayasofya medresesi*” adı verilmelidir. Yeni Ayasofya Medresesi 1924 yılına kadar “*Dariü'l Hilafetü'l Aliye medresesi*” olarak hizmet verdi. Medrese yıkılincaya kadar öksüzler yurdu olarak kullanılmıştır.⁽¹³⁷⁾ 1935'de yıkılan Ayasofya medresesinin temelleri 1985–1986 yıllarında yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır.⁽¹³⁸⁾

6.Muvakkithane

⁽¹³¹⁾ KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat: **a.g.e.** , s. 29

AYVERDİ, E. Hakkı: **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451–1481)**, Baha Matbaası, İstanbul–1978 s. 318

BALTACI, Cahid: **a.g.e.** , s. 466–467

⁽¹³²⁾ AKÇAY, İlhan: **Ayasofya Camii**, Hakses Neşriyat, Ankara–1999 s. 41–42

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat: **a.g.e.** , s. 29

BALTACI, Cahid: **a.g.e.** , s. 467

⁽¹³³⁾ YÜCEL, Erdem: “1982–1983 Yıllarında Ayasofya’da Türk Sanatı Çalışmaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 26, s. 206

⁽¹³⁴⁾ YÜCEL, Erdem: “Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar”, **AMY**, No: 11, Yenilik Basımevi, İstanbul–1990 s. 165

⁽¹³⁵⁾ YÜCEL, Erdem: “1982–1983 Yıllarında Ayasofya’da Türk Sanatı Çalışmaları”, s. 206

⁽¹³⁶⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Medresesi”, **DBİA**, C.I, s. 460

⁽¹³⁷⁾ KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat: **a.g.e.** , s. 29

YÜCEL, Erdem: “Ayasofya’da Türk Sanatı Çalışmaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 26, s. 207

⁽¹³⁸⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Medresesi”, **DBİA**, C.I, s. 460

Ayasofya Camiinde, Abdülmecid tarafından yaptırılan Fossati restorasyonundan sonra; Ayasofya Muvakkithanesi 1853’de Yani Kalfa nezaretinde yapılmıştır.⁽¹³⁹⁾ Muvakkithane kare planlı taş bir yapıdır. Muvakkithanenin girişi Ayasofya’ya bakan taraftadır. Muvakkithanenin pencerelerinde demir korkuluklar bulunmaktadır. Muvakkithanenin kuzey tarafı sıvalı olup diğer üç tarafı kesme taşlarla işlenmiştir. İçinde sekiz sütun halka halinde dizilmiş olup bunların üzerinde sekizgen bir kasnak yükselir. Kasnağın üzerini sekizgen bir kubbe örtmektedir. Yapının çatı ve kubbesi kurşun kaplamadır. İçerisindeki tek parça mermerden yapılmış olan masa son zamanlarda kırılmıştır. Ayasofya müze haline getirilince muvakkithanedeki levhalar ve saatler binadan çıkarıldı. Daha sonra, Muvakkithane müze idaresine kullanmaları için tahsis olundu.⁽¹⁴⁰⁾

7. Ayasofya’da Diğer Osmanlı Ekleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yukarıda sayılan ekler dışında Ayasofya Camiinin içine ve dışına bazı eklemeler yapılmıştır. Bu ekler farklı dönemlere aittir. Bergama’dan getirilen iki büyük küp, esas girişin iki yanına yerleştirildi. Bu küplerin camiinin içinde şadırvan görevi gördüğü bilinmektedir.⁽¹⁴¹⁾ III. Murat camiye biri müezzin mahfili olmak üzere dört mahfil yaptırdı.⁽¹⁴²⁾ III. Ahmed zamanında Ayasofya Camiine eklenen sekiz köşeli top kandil, Fossati restorasyonu sırasında kaldırılarak, onun yerine Viktorya Siteli bir kandil asıldı.⁽¹⁴³⁾ Ayasofya Camiinin mihrabının iki yanına konulan şamdanlar Kanuni Sultan Süleyman zamanında

⁽¹³⁹⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Muvakkithanesi”, **DBİA**, C.I, s. 461

⁽¹⁴⁰⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya Horologionu ve Muvakkithanesi”, **AMY**, Yenilik Basımevi, İstanbul–1983 s. 18–19

⁽¹⁴¹⁾ SÜSSHEIM, K, MANSEL, A. Müfid: “Ayasofya”, **MBİA**, C.II, s. 50

⁽¹⁴²⁾ ARTUK, Cevriye: “Arkeoloji Müzesinde Bulunan Ayasofya’ya Ait Madalyalar”, **AMY**, No: 6, İstanbul–1965

⁽¹⁴³⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: “Ayasofya’nın Tamirleri”, s. 3293

Budin'den getirildi.⁽¹⁴⁴⁾ I. Mahmud Ayasofya Camiine bir Sıbyan Mektebi⁽¹⁴⁵⁾ ve bir de imaret ekledi.⁽¹⁴⁶⁾

⁽¹⁴⁴⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **DBİA**, C.I, s. 448-449

⁽¹⁴⁵⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya Sıbyan Mektebi", **DBİA**, C.I, s. 463

⁽¹⁴⁶⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya İmaretı", **DVİA**, C.IV, s. 212

II. BÖLÜM

AYASOFYA CAMİİ MÜZEYE ÇEVİRİLİNCEYE KADAR GEÇEN DÖNEMDE AYASOFYA CAMİİNDE PLANLANAN VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

A. FOSSATİ RESTORASYONU

IV. Murat'ın saltanatından sonra uzunca bir süre Ayasofya Camii'nin bakımına ve tamiratına pek önem verilmemişti.⁽¹⁴⁷⁾ Bunun nedeni ülkede meydana gelen depremler, daha sonra da zamanın hükümdarlarının adlarını ölümsüzleştirmek amacıyla kendi adlarına camii yaptırma hevesleridir.⁽¹⁴⁸⁾ Zaman içerisinde Ayasofya'nın kubbesinde ve tonozlarında oluşan çatlaklardan güvercin sürüleri, kar ve yağmur suları camiinin içine giriyordu. Bu durum Ayasofya Camii'nin neredeyse yıkılacak kadar hasarlı hale gelmesine sebep oldu.⁽¹⁴⁹⁾ Kinross, Fossati restorasyonu öncesinde Ayasofya Camiindeki tahribatta “*insani sorumsuzluğun*” büyük rol oynadığını belirtmektedir.⁽¹⁵⁰⁾

Fossati restorasyonu öncesinde, Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesinde⁽¹⁵¹⁾ birinci sayfadan verilen haberde Ayasofya Camii'nin yıllardır tamirat görmediği bu yüzden bazı kısımlarının eskidiği; yapılacak tamiratın ücretinin padişah tarafından ödeneceği bildiriliyordu.

⁽¹⁴⁷⁾ SÜSSHEİM, K. , MANSEL, A. Müfid: “Ayasofya”, **MBİA**, C.II, s. 50–51

⁽¹⁴⁸⁾ ARTUK, Cevriye: “Arkeoloji Müzesinde Bulunan Ayasofya'ya Ait Madalyalar”, **AMY**, s. 76–77

⁽¹⁴⁹⁾ KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.** , s. 115–116

KLEİNBAUER, W. Eugene, WHITE, Antony, MATTHEWS, Henry: **a.g.e.** , s. 111

KONYALI, İ. Hakkı: “Tarih Yağmacılığı İle Asırlık Mücadele”, **Köprü Dergisi**, Sayı: 68, 1982 s. 10

DİRİMTEKİN, Feridun: “Osmanlı Devrinde Ayasofya”, **İA**, C.III, s. 1446

⁽¹⁵⁰⁾ KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.** , s. 113

⁽¹⁵¹⁾ **Takvim-i Vakayı**, No: 315, 12 Muharrem 1263

Abdülmecid zamanında Ayasofya Camiinde yapılan tamiratın finansmanı çocuksuz vefat ettiği için serveti hazineye kalan Şeyhülislam Mekkizade Asım Efendi'nin servetine bir miktar para da Abdülmecid'in eklemesiyle sağlanmıştır.⁽¹⁵²⁾ Mekkizade Asım Efendi'nin parasının miktarının on bin kese olduğu tahmin edilmektedir.⁽¹⁵³⁾

Ayasofya Camii'nin 1847–1849 yılları arasında yapılan restorasyon çalışmasının Fossati⁽¹⁵⁴⁾ kardeşlere verilmesinin nedeni, Fossatilerin yaptığı Rus elçilik binasının genç padişahın dikkatini çekmesi, Fossati'nin yetenekli işçileri ve teknik elemanları İtalya ve Rusya'dan kolay toplayabilmesi⁽¹⁵⁵⁾; Ayasofya Camiinde yapılacak işlerin büyüklüğü ve binanın tarihi eser özelliği taşımasıdır.⁽¹⁵⁶⁾ Bütün bunların yanı sıra Osmanlı Devletine iş yapan Balyan ailesi dururken Rusya hesabına çalışan Fossati'nin tamiratta görevlendirilmesinin altında politik bir neden olup olmadığı düşünülmelidir.⁽¹⁵⁷⁾ Fossati Ayasofya Camiinde çalışmaya sekiz yüz işçiyle birlikte Mayıs 1847'de başlamıştı.⁽¹⁵⁸⁾

⁽¹⁵²⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: “Ayasofya'nın Tamirleri”, s. 3294

YÜCEL, Erdem: “Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 10, Ankara–1970 s. 220

EYİCE, Semavi: “Ayasofya”, **DBİA**, C.I, s. 450

Beşir Ayvazoğlundan Naklen KANDEMİR, İsmail: **Ulu Mabed Ayasofya**, s. 61–62

⁽¹⁵³⁾ EYİCE, Semavi: “Tenkit”, **Bellekten**, C. XXVIII, No: 112, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara–1964 s. 776–777

⁽¹⁵⁴⁾ “Gaspere Trajano Fossati'nin İsviçre'nin Tessin Kantonunda Moccote'da 7 Ekim 1809'da doğduğu ve ailesinin eskiden beri ressam ve mimar yetiştirdiği öğrenilmektedir. Mimarlık tahsilini Milano'da Bera akademisinde yapan Gaspere Fossati 1833'de Rusya'da Petegroda gitmiştir. Bu sırada Rusya'da birçok İtalyan sanatkâr çalışıyordu. 1836 yılı sonunda kendisine bir Rus pasaportu verildi. Fossati İstanbul'da bir Rus elçiliği binası yapmak üzere İstanbul'a gönderildi. Fossati 20 Mayıs 1837 tarihinde İstanbul'a ayakbastı. Kardeşi Guisepp'e de kendisine İstanbul'da katıldı.”

(EYİCE, Semavi: “Tenkit”, **Bellekten**, XXVIII, No: 112, s. 775)

⁽¹⁵⁵⁾ KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.**, s. 115–116

⁽¹⁵⁶⁾ YÜCEL, Erdem. “ Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 10, s. 220

⁽¹⁵⁷⁾ TÜRKOĞLU, Sabahattin: **a.g.e.**, s. 166–167

⁽¹⁵⁸⁾ KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.**, s. 116

Fossati Ayasofya Camii restorasyonunu yaparken Rus restorasyon uygulamalarından etkilenmişti. Rus restorasyon yaklaşımına göre; var olan küçük parçalar halinde bile olsa en üst düzeyde korunmalıydı.⁽¹⁵⁹⁾ Fossati restorasyonu sağlama, yeniden dekorasyon ve yeni yapılar oluşturma üzere üç bölümden oluşmuştu.⁽¹⁶⁰⁾ Fossati Ayasofya Camii'nin statik açıdan sağlama yapılmasını en önemli mesele olarak görüyordu. Binadaki risk öğeleri kubbedeki bozulma ve deformasyonlar; taşıyıcı ayaklar ve payandaların dışa açılmalarıydı. Ana kubbenin baskısını ve payandaların yükünü hafifletmek için kubbe eteğine bir gergi çember yerleştirildi. Kendi düşüncesine göre; gereksiz bulduğu dört kubbe payandasını kaldırdı. Galeride eğilmiş durumda bulunan on iki sütunu dikey hale getirdi.⁽¹⁶¹⁾

Fossati, Ayasofya Camiinde bulunan mozaikleri korumak için bir plan geliştirmişti. Çeşitli tonoz ve yüzeylerde eksik bulunan mozaiklere karakterlerine göre farklı koruma teknikleri uyguladı. Altından yapılmış mozaiklerin eksik bölümleri altın varakla tamamlanarak üzerinden rulo mühürle geçilerek mozaik görüntüsü verildi. En üstüne de cila olduğu sanılan parlak bir madde sürüldü. Mozaik kayıplarının en yoğun olduğu galerideki tonozlarda ve yarım kubbelerdeki mozaikleri koruyarak tamamen sıvandı. Belli bir ışık altında mozaik rengini belli eden sarı toprak rengiyle üzerlerini çevreledi. Sıvaların üzerine de kısmen mozaiklerden kopya olunan desenler kısmen de restorasyon öncesine ait olduğu tahmin olunan İslami motiflerle süslendi.⁽¹⁶²⁾

Fossati'nin Ayasofya Camii restorasyonu sırasında bulduğu mozaikler için, Sultan Abdülmecid zaman olgunlaşmaya kadar kapatılmalarını istemişti. Fossati'nin

⁽¹⁵⁹⁾ SCHLÜTER, Sabine: "Gaspere Fossati'nin Ayasofya Onarımları(1847-49)", **600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve 1847-49 Fossati Restorasyonu**, s. 64

⁽¹⁶⁰⁾ KINROSS, P.Balfour: **a.g.e.**, s. 116

⁽¹⁶¹⁾ SCHLÜTER, Sabine: "Gaspere Fossati'nin Ayasofya Onarımları (1847-49)", s. 62

⁽¹⁶²⁾ SCHLÜTER, Sabine: "Gaspere Fossati'nin Ayasofya Onarımları (1847-49)", s. 63

düşüncesine göre en azından girişteki mozaikler açıkta kalabilirdi.⁽¹⁶³⁾ Fossati Ayasofya Camiinde desenlerini çizdiği mozaik resimlerini yayınlamayı düşünüyordu. 1850’de Rusya’ya gittiği zaman bu konuda Rus Çarından altı bin rublelik yardım istemiş fakat bu yardımı alamamıştı. Rus Çarına verdiği birkaç resmin karşılığı olarak sadece bir yüzükle ödüllendirilmişti. 1852’de Ayasofya Camii’nin iç ve dış görünüşlerini yansıtan bir albümü Osmanlı Devleti’nin yardımıyla Londra’da yayımladı. Yayımladığı albümün kapağında Abdülmecid’in tuğrası bulunuyordu.⁽¹⁶⁴⁾ Fakat Fossati’den önce Salzenberg 1848’e doğru Ayasofya’da açık vaziyette bulunan mozaiklerin resimlerini çizerek yayınlamıştı.⁽¹⁶⁵⁾ Fossati’nin Abdülmecid’in tuğrasını yaptığı albümün kapağında yayınlaması, Osmanlı Devletine yardımlarından dolayı bir tür teşekkür kabul edilebilir. Fossati’nin desenlerini çizdiği bütün mozaikler bulunamadı. Fakat onun çalışmaları birçok mozağin bulunmasına katkı sağlamıştır.⁽¹⁶⁶⁾

Bu çalışmaların dışında Fossati’nin yaptığı diğer çalışmalar, mermer kaplamaların eksiklerinin tamamlanması, mermerlerin temizlenmesi,⁽¹⁶⁷⁾ binanın sıvalarının yenilenmesi ile mihrap ve minberi restore etmesidir. Ayrıca bir de hünkâr mahfili yaptı.⁽¹⁶⁸⁾ Ayasofya Camii’nin duvarları sarı ve koyu kırmızı şeritler halinde Fossati Restorasyonu sırasında boyandı.⁽¹⁶⁹⁾ Ayasofya’nın üst galerisinin güney koridorunda bulunan Venedik Doçu Henrico Dandolo yazılı levhanın 1847–1849 Fossati restorasyonu sırasında Abdülmecid’ten izin alınarak Fossati tarafından konulduğu sanılmaktadır.⁽¹⁷⁰⁾ Fossati restorasyonunun bitiminden sonra Ayasofya Camii 13 Temmuz 1849 tarihinde görkemli bir törenle ibadete açıldı.⁽¹⁷¹⁾

⁽¹⁶³⁾ KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.**, s. 118

⁽¹⁶⁴⁾ EYİCE, Semavi: “Tenkit”, s. 780

YÜCEL, Erdem: “Ayasofya Onarımları ve Vakıflar Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler”, s. 220–221

⁽¹⁶⁵⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 205

⁽¹⁶⁶⁾ EYİCE, Semavi: “Tenkit”, s. 774–775

⁽¹⁶⁷⁾ EYİCE, Semavi: “Tenkit”, s. 777

⁽¹⁶⁸⁾ DİRİMTEKİN, Feridun: “Osmanlı Devrinde Ayasofya”, **İA**, C.III, s. 1446

⁽¹⁶⁹⁾ EYİCE, Semavi: “Ayasofya”, **DBİA**, C.I s. 450

⁽¹⁷⁰⁾ MANDIRACIOĞLU, Gülgün: “Latin İstilasından Osmanlı Fethine İstanbul ve Ayasofya”, **600 Yıllık Ayasofya Görünümleri 1847–49 Fossati Restorasyonu**, s. 34

⁽¹⁷¹⁾ KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.**, s. 119

EYİCE, Semavi: “Tenkit”, s. 777

B. 1894 DEPREMİ SONRASINDA AYASOFYA CAMİİ İÇİN PLANLANAN ÇALIŞMALAR

1894 yılının yaz aylarında meydana gelen depremler Ayasofya Camiine önemli zararlar vermişti. Ayasofya Camii'nin duvarları çatlamış, mozaiklerinde ve sıvalarında dökülmeler olmuştu.⁽¹⁷²⁾ İngiliz Times gazetesinde yayınlanan "Ayasofya Camii Tehlikede" başlıklı yazının İstanbul gazetelerinde de aynen yayınlanması üzerine Osmanlı hükümeti bazı Avrupalı mimarlarla görüşme gereği hissetti. Osmanlı hükümeti Ayasofya Camii'nin durumu ile ilgili olarak İtalyan Maranconi, Fransız H. Prost ve İsviçreli E.J Proupper'le görüşmeler yaptı. Bu mimarlar aralarında ortak bir görüş oluşturamadı. Her biri ayrı ayrı çalışmalar yaptılar.⁽¹⁷³⁾ 1907'de Osmanlı hükümeti İtalyan mimar Maranconi'yi İstanbul'a çağırmişti. İtalyan mimar bir süre mimar Nihad ile birlikte Ayasofya Camiinde incelemelerde bulundu. Sonradan alınan bir karar üzerine de İsviçreli E. J Proupper, İngiliz Jackson, Fransız H. Prost, Alman G. Gurlitt ve Mösyö Hoffman Ayasofya Camiinde incelemelerde bulunmuştu. Ayasofya Camiinde incelemelerde bulunan mimarlar fikir ayrılıkları yüzünden farklı fikirler öne sürmüşlerdi. Bu incelemelerden sonra Ayasofya Camii'nin tamir şeklini belirlemek üzere Maranconi ve H. Prost'un ayrı ayrı birer rapor hazırlamasına karar verildi.⁽¹⁷⁴⁾

15 Ocak 1911 tarihli Maranconi'nin raporunda, Ayasofya ve diğer camilerin tamiri için bir heyet kurulmasını önerdi. Heyeti Maranconi kuracak ve heyetin başkanı Maranconi olacak ve heyet İtalyanlardan oluşacaktı. Maranconi'ye göre; güzel sanatlara hâkim ve teknik bilgisi iyi olan bir müdüre de ihtiyaç bulunacaktı. Bu müdürün görevi Maranconi'ye vekâlet etmek, yerli memurlarla iletişim kurmak, gerekli yazışmaları yapmaktı. Müdürün idaresine bir fen memuru bir ressam- mimar

⁽¹⁷²⁾ KINROSS, P. Balfour: **a.g.e.** , s. 120

EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **DVİA**, C. IV, s. 209

⁽¹⁷³⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 10, s. 222

⁽¹⁷⁴⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler", s. 223

olmak üzere iki çalışan verilmeliydi. Fen memurunun görevi fen işleri, çalışmaların denetim ve gözetimi, çalışmalar için defterlerin tutulması olmalıydı. Ressam-mimar ise resimlerin kopyalarını alacaktı. Diğer camilerin tamiratı içinde üç kişiden oluşan bir fen heyeti kurulmalıydı. Maranconi 12 Eylül 1910 Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bir raporda da Ayasofya Camiine mühendis mimarın Fenni Daire müdürü olması gerektiğini belirtmişti. Ona göre tamiratlarda çalışacak olan işçiler önceden eski eserlerde çalışmış olmalıydı. Mozaiklerin tamiri için mutlaka mozaik ustası ve ustabaşısı bulunmalıydı. Bütün işçiler Maranconi'nin emrinde çalışmalıydı. Tamiratın bütün sorumluluğu Maranconi'de olacağı için, Maranconi İstanbul'da bulunmadığı zamanlarda, kendisi ile İstanbul'daki müdür arasında yapılacak görüşmelere göre tamirat devam edecekti. İstanbul'daki müdür ve onun yardımcılarının maaşlarının ne kadar olması gerektiğini raporuna yazan Maranconi kendi ücretinin belirlenmesini Osmanlı hükümetine bırakmıştı.⁽¹⁷⁵⁾

1894 depremi sonrası planlanan çalışmalarla ilgili olarak H. Prost'un yazdığı varsayılan bir rapor daha vardır. H.Prost'un Raporunda, Ayasofya'nın yapıldığı günden raporun yazıldığı tarihe kadar Ayasofya Camii'nin doğu tarafının zayıf ve tehlikede olduğu vurgulanmıştır. Ayasofya Camii sağlam olmadığı için acile çalışmaya başlanmalıdır. Elde plan ve kesit olmadığı için yapıyı tanımak zordur. Bunun için acilen bir röleve çalışması başlatılmalıdır. Röleve çalışmasının on iki ay olarak planlandığı ve bunun için iki bin beş yüz lira maliyet gerektiği raporda ayrıca belirtilmişti. Ayasofya Camiinde istihdam olunacak personel; bir mimar, bir yönetici, iki uzman ve bu uzmanlara yardımcı iki desinatör, sondaj çalışmaları için iki kalfa, iki işçi, gerektiğinde çalıştırılmak üzere bir özel personelden müteşekkildir. Çalışmaların daha rahat yapılabilmesi için caminin yanına bir büro kurulması önerilmiştir.⁽¹⁷⁶⁾

⁽¹⁷⁵⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler", s. 224–226

⁽¹⁷⁶⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler", s. 227–228

Bu iki rapora bakıldığı zaman raporları hazırlayan iki uzman da Ayasofya Camiini bir müze gibi algılamıştır. Planlanan bu çalışmalar Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle gerçekleştirilememiştir.⁽¹⁷⁷⁾ Balkan Savaşları sırasında Ayasofya ve Sultan Ahmet camileri koleralı askerlerin barındırılması için kullanılmıştı. Askerlerin bu iki camide barındırılmalarının amacı başka insanlara kolera bulaşmasını engellemektir.⁽¹⁷⁸⁾

C. CUMHURİYETİN İLK DÖNEMLERİNDE AYASOFYA CAMİİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ayasofya Camii ile ilgili olarak Vakıflar Genel Müdürlüğünün 2370 sayılı tezkeresinde, İstanbul'daki Ayasofya Camii'nin merkezi kubbesini tutan payandalardan birinin oturması nedeniyle kubbenin tehlikede olduğu belirtilmiş; tarihsel geçmişi nedeniyle bu konuda alınacak her hangi bir kararın sorumluluğunu Vakıflar Fen Heyeti kabul edemeyeceğinden, Hükümetçe oluşturulacak uzman bir heyetin kubbe ile ilgili bir karar alması teklif edilmişti. Konu Bakanlar Kurulun'da 6 Mayıs 1925 tarihinde görüşüldü. Bu iş için bir kurul oluşturulması ve caminin durumu hakkında bir inceleme yapılması görevi Bayındırlık Bakanlığına verildi. Oluşturulacak olan kurul, yapılması gerekenleri belirterek bir rapor hazırlayacaktı. Bu rapor da en kısa sürede Bakanlar Kuruluna ulaştırılacaktı.⁽¹⁷⁹⁾ Ayasofya'da yapılan inceleme sonucunda, kubbe kurşunları ve alçı pencerelerine ait acilen gerekli tamirat için kırk dokuz bin yedi yüz yirmi lira gerekmektedir. Tamiratın önemi nedeniyle Bayındırlık İşleri ve İhale Kanununun özel maddesine uygun olarak Vakıflar Fen Heyetince emaneten yaptırılması Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 25 Temmuz 1926 tarih ve 25031/83 sayılı tezkiresiyle teklif olunmuş ve 1 Ağustos 1926 tarihli

⁽¹⁷⁷⁾ YÜCEL, Erdem: "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar", AMY, No: 11, Yenilik Basımevi, İstanbul-1990 s. 163-164

⁽¹⁷⁸⁾ TOPUZLU, Cemil: **80 Yıllık Hatıralarım (İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet)**, Haz: Hüsrev Hatemi-Ayıkut Kazancıgil, Arma Yayıncılık, İstanbul-1994 s. 154

⁽¹⁷⁹⁾ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)**: No: 030-018-01-01-013-27-14

Bakanlar Kurulu toplantısında teklif onaylanmıştır.⁽¹⁸⁰⁾ Bu çalışmalardan sonra içinde Yüksek Mühendis Okulu'nun hocalarının da bulunduğu bir Kurul Ayasofya Camiinde altı ay kadar çalıştı. İnceleme heyeti: Ayasofya Camii'nin temellerinin bir kaya üzerine oturmuş olduğunu tespit etmiş; zayıf görülen güneybatı esas ayağının geçidi kapatılmış ve ayağın bir kısmı demir levha ile güçlendirilmişti. Ayasofya Camii kubbesi demir çubuklarla bağlanarak yağmur sularının girişine engel olmak için önlemler alınmıştı.⁽¹⁸¹⁾ Ayasofya Camiinde çalışma yapanların ücretlerine dair, bir kararname hazırlandı. Kararnamede, Ayasofya kubbesinin muayenesi ve faaliyet raporunu düzenleyen Mimar Kemaleddin, Mühendis Mektebi öğretmenlerinden Mehmed Fikri, Ziya ve İskân Mühendislerinden Hasan Tari Beylere keşif ücreti olarak beş yüz lira verilmesi ve toplamda iki bin beş yüz liranın Vakıflar Genel Müdürlüğü genel bütçesinden karşılanması için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teklifi 25 Mayıs 1927 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülerek onaylandı.⁽¹⁸²⁾ 1926 yılında Ayasofya Camiinde yapılan çalışma gerek ulusal basında ve gerekse dış basında da önemli yer tuttu. 26 Kasım 1926 tarihli L' Illustration dergisinde⁽¹⁸³⁾ Ayasofya Camiinin tamirat öncesi durumu ve tamiratın nasıl yapıldığı anlatılıyordu. Dergi, büyük kilisenin etrafı bir şekilde onarıldığını sayfalarında yer veriyordu. Bu tamirat bütün Hıristiyanların yüreğine su serpmişti. Yazıda dikkati çeken bir diğer husus da Hıristiyanların gönlünde Ayasofya Camii'nin hala bir kilise olarak varlığını sürdürdüğüydü. Avni Liviji Vakit gazetesindeki yazısında⁽¹⁸⁴⁾ Ayasofya Camii'nin bir Bizans eseri olduğu için mutlaka onarılması gerektiğini savunuyordu. Eğer Ayasofya Camii çökerse batılıların Türklere en ağır hakaretleri edeceğini düşünüyordu. Rivayete göre Amerikan Mimarlar Cemiyeti Ayasofya Caminin tamirini ve masraflarını üstlenmek istiyordu.

⁽¹⁸⁰⁾ BCA: No: 030-018-01-01-020-49-13

⁽¹⁸¹⁾ DİRİMTEKİNİ Feridun: " Osmanlı Devrinde Ayasofya", İA, C. III, s. 1447

DİRİMTEKİN, Feridun: **Resimli Ayasofya Kılavuzu**, s. 10

YAZMAN, A. Tufan: **a.g.e.** , s.355

ALTAN, Kemal: " Ayasofya Etrafında Türk Sanatı Ekleri", **Arktekt**, Sayı: 5, 1935 s. 265

⁽¹⁸²⁾ BCA: No: 030-18-01-01-024-33-13

⁽¹⁸³⁾ L' Illustration Dergisinden Naklen SERTOĞLU, Mithat: " Ayasofya'yı Asla Havaya Uçurmayı Düşünmedik", **Yıllar Boyu Tarih**, Sayı: 1, 1983 s. 8

⁽¹⁸⁴⁾ 22 Aralık 1926 tarihli Vakit Gazetesinden Naklen KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.** , s. 54

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ayasofya Camii'nde yapılan bir diğer önemli çalışma Amerikan Bizans Enstitüsü müdürü Thomas Whittemore'un⁽¹⁸⁵⁾ Camii mozaiklerini temizlemeye başlamasıdır. Thomas Whittemore'un mozaik çalışmaları için izin almasında en büyük katkıyı Halil Ethem yapmıştı.⁽¹⁸⁶⁾ Thomas Whittemore'a mozaik çalışmaları için izin, bir uzmanın gözetiminde çalışması koşuluyla 7 Haziran 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile verildi.⁽¹⁸⁷⁾ Thomas Whittemore Ayasofya Camii'nde mozaik çalışmalarına 6 Şubat 1932'de başlayabildi.⁽¹⁸⁸⁾ Thomas Whittemore bu tarihten 1950 yılında ölümüne kadar Ayasofya'daki mozaik temizleme projesinin yürütücüsü olarak görev yaptı.⁽¹⁸⁹⁾ Ayasofya Camii mozaiklerini çıkarmak için çalışan M. Boston bir gazeteye verdiği röportajda⁽¹⁹⁰⁾ ilk incelemenin bittiğini fakat mozaiklerin üzerindeki badana ve kireç tabakası çıkarılır çıkarılmaz mozaiklerin dökülmesinden endişe duyduğunu dile getirdi. Buna engel olmak için izlenecek yöntem Fransızların Emevi Camii'nin mozaiklerini temizlemede kullandıkları yöntemdi. Thomas Whittemore'un düşüncesine göre mozaikler temizlenmeli ve desteklenmeliydi. Mozaiklere ekleme yapılmamalıydı. Fossati'nin restorasyonu sırasında mozaikleri metal mengene ve çivilerle destekleme yapması ona göre gereksizdi. Fossati restorasyonu bu nedenle hatalıydı.⁽¹⁹¹⁾ Thomas Whittemore Ayasofya Camiinin içinde çalışma yaptığı alanları kalın perdelerle örtüyordu.⁽¹⁹²⁾ Whittemore mozaikleri temizlerken sıcak ekmek kullanıyordu. Sabahın erken saatlerinde sıcak ekmekler Ayasofya Camiinin içine alınıp hemen

⁽¹⁸⁵⁾ “Bilim adamı ve arkeolog olan Thomas Whittemore 1871'de Cambridge doğdu. Harward'da çalıştı. Kariyerini Columbia ve Newyork Üniversitelerinde Bizans ve Mısır sanatı üzerine verdiği konferanslarla yaptı. Arkeolog Mısır araştırmalarında ve Tell Amarna kazısı için çalıştı. Araştırmalarına Harward'da devam etti. Ayrıca Whittemore gençliğinde Yunanistan, Rusya ve Orta Doğu'ya gezilerde bulundu. Uzun hayatı boyunca kendisini Bizans, Rus sanatı din ve tarih konularında geliştirdi. Grek Ortodoks ayinlerine hayatı boyunca sürekli katıldı.”

(KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.** , s. 129)

⁽¹⁸⁶⁾ WHITTEMORE, Thomas: **Ayasofya Mozaikleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1947 s. 199

⁽¹⁸⁷⁾ **BCA**: No: 030-018-02-20-37-18

⁽¹⁸⁸⁾ OGAN, Aziz: **Türk Müzeciliğinin 100. Yıldönümü**, Türkiye Turing Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul-1974 s. 24

KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.** , s. 11

KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.** , s. 54-55

⁽¹⁸⁹⁾ THEİS, Libo: “ Ayasofya'nın Bilimsel Araştırmaları Tarihi”, **600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve 1847-49 Fossati Restorasyonu**, s. 54

⁽¹⁹⁰⁾ **Son Posta Gazetesi**: 18 Mart 1932

⁽¹⁹¹⁾ KİNROSS, P. Balfour: **a.g.e.** , s. 130

⁽¹⁹²⁾ KONYALI, İ. Hakkı: “ Tamir Süsü Verildi”, **Yeni Asya Gazetesi**, 15.11.1974

mozaiklerin üzerine yapıştırıyorlardı. Sıcak ekmeklerin mozaikler üzerinden bir süre sonra alınmasıyla mozaik temizleme çalışması yapılmış oluyordu.⁽¹⁹³⁾ Whittmore'un yaptığı mozaik temizleme işlerine sadece yanında çalışan iki mozaik ustası şahit oluyordu.⁽¹⁹⁴⁾ Ayasofya Camii'nde yapılan mozaik temizleme çalışmalarının zamanlaması caminin iyi güneş aldığı aylara göre ayarlanıyordu. Camiinin içi Aralık ve Nisan ayları arasında geçen sürede karanlık olduğu için mozaik temizleme çalışması yapılamıyordu. Caminin içerisi Nisan ve Kasım ayları arasında iyi güneş ışığı aldığı için mozaik temizleme çalışmaları bu dönemde yapılıyordu.⁽¹⁹⁵⁾ Ayasofya Camiini müze oluş serüveni camide mozaik çalışmalarına izin verilmesiyle başlamıştı.⁽¹⁹⁶⁾

⁽¹⁹³⁾ KONYALI, İ. Hakkı: "Yerli Bizans Perestler İskeleleri Sökemedi", **Yeni Asya Gazetesi**, 16.11.1974

⁽¹⁹⁴⁾ Son Posta Gazetesinden Naklen KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.** , s. 56-57

⁽¹⁹⁵⁾ **Cumhuriyet Gazetesi**: 22 Kasım 1934

⁽¹⁹⁶⁾ KLEİNBAUER, W. Eugene, WHITE, Antony, MATTHEWS, Henry: **a.g.e.** , s. 121

III. BÖLÜM

AYASOFYA CAMİİNİN MÜZEYE ÇEVİRİLİŞİ

A. AYASOFYA CAMİİNİN MÜZEYE ÇEVİRİLİŞİ

Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi gerektiği düşüncesi, Atatürk'ün 8 Eylül 1929⁽¹⁹⁷⁾ veya 7 Eylül 1929⁽¹⁹⁸⁾ tarihinde Ayasofya camisine yaptığı ziyarette oluştu. Atatürk bu ziyaretinde, camiye bakımsız bulmuş ve içerisinde güvercinlerin uçtuğuna şahit olmuştu. Ayasofya'yı ziyareti sırasında Atatürk'ü kayyum Mehmet Efendi karşılamıştı. Bu dönemde Ayasofya'nın avlusu parsellenmişti, avlu açık hava kahvesi olarak kullanılıyordu. Bu tarz aksaklıklar Atatürk'ün gözünden kaçmamıştı. Bu aksaklıklar yüzünden Atatürk Ayasofya camisinin müze olmasına karar vermişti.⁽¹⁹⁹⁾ Ayasofya Camii'nin müze haline dönüştürülmesinde büyük rol oynayan ikinci kişi altıncı İnönü Hükümetinin (4 Mayıs 1931–1 Mart 1935) Mili Eğitim Bakanı⁽²⁰⁰⁾ Abidin Özmen'di.⁽²⁰¹⁾ Abidin Özmen İstanbul'a yaptığı bir gezi sırasında Ayasofya Camiine gitmiş ve camiinin perişan halini görmüştü. Abidin Özmen Ayasofya Camii'nin müze olarak halka açılması düşüncesini Atatürk'e açmıştı.⁽²⁰²⁾ Özmen'in Atatürk'le bu görüşmesinden sonra Ayasofya'nın müze yapılması için çalışmalara başlandı.

⁽¹⁹⁷⁾ ÖNDER, Mehmet: **Atatürk Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara–2002 s. 163

⁽¹⁹⁸⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 710

⁽¹⁹⁹⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 710

⁽²⁰⁰⁾ ÖZTÜRK, Nazif: **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara–1995 s. 501

⁽²⁰¹⁾ “Abidin Özmen 1890 yılında doğdu. Özmen Mülkiye Mektebinden mezun olduktan sonra devlet tarafından yurt dışında okutuldu. 1919 yılında Bursa Emniyet Müdürlüğüne atandı. Türkiye'nin işgali sırasında Yunanlılar tarafından tutuklandı. Yunanistan'da esir kaplarında yıllarca kaldı. 1922 Türkiye'ye iade olunmasından sonra, Özmen Bursa ve Bitlis valiliklerinde bulundu. Milletvekili seçildi. Mili Eğitim Bakanlığı yaptı. 1935 yılında İsmet Paşa'nın isteği üzerine merkezi Diyarbakır olan Birinci Umumi Müfettişliğine getirildi.”

(ÖZTÜRK, Saygı: **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul–2007 s. 171

⁽²⁰²⁾ ÖZTÜRK, Nazif: **a.g.e.**, s. 501

Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen, 25.08.1934 tarih ve 18776/1316 sayılı Başbakanlığa yazdığı yazıda Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi için sözlü emir aldığını belirtmekteydi.⁽²⁰³⁾ Sözlü emir ile ilgili olarak Aziz Ogan:⁽²⁰⁴⁾ Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen'in 25 Ağustos 1934 tarihinde kendisini ziyaret ettiğini söyledikten sonra, Ayasofya Camii'nin Bizans ve Osmanlı eserlerini barındıracak bir müze yapılması için sözlü emir aldığını söylediğini belirtiyordu. Abidin Özmen, İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğüne yazdığı 25.8.1934 tarih ve 18777/1317 sayılı yazıda da Ayasofya Camii'nin Bizans ve Osmanlı eserlerinin sergilenebileceği bir müze haline getirilmesinin amaçlandığı bu amaç için bir komisyon kurulmasını istiyordu. Kurulacak olan Ayasofya komisyonu üç konu hakkında karar alacaktı. Bunlardan birincisi, Ayasofya Camii aslına uygun kalmak koşuluyla içinde ve dışında hangi çalışmalar yapılmalıydı. İkincisi kurulacak olan müzeye taşınacak eserler nelerdir. Son olarak da Ayasofya'da yapılacak çalışmaların maliyeti belirlenecekti. Özmen yazısında kurulacak komisyonun kimlerden oluşacağını da yazmıştı. Komisyon, İstanbul Müzeler Müdürü Aziz Bey'in başkanlığında, Vakıf Müdürü Niyazi Bey, Eski Eser Koruma Encümeni üyelerinden Efdal Bey, Mimar Kemal Bey, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Beylerden oluşuyordu. Komisyonun çalışmalarına İstanbul'da bulunduğu sıralarda Etnografya Müzesi Müdürü Ferit Bey de katılacaktı. Bu işin takibinde Milli Eğitim Bakanlığı Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Bey görevliydi. Özmen yazdığı bu yazının altına kendi el yazısıyla ilgililerin 27.8.1934 saat on üç buçukta toplanmaları gerektiğini not düşmüştü.⁽²⁰⁵⁾ Ayasofya Komisyonu Milli Eğitim Bakanının talimatı uyarınca 27.8.1934 tarihinde toplandı ve bir rapor hazırladı.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu kararından sonra toplanan komisyon şu kararları aldı.

⁽²⁰³⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 205

⁽²⁰⁴⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 218

⁽²⁰⁵⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 205

“1- Camiinin müze haline getirilmesi için asli durumunu bozmamak üzere camiinin içinde ve dışında yapılacak işler.

A)Sıva Tamiri

Binanın içinde son zamanlarda önemli mozaikler ortaya çıktığından genel bir tamir uygulaması doğru olmayacaktır. Bu konuda bilimsel inceleme yapılması ve binada ile var olan mozaikler tamamen ortaya çıktıktan sonra, tamir gerekecektir. Bugün yapılacak iş binanın üç dış kapısı ile pencerelerinin çürük ve eksiklerinin değiştirilmesidir. Birinci narteksin tamir ve boyanmasıyla sergiye uygun bir hale getirilmesi bir iki yerde açılmış bulunan tuğla kemerlerin kapatılması gibi işlerden ibaret olacak ve keşif bu dairede yapılacaktır.

B) Binaya bitişik bugün valilik emrinde bulunan harap okul binasının camiye bitişik olan kısmının yıkılması.

C) Avlu içinde ve binanın doğusunda minareler altında bulunan dükkânların kamulaştırılması.

D) Avlunun düzenlenmesi ve burada açık müze kurulması.

E) Binanın genel görünümünde göze çirkin gelecek kötülüklerin giderilmesi.

Bu konuların bir fen komisyonu aracılığıyla keşfinin yapılması bu konularda aranacak para miktarının belirlenmesi gerekmektedir.

2) Ayasofya'ya Taşınacak Eserlere Gelince

a) Bunlar Bizans eserlerinden Arkeoloji müzesinde var olan lahitlerle, Bapsisterler ve Nuru Osmaniye Camii avlusunda kırmızı porfirden lahit ile Zeyrek Camii önündeki lahit ve yine Arkeoloji Müzesindeki ambonlar; sergilenmeye layık diğer kabartma ve mimari parçalar, bunlardan başka İstanbul'un çeşitli

mıntıklarında ardı ardına ortaya çıkan direk, direk başlığı ile mimari parçaların binanın bahçesinde sergi haline getirilmesi.

B. Osmanlı eserlerinden de Süleymaniye'deki Türk ve İslam Eserleri Müzesinden özellikle, Osmanlı devrine ait halılar, yazılar, kitap kapları, rahle, şamdanlar, gülabdanlar, çekmeceler vesaire olup bu eserlerin taşınmasına ve orada tespitlerine sergi mekânlarının yapılmasıyla ilgili ayrıca bir keşif yapılacak bedelinin belirlenmesi ilgili uzman memurların bu işin hesabını yapmaları gerekmektedir.

Dış Nartekse Bizans Eserlerini Konulması

Absis bölümündeki seddin⁽²⁰⁶⁾ orijinalliğinin korunması. Üst tabalarda Osmanlı eserlerinin sergilenmesi ve bunlara uygun yöntemlere göre düzen verilmesi ve bu arada gereken idari talimat ve kadronun belirlenmesi kabul olunmuştur.”⁽²⁰⁷⁾

Bu rapor komisyonun kurulma amacına uygun olarak, birinci bölümünde caminin içinde ve etrafında yapılması gereken tamiratları ve düzenlemeleri içeriyordu. Burada dikkati çeken ve daha sonra da büyük tartışmalara neden olacak husus, Ayasofya Medresesi'nin yıkılmasına karar verilmesidir. Bu sırada medrese öksüzler yurdu olarak kullanılıyordu. Medresenin yıkılması sonrasında Komisyon, Ayasofya'da Osmanlı'ya ait ne varsa hepsinin yıkılmasına karar verdiği suçlaması⁽²⁰⁸⁾ ile karşı karşıya kalmıştır.

⁽²⁰⁶⁾ Burada adı geçen seddin Templeon mu yoksa Solea mı olduğu anlaşılmamaktadır.

⁽²⁰⁷⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 206–207

⁽²⁰⁸⁾ TOPTAŞ, Mahmud: “Ayasofya'yı Anlamak İçin”, **Altınoluk**, Sayı: 48, 1990 s. 31

Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen, Ayasofya'yı müzeye dönüştürme çalışmalarını yürüten komisyona bazı sorular yönelmiş ve aynı zamanda birkaç istekte bulunmuştu. Sorduğu sorulardan biri galeride eser sergilenmek isteniyorsa bu konuda proje hazırlanmış mıdır? Özmen'e göre Ayasofya'nın büyük kubbesinin altında eser sergilemek uygun değildi. Roma ve Bizans lahitlerinin Ayasofya Müzesine taşınmaları müze çalışmalarındaki maliyeti arttıracığı için lahitler taşınmamalıydı. Özmen yazısında kronolojik olarak Osmanlı mezar taşlarının sergilenmesinin müzeyi görünüm olarak kuvvetlendireceğini savunuyordu. Ayasofya Komisyonu Bakanın önerilerini dikkate alarak Ayasofya büyük kubbesi altında eser sergilemekten vazgeçti. Ayrıca komisyon yıkıtılmasına karar verilen medresenin durumu hakkında vilayete bilgi verilmesini kararlaştırdı.⁽²⁰⁹⁾ Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen kimlerden kurulması gerektiğini istediği Ayasofya Komisyonunu, kuruluşundan çalışmasına ve kararlarına kadar etkisi altına almıştı.

Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi çalışmaları gerek ulusal gerekse yabancı basının takip ettiği konulardan biri olmuştur. Milliyet gazetesinde ⁽²¹⁰⁾ Maarif Vekili Abidin Özmen'in beyanatı başlıklı haberde: "Ayasofya Camii'nin müze olması etrafında bir tasavvurumuz vardır. Camiinin müze olup olmayacağını bir fen heyetine inceltiriyoruz. Heyetin vereceği rapora göre mesele bağlanacaktır." Yine Milliyet gazetesinde⁽²¹¹⁾ yayınlanan diğer bir haberde de Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi için hazırlıklar yapıldığı bildirilmekteydi. Vakit gazetesinin yazarlarından Sadri Ethem⁽²¹²⁾: "... Ayasofya Camii bir İstanbul müzesi haline konulacak bu müzede İstanbul'un Bizans ve Osmanlı devrine ait eserler toplanacaktır. Ayasofya için en güzel ve en şerefli vazife bu idi. Dünyü milletler arası sanat kıymeti ne bir dinin ne de sadece uhrevi ibadetlerin deruni hatlarıyla ifade olunabilirdi. Ayasofya ne kilise olarak ne camii olarak insan tarihinde bir mana ifade etmez. Onun ifade ettiği mana

⁽²⁰⁹⁾ YÜCEL, Erdem: " Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Belgeler", s. 192-195

⁽²¹⁰⁾ YÜCEL, Erdem: " Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler", s. 195

⁽²¹¹⁾ YÜCEL, Erdem: " Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler", s. 195-196

⁽²¹²⁾ETHEM, Sadri: " Ayasofya Müzesi", **Vakit Gazetesi**, 8 Eylül 1934

yüksek sanat zevki üstün medeniyet kültürüdür...” diyerek Ayasofya’nın en kısa sürede müzeye dönüştürüleceğini vurguluyordu.

Yabancı basında Ayasofya’nın müzeye dönüştürülmesi ile ilgili olarak şöyle deniliyordu. “Atina’daki Panteon ve Agra’daki Taj Mahal gibi tarihin hiçbir zamanına hiçbir ulusuna bağlı olmayan yalnız insanlığa miras kalan bazı medeniyet abideleri vardır. İşte bu abidelerden biri de Asya ile Avrupa arasında boğazın yamaçlarında yükselen Ayasofya’dır. Doğunun olduğu kadar Batı’nın da duygularını canlandıran bu büyük saygı sembolü şimdi yeni değişikliğe hazırlanıyor. Ayasofya bir Hristiyan kilisesi olarak kurulmuştu. Sonradan bir Müslüman Camii oldu. Modern düşünceli Türkiye Ayasofya’yı dünyanın en ünlü bir müzesi yapmaya tasarladı.”⁽²¹³⁾ Basında çıkan bu yazılarda Ayasofya dünyanın kültürel mirası olduğu özellikle belirtiliyordu. O nedenle Ayasofya’nın müze haline dönüştürülmesi uygar bir düşüncenin bir gereği olarak algılanmaktadır.

Ayasofya’nın müze haline dönüştürülmesinden önce Milli Eğitim Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün bu konudaki görüşleri Milli Eğitim Bakanlığı’ndan yazılan 94041 sayılı tezkerede ifade olundu. Milli Eğitim Bakanlığı, camiinin müzeye çevrilmesinin bütün doğu âlemini sevindireceğini ve böylece insanlığa yeni bir bilim kurumu kazandırılacağını bildiriyordu. Ayrıca camiinin etrafındaki vakıflara ait dükkânlar yıktırılmalı, diğer dükkânlar ise istimlak olunmalıydı. Vakıflar Genel Müdürlüğü 7.11.1934 tarih ve 153/107 sayılı yazısında camiinin Bizanslardan kalma bir eser olduğu için vakfının bulunmadığını cami olduktan sonra Sultanlar ve halk tarafından bazı gelirler bağışlanmışsa da aşar olarak bağışlanan Sultan gelirleri kaldırılmıştı. Camiinin müzeye çevrilmesi ve korunması için bir geliri yoktu. Geçen sürede tamiri vakıflar tarafından yapılıyordu. Camii olmaktan çıkarsa camiinin tamirati mümkün olmayacaktı. Vakıfların bütçesi camiye herhangi bir yardımda bulunmaya yetmiyordu. Vakıflar Genel Müdürlüğü Ayasofya Camii’nin

⁽²¹³⁾ Newyork Times’tan Naklen **Aynı Tarihi**, No: 11, Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara–1934 s. 495–496

çevresindeki istimlâk işlerine karışmamalıydı.⁽²¹⁴⁾ Tüm bu görüşler çerçevesinde Bakanlar Kurulu Ayasofya Camiini 24.11.1934 tarihli kararla müzeye dönüştürdü.

Bakanlar Kurulu'nun Ayasofya Kararnamesinde: "Milli Eğitim Bakanlığında yazılan 14.11.1934 tarih ve 94041 sayılı tezkerede eşsiz bir mimarlık sanat abidesi olan İstanbul'daki Ayasofya Camii'nin tarihi durumu itibariyle müzeye çevrilmesi bütün doğu âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir bilim kuruluşu kazandıracığı yönüyle bunun müzeye çevrilmesi, çevresindeki vakfa ait dükkânların yıktırılması ve diğerlerinin de vakıfça istimlâk edilmesi suretiyle güzelleştirilmesi ve tamiri ve daimi korunması masraflarına karşılık vakıflarca bu sene ve gelecek sene bütçelerinden belirli bir para ayrılması hakkında bir karar alması istenilmiş ve Vakıflar Genel Müdürlüğünden yazılan 7.11.1934 tarih ve 153197/107 sayılı yazısında, bu camiin Bizanslardan kalma bir eser alması nedeniyle hiçbir vakfı olmadığı ve her ne kadar camii olduktan sonra Sultanlar ve halk tarafından bazı gelirler bağışlanmışsa da bunlardan aşar olarak bağlanan Sultan gelirlerinin kaldırılmış olduğu ve halk tarafından bağlanan gelirler ise kuran okumak ve buna benzer belli ve nerede olursa olsun yapılabilir dini emekler için olup müzeye çevrilmesi ve korunması için verilecek bir geliri bulunmadığı ve şimdiye kadar tamiri, gelirine bakmadan diğer vakıflarla bir arada yapıla gelmekte olan bu bina cami olmaktan çıkınca artık buna da imkân kalmayacağı ve bütçelerinin bu günkü durumu her hangi bir yardıma da yol bırakmamakta olduğu ve çevresindeki yapılardan vakıflara ait olanları yıkmak ve kaldırmak elden gelirse de ötekine berikine ait olanları vakıflarca satın alınmasına imkân bulunmadığı bildirilmişti.

Bu iş Bakanlar Kurulunca 24.11.1934'te görüşülerek camiinin çevresindeki vakıflara ait binaların Vakıflar Genel Müdürlüğünce yıktırılarak temizletirilmesi ve diğer binaların istimlâk ve yıkma ve binanın tamir ve koruma masraflarının da Mili

⁽²¹⁴⁾ YÜCEL, Erdem: " Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler", s. 188

Eğitim Bakanlığına verilmek şekliyle Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi onay ve kabul olunmuştur.”⁽²¹⁵⁾ deniliyordu.

Ayasofya'yı müze haline getiren Bakanlar Kurulu kararı Abidin Özmen tarafından İstanbul Müzeler Genel Müdürlüğüne ulaştırılmıştı.⁽²¹⁶⁾ Kararın İstanbul Vakıflar Müdürlüğüne ulaşmasının ardından Ayasofya'nın Müzeler Müdürlüğüne teslimi için çalışmalar başlatılmıştı.⁽²¹⁷⁾ 9 Aralık 1934 tarihinde Ayasofya'nın kapısına tasnif ve tamir sonuna kadar müze kapalıdır yazan bir levha asıldı.⁽²¹⁸⁾ 9 Aralık 1934 tarihinde Ayasofya Müzeler Genel Müdürlüğüne devredildi. Konuyla ilgili basında yer alan haberlere göre Ayasofya şöhreti ile uygun bir Bizans müzesi yapılacaktı. Müzeler Müdürlüğünün hazırladığı projeye göre Ayasofya tamir olunacaktır. Büyük Bizans eserleri bahçede sergilenecekti. Müzenin bütün çalışmalarını Müzeler Müdürlüğü yürütecekti.⁽²¹⁹⁾ Milli Eğitim Bakanlığı'nın İstanbul Müzeler Müdürlüğüne yazdığı 6.12.1934 tarih ve 11969 sayılı yazıda: Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul Müzeler Müdürlüğüne Ayasofya'nın teslimi ile ilgili bazı emirler vermişti. Bu emirlere göre Ayasofya'nın bekçileri İstanbul Müzeler Müdürlüğü emrine geçecekti. Ayasofya Müzesinde sadece tarihi eserler kalacaktı. Diğer eserler ise Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilecekti. Ayasofya'da bulunan halıların ise yapılacak incelemeden sonra orada kalıp kalmayacağına karar verilecekti. Ayasofya Müzesinde fazla eser sergilenmesi düşünülmüyordu.⁽²²⁰⁾ İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğü'nün Milli Eğitim Bakanlığına yazdığı 16.1.1935 ve 19905/45 sayılı yazısında, Ayasofya'nın onarılması ve müze olarak kurulabilmesi için etrafındaki dükkânların istimlak parası hariç elli iki bin altı yüz dokuz liraya ihtiyaç bulunuyordu. 1935 Şubatında Ayasofya Müzesinin açılabilmesi için Ayasofya'nın birinci narteksinin tamiri yapılmalı; müzeye taşınacak eserlerin

⁽²¹⁵⁾ BCA: No:030-13-01-49-79-6

⁽²¹⁶⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 188

⁽²¹⁷⁾ ÖZTÜRK, Nazif: a.g.e. , s. 503

⁽²¹⁸⁾ Milliyet Gazetesi: 10 Aralık 1934

⁽²¹⁹⁾ Akşam Gazetesi: 10 Aralık 1934

Cumhuriyet Gazetesi: 11 Aralık 1934

⁽²²⁰⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 218

belirlenmesi gerekmekteydi. Narteksin tamiri için iki bin seksen lira, Ayasofya Müzesine taşınacak eserler için beş yüz lira olmak üzere toplam iki bin beş yüz seksen liraya gereksinim vardı.⁽²²¹⁾

Ayasofya, Müzeler Genel Müdürlüğüne devredildikten sonra tamirat konusundaki çalışmalara hız verildi. Ayasofya’da vakıflara ait olan eşyanın neredeyse tamamı kaldırılmıştı. Ayasofya’nın halılarının bir kısmı Edirne Selimiye Camiine gönderilmişti. Şamdanlar, minber, mihrab ve mihrabın önünde birkaç halı bırakıldı. Müzenin giriş ücreti on bir kuruş olarak belirlendi ve müzeye giriş biletleri hazırlandı.⁽²²²⁾ Ayasofya Müzesi 1 Şubat 1935’de halkın ve turistlerin ziyaretine açıldı.⁽²²³⁾ Ayasofya Müzesi ilk açıldığı gün dört yüz yetmiş ikisi yerli ve iki yüz seksen ikisi yabancı olmak üzere toplam yedi yüz elli kişi tarafından ziyaret edildi.⁽²²⁴⁾ Atatürk 6 Şubat 1935’de Ayasofya Müzesine gelerek incelemelerde bulundu. Ayasofya Kütüphanesini de gezen Atatürk sonra avluda yapılan kazılar hakkında bilgi aldı. Atatürk Ayasofya’da hasar gören yerlerin onarılmasını ve bahçenin de düzenlenmesini istedi.⁽²²⁵⁾

⁽²²¹⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya’nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 211

⁽²²²⁾ **Akşam Gazetesi:** 28 Ocak 1935

⁽²²³⁾ **Akşam Gazetesi:** 2 Şubat 1935

Milliyet Gazetesi: 2 Şubat 1935

Kurun Gazetesi: 2 Şubat 1935

⁽²²⁴⁾ **Kurun Gazetesi:** 7 Şubat 1935

⁽²²⁵⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, Yaşar, Baş: **a.g.e.** , s. 720

IV. BÖLÜM

AYASOFYA MÜZESİ TARTIŞMALARI

A – AYASOFYA CAMİİNİN MÜZEYE ÇEVİRİLMESİNE İTİRAZLAR

Ayasofya'nın müze haline dönüştürülmesi konusunda yapılan itirazların içeriği siyasidir. Hatta bu itirazlar saygı sınırını aşarak hamasi ve afakî düşüncelere dönüşmüştü. İlk yapılan eleştiriler Ayasofya'nın hangi etkenler altında kalınarak müzeye dönüştürüldüğü konusundaydı.

Bu konuda öne sürülen ilk iddia Ayasofya, Bulgaristan'da yapılan Bizans Asarı Kongresinde alınan bir kararın etkisinde kalınarak müzeye dönüştürülmüştü şeklindeydi. Bu kararı, Türkiye'ye, Bizans Asarı Kongresine katılan bir Türk milletvekili getirmişti. Rivayete göre bu kararı içeren belge Genelkurmay Başkanlığı arşivinde bulunmaktadır.⁽²²⁶⁾ Bu kararı içeren belgenin arşivde bulunmasını kolaylaştıran klasör, dosya, numara, fon kodu gibi bilgiler verilmemiştir. Sadece hangi arşivde bulunduğu tanımlanmıştır. Belgeyi tanımlayıcı bilgiler verilmediği için bu bilgi ancak rivayet olarak zihinlerde kalmıştır.

Siyasal olarak ikinci bir iddia⁽²²⁷⁾ Atatürk'ün Ayasofya'nın minarelerini yıktırmak istediği, Ayasofya'nın minarelerin yıkılamayacağı anlaşılınca Ayasofya'yı kiliseye dönüştürme çabalarının başladığıdır. Doğal olarak bu konuda atılan ilk adım Ayasofya'nın müze olmasıydı. Bu konuda iddianın sahibinden başka hiç kimse kalem oynatmamıştır. Bu iddia konusunda hiçbir yerde “*minareler yıkılacaktı*” diye bir kayıt olmadan bunları yazmanın iki amacı olabilir. Birincisi, Ayasofya'nın müze

⁽²²⁶⁾ “Ayasofya Nasıl Müze Yapıldı”, **Yeni İstanbul**, 26 Haziran 1965

⁽²²⁷⁾ KONYALI, İ. Hakkı: “ Hurafeye İslamiyet'in İlgisi Yoktur”, **Yeni Asya Gazetesi**, 14 Ekim 1974

yapılmasını eleştirmek amacıyla hareketle Atatürk'e saldırmak. İkincisi ise, bilgi kirliliği yaratmaktır. Eleştiri adı altında yazılmış düşüncelerde saldırı ve bilgi kirliliği fazlasıyla vardır.

Başka bir iddia ise, Ayasofya Patrikhane'nin bir oyunu⁽²²⁸⁾ veya Yahudi dehasının başardığı bir sonuç olarak müzeye çevrildiği yönündeydi.⁽²²⁹⁾ Diğer bir düşünce de Ayasofya'nın müze oluşunda Athanagoras'ın etkisinin olduğudur. 1 Kasım 1948'de Fener Rum Patriği seçilen⁽²³⁰⁾ Anthenagoras'ın telkinleriyle Ayasofya'nın müze yapıldığıdır. Öne sürülen bilgilere göre Anthenagoras 1932'de Türkiye'ye gelmiş ve Atatürk'le Ayasofya konusunda bir görüşmede bulunmuştu. Bu görüşmede Anthenagoras Atatürk'ten Ayasofya'nın tamiratı için gerekli paranın Amerika'dan sağlanması şartıyla müzeye çevrilmesi iznini almıştır.⁽²³¹⁾ Bu iddia ile ilgili olarak soğuk savaş patriği olarak tanımlanan ve Lozan Antlaşmasına aykırı olarak patrik seçilen Anthenagoras'ın 1 Kasım 1948 tarihi öncesinde Amerika'dan gelip Türkiye'yi ziyaret ettiği kayıt altına alınamamıştır.⁽²³²⁾ Elde edilen verilerden çıkarılacak sonuç 1948 yılı öncesinde Anthenagoras'ın Atatürk ile böyle bir görüşme yapmadığıdır. Bu tarz itirazların iddia olarak adlandırılmasının nedeni bu itirazların herhangi bir arşiv malzemesine veya somut belgeye dayandırılmamasıdır.

Siyasal anlamdaki başka bir yaklaşım "Ayasofya müze yapılıp kapıları kilitlenince Türk insanının ruhu da kilitlenmiş"⁽²³³⁾ şeklinde ifade edilmiştir. Bu durum Müslümanları üzmüş ve Hıristiyanları sevindirmişti.⁽²³⁴⁾ Ayasofya'nın müze yapılması Hıristiyanlığın İstanbul üzerindeki emellerine cesaret vermişti.⁽²³⁵⁾ Bu

⁽²²⁸⁾ AKÇAY, İlhan: **a.g.e.**, s. 92–94

⁽²²⁹⁾ YILDIRIM, Mustafa: "Ayasofya'nın Fethi", **Bugün Gazetesi**, 29 Mayıs 1969

⁽²³⁰⁾ MACAR, Elçin: **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, İletişim Yayınları, İstanbul–2003 s. 189

⁽²³¹⁾ "Ayasofya Anthenagoras'ın Faaliyeti Sonucu Müze Olmuş", **İttihad Gazetesi**, 13 Ocak 1970

⁽²³²⁾ MACAR, Elçin: **a.g.e.**, s. 183–199

⁽²³³⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, YAŞAR, Baş: **a.g.e.**, s. 745

⁽²³⁴⁾ "Kilit Ayasofya", **Altınoluk**, Sayı: 48, 1990 s. 41

⁽²³⁵⁾ SAFA, Peyami: **Din İnkılâp-İrtica**, Derleyen: Ergun Göze-Nevzat Köseoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul–1971 s. 204–205

görüŖ ve iddialara rağmen Hıristiyanlar da Ayasofya'nın müze olmasından memnun olmamıŖlardı. Alman Der Spiegel dergisinde çıkan bir yazıda Atatürk Ayasofya'yı müzeye çevirdiği için bütün dinlerin düşmanı ilan edilmiŖti.⁽²³⁶⁾ Papanın vekili Kardinal Ronkalli'de Ayasofya'nın müze olmasını değil İslam mabedi olarak kalmasını istiyordu.⁽²³⁷⁾ Atatürk'ün Ayasofya'yı müze yapmasının amacı Ayasofya'yı dinler ve kültürler için düşman yaratma kültürünün odağından çıkararak onu dünya kültür mirasının hizmetine sunmaktı. Hıristiyan tepkisinin altında yatan neden, “*Ayasofya'da Müslümanlar namaz kılyor orası kilise olmalıdır; dolayısıyla kilise olması için çalışmalıyız*” olmalıydı. Ayasofya müze olunca “*Müslümanlar namaz kılyor kilise olmalıdır*” itirazının dayanak noktası çürütölmüş oldu. Atatürk'ün amacı, farklı kültürler ve dinlerin mensupları tarafından yeterli şekilde anlaşılamadı.

Ayasofya'nın müzeye çevrililiŖine Mısır'da çıkarılan El-Risale adlı dergiye yazı yazan Ali Tantavi “Ayasofya'nın camiden müzeye çevrilmesinin Ayasofya'nın Ŗirke teslim edildiğinin göstergesidir diyordu. Tantavi yazısında Türkler hakkında da ağır ifadeler kullanmıŖtı. Türklere sadece Müslümanlığın Ŗeref verdiğini eğer Türklerin üzerinden Müslümanlık çıkarılacak olursa Türklerin övünölecek hiç bir Ŗeylerinin kalmayacağını iddia ediyordu. Bu konuda Bağdatlı aydınlar, Tantavi gibi düşünmüyörlardı. Bağdatlı Aydınlar: “Ali Tantavi'nin Mekke'den avukatlığını yapmak istediği İslamiyet Müslüman Milletlere bugünkü dünyada hiçbir hayır ve menfaat temin edememiŖtir. Bilakis onları ecnebi devletlerin elinde esir ve zelim bırakmıŖtır. Hâlbuki Atatürk'ün ve bugünkü Türklerin İslamiyeti bağımsız ve kuvvetli bir Türkiye vücuda getirmiŖtir. Bize ve bütün Müslümanlara böyle bir İslamiyet lazımdır. Ali Tantavi Mekke'de ne kadar haykırırsa haykırınsın biz onun İslamiyetini değil, Atatürk'ün İslamiyetini tercih ederiz. Bize de Cenabı-ı Hakkın bir

⁽²³⁶⁾ **Yeni İstanbul Gazetesi**: 7 Ağustos 1967

⁽²³⁷⁾ YÜCEL, Erdem: “Belgelerin IŖıđı Altında Ayasofya'nın Müze OluŖu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 220

Atatürk nasip etmesini dileriz.”⁽²³⁸⁾ bu sözleriyle Atatürk’ü ve Atatürk’ün yaptıklarını onaylıyorlardı.

Bu ifadelerde iki farklı anlayış ortaya çıkmıştır. Birinci anlayış dünya ile entegre olamayan ve olmak istemeyen dolayısıyla geri kalan ve batılı devletlerin karşısında ezik kalan Ali Tantavi’nin anlayışıdır. İkinci anlayış ise, dünyaya entegre olan ve bağımsız yaşayabilen, Batılı güçler karşında ezilmeyen Atatürk’ün dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin anlayışıdır. Türkiye Cumhuriyetini güçlü kılan Atatürk’ün anlayışı Bağdat’ta Bağdat’taki aydınlarca da takdir ediliyordu.

Bu siyasal eleştirilere verilecek birden fazla cevap bulunabilir. Fakat garip olan ve olması gereken Atatürk’ün Patrikhane’ye ve batı dünyasına taviz verdiği iddiasıdır. Atatürk’ün bağımsızlık konusundaki düşünceleri çok açıktır. Atatürk’ün Patrikhane’yi hıyanet yuvası olarak adlandırdığı herkes tarafından bilinirken; Atatürk’ün Ayasofya’yı müze haline dönüştürerek patrikhane’ye Ayasofya’yı müze yaparak taviz verdiğini söylemenin amacı dayanaksızdır.

Atatürk’ün sağlığında Patrikhane her yıl bir kere kalabalık bir metropolit heyetini Ankara’ya Cumhuriyetin merkezine ziyarete gönderiyordu. Bu ziyarette metropolitler Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İçişleri Bakanı’nı ziyaret ediyorlardı. Bu ziyaretin anlamı patrikhanenin devlete bağlılık bildirmesiydi.⁽²³⁹⁾ Atatürk döneminden sonra ve günümüzde patrikhane bağlılık göstergesi olan bu ziyaretlere son vermiştir.

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu uygulamaları sırasında çıkarılan yönetmeliğe göre, yabancı okullardaki dinsel semboller kaldırılacaktı, bazı derslerin

⁽²³⁸⁾ BCA- No:030-10-266-794-8

⁽²³⁹⁾ BİL, Hikmet: “ Atatürk ve Patrikler”, **Vatan Gazetesi**, 28 Temmuz 1967

Türkçe okutulması zorunlu; yabancı okullarda bir Türk müdür yardımcısı zorunlu olarak bulundurulmalıydı. Müslüman çocukların yabancı okullardaki dini ayinlere katılmaları yasaklanıyordu, 1931'den sonra Türk çocuklarının yabancı okulları gitmesinin yasaklanması gibi uygulamalar Atatürk döneminde Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda yapıldı.⁽²⁴⁰⁾

Atatürk Ayasofya ile ilgili hiçbir konuda tavizkar davranmamıştı. Bu durumun en güzel örneği Venedik Belediyesi'nin Ayasofya galerilerine Henrico Dandolo adına tunçtan bir levha koyma isteğinin sert bir dille geri çevrilmesidir.⁽²⁴¹⁾

Atatürk sadece Ayasofya ile değil kültürel mirasın diğer kalıntıları ile de ilgilenmişti. Müzeler ile ilgili mevzuatın oluşmasına katkıda bulunmuştu. Atatürk'ün emriyle 9 Mayıs 1920'de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü kurulmuştu. Müdürlüğün görevi, mimari eserler ve ören yerlerinin korunması diğer illerde açılmış Müzeyi Hümayun şubelerinin denetlenmesiydi. Asar-ı Atika Müdürlüğü kadrosu ve yetkileri genişletilerek 1920 yılında Hars Müdürlüğüne çevrilmişti.⁽²⁴²⁾ Yine 5 Kasım 1922'de dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa'nın Asar-ı Atika Hakkında Talimat adlı genelgesinde, müze müdür ve yardımcılarının, müze memurlarının görev ve sorumlulukları belirtilmekte arkeoloji ve etnoloji ile ilgili envanter ve koruma işlerinin nasıl yapılması gerektiği ayrıntılarıyla dile getirilmekteydi.⁽²⁴³⁾ 14 Ağustos 1923'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan hükümet programında milli müzelerin kurulacağından söz ediliyordu.⁽²⁴⁴⁾

⁽²⁴⁰⁾ KILINÇKAYA, Derviş: **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitapevi, Ankara-2006 s. 332-333

⁽²⁴¹⁾ BCA-No: 030-10-236-596-25

⁽²⁴²⁾ ÖNDER, Mehmet: **Atatürk Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-2002 s. 158-159

⁽²⁴³⁾ ÖNDER, Mehmet: **a.g.e.**, s. 160

⁽²⁴⁴⁾ ÖNDER, Mehmet: **a.g.e.**, s. 161

Atatürk yurtiçi gezilerinde gittiği yerlerde kültürel mirasın durumu ile yakından ilgileniyordu. Örneğin Atatürk Konya'dan Başbakanlığa şöyle bir telgraf çekmişti.

Telgraf: “ Acele ve Önemlidir.
Konya 19.2.1931 Başbakanlığa

Son tetkik seyatimde muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski ve medeniyet eserlerini gözden geçirdim.

1- İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlar şimdiye kadar bulunulabilen bazı eserler muhafaza olunmakla ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin, hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'î lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim

2- Konya'da yüzyıllardır devam etmiş binalar nedeniyle büyük bir harabi içinde bulunmalarına rağmen sekiz yüzyıl öncesindeki Türk Medeniyeti'nin gerçek şaheseri sayılacak değerde bazı binalar vardır. Bunlardan özellikle Karatay Medresesi, Alâeddin Camii, Sahip Ata Medrese, Camii ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve ince Minare derhal ve acilen tamire muhtaç durumdadır. Bu tamirin gecikmesi bu abidelerin yıkılmasına neden olacağından önce asker işgalinde bulunanların tahliyesi ve tamamının uzman kişilerin gözetiminde tamirinin sağlanmasını rica ederim”⁽²⁴⁵⁾

⁽²⁴⁵⁾ ÖNDER, Mehmet: **a.g.e.** , s. 169

Bu telgraftan da anlaşılacağı üzere Atatürk kültürel mirasın bir parçası olan cami, mescit, medrese ve türbelerin yıkılmasını değil, bütün bunların tamir olunarak korunmasını istiyordu.

Bazı yazarlar ise Ayasofya'nın müzeye çevrilmesine ait kararnamede yer alan Atatürk'ün imzasının sahte olduğunu iddia etmektedirler.

Kararnameler Bakanlar kurulunda görüşölüp, karara bağlandıktan sonra bir numara alarak resmi gazetede yayınlanmaktadır. Kararnameler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve Başbakanlık'ta arşivlenmektedir. Gizli olması gereken kararnamelere yine numara verilir, ancak Resmi Gazete'de yayınlanmamaktadırlar. Atamalara ve yer değiştirmelere ait kararnameler de numara almamaktadır.⁽²⁴⁶⁾

Resmi gazete'de 1934 yılı Kasım ayına ait olan altmış yedi adet numarasız ve on dokuz adet numaralı kararname bulunmaktadır. Kasım 1934 yılı için yayınlanan kararnameler arasında Ayasofya kararnamesi bulunmamaktadır.⁽²⁴⁷⁾ Bazı yazarlar 2/1589 ve 24.11.1934 tarihli Ayasofya Kararnamesinin⁽²⁴⁸⁾ numarasız olduğunu ileri sürerek kararnamenin geçerli olmadığını savunmaktadırlar.⁽²⁴⁹⁾

Günümüzde de tesisin amaç dışı kullanımını konusundaki kararnameler numara almamakta ve yayınlanmamaktadır. Bu konuyla ilgili araştırmalarda bulunan Nazif Öztürk;⁽²⁵⁰⁾ "2762 sayılı Vakıflar Kanununun 10. maddesine göre medrese, mektep, tekke ve zaviyelerin, kütüphane, müze kuran kursu veya benzer sosyal ve kültürel amaçlar için kullanımına izin verilmek üzere bir kamu kuruluşuna tahsisine ait

⁽²⁴⁶⁾ EBUZZİYA, Ziyad: "Ezan Sesine Hasret Ayasofya", **İslam Mecmuası**, Sayı: 46, 1987 s. 20

⁽²⁴⁷⁾ EBUZZİYA, Ziyad: "Ezan Sesine Hasret Ayasofya", s. 20

⁽²⁴⁸⁾ BCA-No:030-13-01-02-49-79-6

⁽²⁴⁹⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 725-726

⁽²⁵⁰⁾ ÖZTÜRK, Nazif: **a.g.e.**, s. 502

bakanlar kurulu kararı ile hayratın diğerk bir hayratla ile değiştirilmesi veya nakd ile satılmasına izin veren kararnameler bugünde resmi gazetede yer almamakta ve külliyatta bulunmamaktadır” ifadeleriyle Ayasofya kararnamesinin benzeri olan kararnamelerin bugünde yayınlanmadığını bir vakıf müessesesi uzmanı olarak açıklamaktadır.

Kararname tartışmalarının ikinci bölümü ise Ayasofya kararnamesinde bulunan Atatürk’ün imzasının gerçek olup olmadığı meselesidir. İmzanın gerçek olmadığını savunanlara göre⁽²⁵¹⁾ Atatürk, “Atatürk” soyadını kullanarak ilk imzasını resmi gazetede bulunan 1594 sayılı kararnamede atmıştır. Dolayısıyla 2/1589 numaralı Ayasofya kararnamesinde Atatürk “Atatürk” soyadını kullanarak imza atmamış olmalıdır. Fakat 1636 numaralı ve 7.11.1934 tarihli “Samsun Vilayeti teadül cetveline on ikinci dereceden yirmi beş lira maaşlı hususi memurun ilavesi”⁽²⁵²⁾ konulu kararnamenin altında “K. Atatürk” yazmaktadır. Resmi gazeten gördüğümüz bu kararnamenin tarihi itibariyle altına Atatürk yazılmamalıdır, çünkü Atatürk soyadını bu kararname tarihinden sonra almıştır. Buna rağmen Kasım 1934 tarihine ait diğerk kararnamelerin altında ve numarasız olanlarda ve 26.11.1934 tarihli kararnamelerin altına bile Gazi Mustafa Kemal yazılmıştır.⁽²⁵³⁾ Ayrıca Atatürk’ün soyadını kullanarak imzaladığı ilk kararname sayılan 1594 sayılı kararnamenin tarihi 22.Kasım.1934’tür.⁽²⁵⁴⁾

Ayasofya kararnamesinin gerçek olup olmadığı tartışmasında kararname numaralarına ve tarihlerine bakılarak bir sonuca varılamaz. Atatürk soyadını almadan önceki tarihli kararnamelerde de Atatürk soyadı kullanılmıştır.

⁽²⁵¹⁾ KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.** , s. 72

AKGÜNDÜZ, Ahmet, Öztürk, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 726–727

⁽²⁵²⁾ **Resmi Gazete:** Sayı: 2877, 11Aralık 1934

⁽²⁵³⁾ **Resmi Gazete:** Sayı: 2874, 8 Aralık 1934

⁽²⁵⁴⁾ **Resmi Gazete:** Sayı: 2866, 10 Aralık 1934

Ayasofya kararnamesinde bulunan Atatürk'ün imzasıyla ilgili olarak İsmail Kandemir Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal Laboratuvarları Daire Başkanlığı'na imza incelemesi için başvuruda bulunmuştur. İsmail Kandemir'e verilen cevapta "24.11.1934 tarih ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesinde Reisi Cumhuriyet adına atılı bulunan imzanın biçimsel olarak farklı olduğunun anlaşıldığı belirtilmiş, bu imzada fark olarak "A" harfinin kullanıldığı "K" harfinin şekillendiriliş biçimi "t" harflerinin kuşaklarının kıvrımı itibariyle de farklılıklar bulunduğu görülmektedir."⁽²⁵⁵⁾ denilmektedir.

Ayasofya kararnamesinin gerçek olup olmadığı konusunda sadece Atatürk'ün imzasına bakılmamalıdır. Bu konu incelenirken zamanın Başbakanı İsmet İnönü'nün de imzalarına bakılmalıdır. İsmet İnönü, harf devriminden önce Osmanlıca "İsmet" yazarak imzasını atıyordu.⁽²⁵⁶⁾ Harf devriminden sonra Latin harfleriyle "İsmet" yazarak imzasını atıyordu.⁽²⁵⁷⁾ İsmet İnönü "İnönü" soyadını aldıktan sonra İ.İnönü şeklinde imza atmaya başladı.⁽²⁵⁸⁾ İsmet İnönü " İnönü" soyadını 26 Kasım 1934'de aldı.⁽²⁵⁹⁾ İsmet İnönü'nün imzalarından hareketle Ayasofya kararnamesine İsmet İnönü sadece Latin harfleriyle "İsmet" yazarak imzalamalıydı. Ayasofya kararnamesinin başvekil yazan kısmının altında bulunan imza "İ.İnönü" şeklindedir. Doğal olarak buradan hareketle bu kez sorulacak bir soru daha ortaya çıkmıştır. "İsmet İnönü'nün imzasını kim taklit etti?" Gerçek şudur ki, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde özellikle Atatürk sağlığında hiçbir belgeye bu kadar şüphe yüklenemez. Çünkü Ayasofya bütün dünyanın ve Türkiye'nin bilgisi ve görgüsü dâhilinde müzeye çevrilmiştir. Ulusal basında ve dış basında Ayasofya'nın müze olması için yapılan hazırlıklar açık seçik bir şekilde yazılmıştır. Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesinin gizlenecek bir yanı yoktur.⁽²⁶⁰⁾ Gizlenecek durum yok

⁽²⁵⁵⁾ SALİ, Ali: "Atatürk'ün Hayatını Kim Taklit Etti", **Yeni Şafak Gazetesi**, 5 Temmuz 2004

⁽²⁵⁶⁾ BCA-No:030-18-01-01-020-49-13

BCA-No:030-18-01-01-019-36-3

BCA-No:030-18-01-01-013-27-14

BCA-No: 030-18-01-01-024-33-113

⁽²⁵⁷⁾ BCA-No:18-01-02-49-75-12

⁽²⁵⁸⁾ BCA-No: 030-13-01-02-53-29-1

⁽²⁵⁹⁾ www.iem.gov.tr

⁽²⁶⁰⁾ Bkz. III. Bölüm Ayasofya'nın Müzeye Çevrilmesi

iken sahte kararname çıkarmaya veya Atatürk adına sahte imza atmaya ise hiç gerek yoktur. Atatürk, Ayasofya'yı müzeye dönüştürdükten sonra Ayasofya Müzesini ziyaret etmişti. Ayasofya'nın sahte bir kararname ile müze yapıldığını savunmanın iki amacı olabilir. Birincisi, Cumhuriyet'in ilk yıllarının devlet yapısını ve işleyişini bilmemek. İkincisi ise, Ayasofya'nın müze olan statüsünü kabullenememek.

Ayasofya'nın çevrilmesi karşısında üçüncü bir itiraz hukuksaldır. İtirazı yapanlar Ayasofya'nın müzeye çevrilmesinin hukuksal bir işlem olmadığını savunmaktadırlar.

Türk Medeni Kanu'nun yürürlüğü ve uygulamasıyla ilgili olan 864 sayılı kanunun sekizinci maddesi vakıflarla ilgiliydi. İlgili madde de, Medeni Kanundan önce yapılmış vakıfların durumu için yeni bir kanun yapılmalıydı. Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yapılan vakıflar durumunu ise Medeni Kanun tayin edecektir.⁽²⁶¹⁾ deniliyordu

Vakıflarla ilgili olarak verilen mahkeme kararlarında, “vakıf 1926 yılından önce yapıldıysa 1935 yılına kadar görülen davalarda eski vakıf hükümleri uygulanmalıdır. Eski vakıf hükümlerine göre camiler ve mescitler sonsuza kadar cami ve mescit olarak kalmalıdır ifadesi yer almaktadır.”⁽²⁶²⁾ Ayasofya kararnamesinde Bakanlar Kurulu kararını verirken bir kanuna dayanmadığı için kararname kanunlara aykırı kabul olunmalıdır.⁽²⁶³⁾ Başka bir kanunsuzluk iddiası da vakıf olan eser vakıflığını kaybedip, tekrar vakıf idaresine dönerse, vakfın belirli bir süre için geçici amaçlarla kamu yönetimine tahsis olunabilirliğini tanımlayan 7044 sayılı kanun da Ayasofya için uygulanmamalıdır.⁽²⁶⁴⁾ Kadircan Kafli'da⁽²⁶⁵⁾ Ayasofya'nın müze yapılmasının hukukla ilgisinin olmadığını bir keyfilik üzerine müze yapıldığını iddia etmektedir.

⁽²⁶¹⁾ ÇALIŞKAN, A. Mehmed: **Ayasofya**, Türdav Basım, İstanbul–1976 s. 84

⁽²⁶²⁾ ÇALIŞKAN, A. Mehmed: **Ayasofya**, s. 84–86

⁽²⁶³⁾ ÇALIŞKAN, A. Mehmed: **Ayasofya**, 9–12

⁽²⁶⁴⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 738

⁽²⁶⁵⁾ KAFLI, Kadircan: “Ayasofya ve Hukuk”, **Tercüman Gazetesi**, 25 Mayıs 1965

Öztürk⁽²⁶⁶⁾ ise “verilmiş mahkeme kararlarına dayanarak meseleye açıklık getiriyor. Yargıtay altıncı hukuk dairesinin 16.9.1974 tarih ve E. 3559 sayılı kararında vakıf başlı başına mevcudiyetine haiz olmak üzere bir malın belli bir amaca tahsisidir. Amaç ise gelecek bütün zamanlara şamil olmak üzere hukuki faaliyetini gösterir.” Bu kararı dayanak göstererek vakıf malının sahibinin devlet değil vakfın kendisi olduğunu tespit ediyordu.

Bütün bu hukuksal itirazlara rağmen Danıştay 10. Dairesi Sürekli Vakıflar Tarihi Eserler ve Çevresi Hizmet Derneği'nin Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi ile ilgili 24.11.1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararının iptali için açtığı davaya: “Davanın durumu ve uyuşmazlığın idare yasasında görülen şartların durumu ve uyuşmazlığın oluşmadığı gerekçesiyle ret etmiştir.”⁽²⁶⁷⁾

Türkiye Cumhuriyeti 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanunu İsviçre'den almasına rağmen kanunun uygulamasında iki ülke arasında farklılıklar vardı. İsviçreli yargı geleneklere ve öğretilere göre karar vermek zorundayken Türk yargısı bilimsel araştırmalara ve kendisinden önceki yargıçların kararlarına göre karar vermek zorundaydı.⁽²⁶⁸⁾ 1926 yılından önceki vakıfların durumuna ilişkin yeni bir kanun çıkarılmamıştır. Medeni Kanunu yürürlüğe girmeden önceki vakıflar için eski vakıf hükümlerinin uygulandığı sadece belirtiliyordu. Fakat bu şekilde eski vakıf hükümleri kullanılarak verilmiş bir kararın dava dosyası, numarası ve tarihi verilmiyor.⁽²⁶⁹⁾ Medeni Kanu'nun Türk yargıç tarafından uygulama şekline bakılarak, Türk yargıçın eski vakıf hükümlerine dayanarak her hangi bir karar vermeyeceği ortadadır.

⁽²⁶⁶⁾ ÖZTÜRK, Nazif: **a.g.e.** , s. 504

⁽²⁶⁷⁾ **Türkiye Gazetesi**: 25 Haziran 2005

⁽²⁶⁸⁾ JASCE, Gotthard: **Yeni Türkiye'de İslamlık**, Çev: Hayrullah Örs, Bilgi Basımevi, Ankara–1972 s. 23–24

⁽²⁶⁹⁾ ÇALIŞKAN, A. Mehmed: **Ayasofya**, s. 84–85

25 Aralık 1932 tarihli Cami ve Mescitlerin Sınıflandırılması Hakkında Nizamnamenin 3. maddesinde: “Cami ve mescitler ihtiyaca göre her mahalde bulunan bütün camiler kaç vakit ve hangi vakit namazlarına açık olduğu, civarındaki cami ve mescitler ile olan mesafesi ve bu camilerin isimleri çarşı ve Pazar mahallerinde olup olmadığı ve cemaatin derecesi, adedi caminin minare ve şerefe adedi tarihi veya mimari bir kıymete haiz olup olmadığı mamur veya harap halde bulunup bulunmadığı ve memleket haritası itibariyle müstakbel vaziyeti, evkafı mazbuta ve mülhaka veya cemaatçe idare olunan vakıflardan hangisine mensup olduğu tespit olunacaktır.”⁽²⁷⁰⁾ denilmektedir. Ayasofya bu nizamnameye dayanarak yapılan sınıflamanın dışında kalmış ve müzeye dönüştürülmüştür.⁽²⁷¹⁾ Ayasofya’nın müzeye dönüştürülmesindeki yasal dayanak bu sınıflamadır.

Ayasofya’nın müzeye çevrilmesi Fatih Vakfiyesi ve Medeni Kanunun vakıflarla ilgili maddeleri açısından da ele alınmalıdır. Fatih Vakfiyesi’ne göre Osmanlı Devleti çökerse Ayasofya’nın mütevellisi kurulacak yeni devletin devlet başkanı olacaktır.⁽²⁷²⁾ Bu düşüncüyü Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarından Cemal Gürsel’in “Ben Ayasofya’nın mütevellisiyim”⁽²⁷³⁾ beyanatı desteklemektedir. Medeni Kanunun vakfın amaçlarının değiştirilmesi ile ilgili olarak üçüncü fasıl 79. maddesine göre; vakıf ile vakfı yapanın isteği arasındaki uyum ortadan kalkacak şekilde değişmişse, Bakanlar Kurulu denetim makamının önerisi üzerine vakfın yönetim kurulunun yazılı görüşünü aldıktan sonra vakfın amacını değiştirebilirdi.⁽²⁷⁴⁾

Bu çerçevede Medeni Kanundaki vakıflarla ilgili maddeden ve Fatih Vakfiyesi’nin ilgili hükmünden hareketle, vakfın yönetim kurulu Cumhurbaşkanı, vakfın denetim makamını Vakıflar Genel Müdürlüğü oluşturmaktadır. Vakıflar

⁽²⁷⁰⁾ JASCHE, Gotthard: **a.g.e.** , s.65

⁽²⁷¹⁾ JASCHE, Gotthard: **a.g.e.** , s. 66

⁽²⁷²⁾ AKÇAY, İlhan: **a.g.e.** , s. 26–27

KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.** , s. 81

⁽²⁷³⁾ **Akşam Gazetesi:** 15 Mayıs 1964

Halka ve Olaylara Tercüman: 15 Mayıs 1964

⁽²⁷⁴⁾ **3. Tertib Düstur:** C. III, s. 493

Genel Müdürlüğü 7.11.1934 tarih ve 153197/108 sayılı tezkeresiyle Ayasofya'nın Bizanslardan kalma bir eser olması nedeniyle Ayasofya'nın kendisine bakacak gelirinin olmadığı konusunda görüş bildirmişti.⁽²⁷⁵⁾ Atatürk vakfiyeye göre vakfın mütevellisiydi. Kendisinden Ayasofya'nın müze yapılması için izin alınmasına gerek yoktu. Çünkü Atatürk Ayasofya'nın müze yapılması için emir vermişti. Vakıf ile vakfı yapanın isteği arasındaki uyumun bozulmasına gelince; Ayasofya'nın bakımsız kalması ve bakımsız kalacak olması bu durumun kanıtı kabul olunabilir. Ayasofya'nın müze yapılışı Fatih Vakfiyesine ve Medeni Kanunun vakıflarla ilgili 79. maddesine göre de değerlendirilmelidir.

B. AYASOFYA MÜZESİNİN İBADETHANEYE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

1. AYASOFYA MÜZESİNİN CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ TALEPLERİ

Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi konusunda ilk adım Kartal Yunus İstasyon makasçısı Halit Deli Yumruk'tan gelmişti. Halit Deli Yumruk Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektubunda ezanın Türkçeleştirilmesinden hareketle Ayasofya'nın cami olarak açılmasını istiyordu.⁽²⁷⁶⁾ 1950'li yıllarda ikinci olarak Ayasofya'nın cami olması talebi Türk Milliyetçileri Derneğinden gelmişti. Türk Milliyetçileri Derneği Ayasofya İstanbul'un fethinin anısı olduğu için tekrar cami olarak açılmasını istemiştir.⁽²⁷⁷⁾

Adalet Partisi İzmir Senatörü Lütfi Bozcalı 6 Mayıs 1964 tarihinde senatoda yaptığı gündem dışı konuşmada 29 Mayıs 1964'de kutlanacak olan İstanbul'un Fethinin 511. yıldönümünü söz konusu ederek 29 Mayıs'ta halen müze olan

⁽²⁷⁵⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 208

⁽²⁷⁶⁾ BCA-No: 030-01-17-99-13

⁽²⁷⁷⁾ HAMİ, İ. Danişmend: **Ayasofya**, İstanbul Türk Milliyetçileri Derneği Şubesi, İstanbul-1952

Ayasofya'nın ibadete açılmasını istemiştir. Fatih'in Ayasofya'yı Türk'e mal ettiğini ve ibadetgâhların başka amaçlarla kullanılmayacağını belirtmişti.⁽²⁷⁸⁾

Bozcalı İstanbul'un fethinin 511. yıldönümü dolayısıyla Ayasofya'nın cami olarak açılmasını isterken Tercüman Gazetesi de aynı tarihte Ayasofya cami mi olsun müze mi olsun? Diye yaptırdığı anketin sonuçlarını açıklıyordu. Anket sonuçlarına göre katılanların yüzde doksanı Ayasofya'nın cami olarak açılmasını istiyordu. Ankete katılanlardan sanat tarihçisi Oktay Aslanapa "Ayasofya cami olarak açılırsa hayat bulacaktır" diye görüş belirtmiştir. Ayasofya'yı önceden cami olarak görmüş bir Fransız tarihçinin Ayasofya'nın müze halini ölü mabet olarak tanımladığını dile getiriyordu. Aslanapa ve fikri sorulan İsmail Hami Danişmend Ayasofya'nın cami olarak kullanılmasını istiyorlardı. Siyasetçi emekli general Sadık Aldoğan ise Ayasofya'nın fetih günü ibadete açılması gerektiğini söylemişti. Ermeni Patriği Sinork Kalutsyan binanın devletin malı olduğunu müze veya cami olarak istediği gibi kullanabileceği yönünde görüş bildirmişti. Türk Ortodoks Patrikhanesi Baş Piskoposu Turgut Erenerol Ayasofya'nın camiye çevrilmesinin Hıristiyanları gücendireceğini söylemişti.⁽²⁷⁹⁾ Tercüman gazetesinin yaptığı anket geniş ölçülü bir anket değildi. Sadece önde gelen insanlarla yapılmıştı. Ermeni Patriğinin verdiği cevap Ayasofya'nın statüsünü ve sahibini en iyi şekilde anlatıyordu

Ayasofya'nın müzeye çevrilisinde görev alan Topkapı Sarayı Müzesi eski müdürü Tahsin Öz bir gazeteye verdiği mülakatta Ayasofya'nın cami olmasının turizm için daha faydalı olacağını belirtmişti. Öz'e göre, Atatürk'ün aramızdan ayrılmasından sonra Atatürk'ün müze için çizdiği yoldan ayrılınmış ve Ayasofya'daki Türk eserleri ihmal edilmişti. Öz Ayasofya'nın cami olduğu zaman daha iyi korunduğunu ve bakıldığını düşünüyordu. Buna kanıt olarak Ayasofya'nın müze olduktan sonra Ayasofya'dan bazı eserlerin çalındığını öne sürüyordu. Ayasofya Müzesi

⁽²⁷⁸⁾ **Halka ve Olaylara Tercüman:** 7 Mayıs 1964

Yeni İstanbul: 7 Mayıs 1964

⁽²⁷⁹⁾ **Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi:** 11 Mayıs 1964

müdürlerinden sadece Muzaffer Ramazanoğlu Ayasofya'daki Türk eserlerini korumuştur. Ayrıca Ayasofya cami olduğu zaman daha fazla süre açık kalacaktı.⁽²⁸⁰⁾

Daha sonraki süreçte Ayasofya Müzesinin cami olarak açılması talebi Türkiye Büyük Meclisi'nin gündemine de getirildi. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu Yunanlıların Kıbrıs ve Batı Trakya'daki hareketlerine karşılık olarak Ayasofya'nın cami olarak açılmasını öneriyordu.⁽²⁸¹⁾ Devlet Bakanı Refet Sezgin ise düzenlediği basın toplantısında kendisine sorulan Ayasofya Müzesi'nin cami olarak açılıp açılmayacağı konusundaki soruya “elbette tekrar açılacak” cevabını vermişti.⁽²⁸²⁾ Ayasofya'nın cami olarak açılması konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı da bazı çalışmalarda bulunmuştu. Diyanet İşleri Başkanı Tefik Gerçek, Ayasofya'nın ibadete açılmasının mümkün olduğunu ve içerisindeki resimlerin ibadete engel olmadığı konusunda hazırladığı bir raporu Bakanlar Kuruluna sunmuştu.⁽²⁸³⁾ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ayasofya'nın cami olması ile ilgili verilen önergelerden birinde Manisa Milletvekili Sami Binicioğlu ve Kütahya Milletvekili Kemal Kaçar Ayasofya'da ezan okunmasını istemişlerdi. Önergenin içeriğinde gençliğin ve kamuoyunun talebinin Ayasofya'nın ibadete açılması olduğu, Devlet Bakanının uygun beyanlarına rağmen hükümetin bu konuda ne düşündüğü soruluyordu.⁽²⁸⁴⁾ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ayasofya önergeleri şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Sami Binicioğlu'nun soru önergesini cevaplayan Devlet Bakanı Refet Sezgin Ayasofya'nın durumunun incelendiğini söylediğinde Binicioğlu ise Ayasofya'nın cami olarak açılmasının milletin arzusu olduğunu ısrarla söylüyordu. Bu sözlere karşılık olarak Cumhuriyet Halk Partisi sıralarından “yok yok” diye sesler yükseliyordu.⁽²⁸⁵⁾ Bu dönemde Ayasofya Müzesinin camiye çevrilmesi düşüncesi, isteyenlerin bütün platformlarda dile getirdikleri bir konuydu. 1966 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi ⁽²⁸⁶⁾görüülürken

⁽²⁸⁰⁾ **Yeni İstanbul Gazetesi:** 28 Haziran 1965

⁽²⁸¹⁾ **Halka ve Olaylara Tercüman:** 28 Kasım 1965

⁽²⁸²⁾ **Yeni İstanbul:** 25 Kasım 1965

⁽²⁸³⁾ **Halka ve Olaylara Tercüman:** 26 Kasım 1965

⁽²⁸⁴⁾ **Yeni İstanbul Gazetesi:** 1 Aralık 1965

⁽²⁸⁵⁾ **Halka ve Olaylara Tercüman:** 15 Aralık 1965

⁽²⁸⁶⁾ **Yeni İstanbul:** 23 Aralık 1965

Adalet Partisi Balıkesir Milletvekili Mevlüt Yılmaz ve Hasan Aksoy Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesini istemişlerdi.

1970'li yıllarda Ayasofya Müzesinin camiye çevrilmesi konusu Türkiye'nin tekrar gündemini meşgul etmiştir. Başbakan Bülent Ecevit ve yardımcısı Necmettin Erbakan'ın düzenledikleri basın toplantılarında kendilerine Ayasofya Müzesinin cami olarak açılıp açılmayacağı soruluyordu. Verilen cevaplar ise Türk basının gündemini uzun süre meşgul etmişti.

Başbakan Ecevit kendisine sorulan Ayasofya'nın tekrar ibadete açılacak mı sorusuna karşılık olarak verdiği cevapta: Ayasofya'nın içindeki mozaiklerle müze değeri taşıdığını, Müslümanların zor durumda kalmadıkça resimli alanlarda ibadet etmediklerini belirttikten sonra, Türklerin geniş bir hoşgörü ile mozaiklerin bugüne kadar gelmelerini sağladıklarını söylüyordu. Mozaiklerin sağlam kalması ve sergilenmesi Türk ulusunun tarihe ve kültüre saygısının en güzel örneği olduğunu söylemişti.⁽²⁸⁷⁾ Bülent Ecevit söyledikleriyle Ayasofya Müzesinin cami olmasını istemiyordu. Ecevit Ayasofya'yı dünya kültür mirasının bir parçası olarak görüyordu. Türk Milleti de bu mirası koruyup sergilediği için şeref duymalıydı.

Ayasofya Müzesinin cami olarak açılıp açılmayacağı Başbakan Bülent Ecevit'in yardımcısı Necmettin Erbakan'a da sorulmuştu. Erbakan bu soruya verdiği cevabında, Ayasofya'nın camiden müzeye dönüştürüldüğü hakkında belge bulunmadığını; konunun bakanlara incelettirildiği cevabını vermişti.⁽²⁸⁸⁾ Ayasofya Müzesinin statüsünün cami mi olmalı müze mi kalmalı konusunda zamanın hükümetini oluşturan koalisyonun liderleri farklı düşünüyorlardı. Ayrıca Necmettin Erbakan'ın Ayasofya kararnamesinden haberdar olmadığı anlaşılıyordu.

⁽²⁸⁷⁾ **Milliyet Gazetesi**: 4 Eylül 1974

⁽²⁸⁸⁾ **Milliyet Gazetesi**: 6 Eylül 1974

Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Hasan Değer 12 Mayıs 1975’de Ayasofya Müzesi ile ilgili olarak kapsamlı sayılabilecek bir önergeyi Türkiye Büyük Millet Meclisine vermişti.⁽²⁸⁹⁾ Hasan Değer önergesinde: “Ayasofya Müze olarak mı kullanılıyor yoksa herhangi bir amme ihtiyacın cevap verecek şekilde mi kullanılıyor. İstanbul’un nüfus artış hızı göze alındığında Ayasofya Müzesinin cami olarak açılması ibadethane ihtiyacını giderecektir. Ayasofya’nın yeniden ibadete açılması düşünülüyor mu? Açılacaksa ne zaman açılacaktır”⁽²⁹⁰⁾ Diyarbakır Milletvekili Hasan Değer’in bu sorularına İstanbul Vakıflar Başmüdürü Rıfat Doğan’ın imzasıyla 1.9.1975 tarih 7877 sayılı yazıyla cevap verildi. Yazıda Ayasofya’nın müze olarak herhangi bir ihtiyaca cevap vermediği, eğer Ayasofya cami olarak açılırsa millet iradesinin dile geleceği belirtiliyordu.⁽²⁹¹⁾

Ayasofya Müzesinin cami olarak açılması için ilk kanun tasarısı 1979 yılında hazırlanmıştı. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün bu teşebbüsünü Vakıflar hukuk müşaviri Mehmet Çalışkan uygun görüş bildirerek desteklemişti.⁽²⁹²⁾ Bu kanun tasarısının da etkisiyle veya bir sonucu olarak Ayasofya’nın hünkâr mahfili 8 Ağustos 1980 tarihinde ibadete açıldı. Ayasofya hünkâr mahfilinin açılışını Kültür Bakanı Tevfik Koraltan yapmıştı. Ayasofya hünkâr mahfilinin açılışına Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet Çakmak, Dünya İslam Birliği Sekreteri yardımcısı Mehmet Emimi Saka, Libya Dinişleri Bakanı Muhammed Şerifi ve İslam ülkelerinin Türkiye’deki temsilcileri katılmışlardı. Katılımcılar hep birlikte Cuma namazı kılmışlardı.⁽²⁹³⁾ Tercüman gazetesi Ayasofya hünkâr dairesinin ibadete açılışını kendilerinin başlattığı bir kampanyanın başarısına bağlamıştı. Kampanya on altı yıl önce 17 Nisan 1964’de Ali Rıza Alp’in “Ayasofya İbadete Açılacak” adlı yazısı ile

⁽²⁸⁹⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 798

⁽²⁹⁰⁾ **Vatan Gazetesi:** 13 Mayıs 1975

Cumhuriyet Gazetesi: 13 Mayıs 1975

⁽²⁹¹⁾ TOPTAŞ, Mahmud: “ Ayasofya’yı Anlamak İçin”, **Altınoluk**, Sayı:48, 1990 s.31–32

⁽²⁹²⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 799

⁽²⁹³⁾ **Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi:** 9 Ağustos 1980

Cumhuriyet Gazetesi: 9 Ağustos 1980

başlamıştı.⁽²⁹⁴⁾ Ayasofya'nın ibadete açılan hünkâr dairesi 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra kapatıldı.⁽²⁹⁵⁾ Ayasofya'nın hünkâr dairesi 10 Şubat 1991'de yeniden ibadete açıldı. ⁽²⁹⁶⁾

Ayasofya'nın ibadete açılmasıyla ilgili olarak Doğru Yol Partisi Isparta Milletvekili Ertekin Durutürk 1994'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde girişimde bulunmuştu. Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti koalisyonunda sıkıntı yaratan bu girişimin engellenmesini Doğru Yol Partisi genel başkanı Tansu Çiller partisinin grup başkan vekilleri aracılığıyla engellemek istediyse de başarılı olamadı. Önerge meclis gündemine geldi.⁽²⁹⁷⁾ Bu önergeye karşı olan Doğru Yol Partisi İzmir Milletvekili Nevzat Çobanoğlu: “Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için dış politikamız yurttan barış dünyada barış olarak saptanmıştı. Atatürk'ün Ayasofya'ya ilişkin kararı dış politikayla ilgiliydi. Tarihe baktığımızda Ortodoks Yunanlılar, Bulgarlar, Yugoslavlar, Romen ve Rusları devamlı olarak tarihte birleşerek Türkleri rahatsız ettikleri görünür. Bu Ortodoks âlemiyle aramızda asırlık düşmanlık sembolünü kaldırmak için Fatih'in on beşinci yüzyılda yapması gerekeni Atatürk yirminci yüzyılda yapmıştır. Atatürk Ayasofya'yı ulusal yararımız için müze yapmıştı.”⁽²⁹⁸⁾ Bu açıklamasıyla önergeye niçin karşı olduğunu açıklıyordu

En son olarak Ayasofya'nın camiye çevrilmesi girişimi Refah Parti'li Devlet Bakanı Ahmet Cemil Tunç'un girişimiyle gerçekleşmişti. Tunç gazetelere verdiği beyanatta Ayasofya'nın müze yapılışı ile ilgili Bakanlar Kurulu kararı olup olmadığını araştırdığını Ayasofya'yı ibadete açmak için bir yasal düzenleme gerekmediğini açıklamıştı. Ahmet Cemil Tunç'un düşüncesine göre Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılacak olan düzenlemenin Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından onaylanması ile Ayasofya Müzesi ibadete açılabilirdi. Doğru Yol Partisi

⁽²⁹⁴⁾ **Halka ve Olaylara Tercüman:** 10 Ağustos 1980

⁽²⁹⁵⁾ KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.**, s. 210

⁽²⁹⁶⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 800

⁽²⁹⁷⁾ **Milliyet Gazetesi:** 14.4.1994

⁽²⁹⁸⁾ **Milliyet Gazetesi:** 26.4.1994

Burdur Milletvekili Hasan Ekinci bu tarz bir çalışmanın doğru olmadığını söylüyordu.⁽²⁹⁹⁾

Ayasofya Müzesinin cami olarak açılması fikrine karşı sert tepkiler oluşmuştu. Falih Rifkî Atay⁽³⁰⁰⁾ Ayasofya'yı camiye açmanın şeriatçılığa giden yol olduğunu; Oktay Akbal⁽³⁰¹⁾ ise İstanbul'daki camiler her gün dolup taşıyor mu? Cami olmasını isteyenler camilerde yer mi bulamadılar cümleleriyle tepkisini ortaya koymuştu. Burhan Felek⁽³⁰²⁾ ise Ayasofya'da kılınan namazın diğer camilerde kılınan namazdan daha fazla sevap getirmeyeceğini özellikle belirtiyordu

Ayasofya'nın ibadete açılması fikrine destek verenlerde olaya farklı bakıyorlardı. Fahir Armaoğlu'na⁽³⁰³⁾ göre ise Ayasofya'nın ibadete açılması bir egemenlik meselesiydi. Peyami Safa⁽³⁰⁴⁾ Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılmasını istemenin yobazlık olarak değerlendirilmesini gaflet olarak nitelendiriliyordu.

Ali Rıza Alp: “Geçen yılki hükümet bu yıl muhalefette, bizi geçen yıl destekleyen muhalefet bu yıl iktidarda. Devlet, Anayasa kanun devleti. Bizdeki umursamayışın ve ekip değişikliğine rağmen senin mabedinin kapalı tutuluşunun manası nedir?”⁽³⁰⁵⁾ diye sorgulayarak Ayasofya'nın cami haline getirme çalışmalarının siyasal malzeme olarak kullanıldığını vurguluyordu. Muhalefette iken Ayasofya'yı ibadete açmayı planlayanlar iktidara gelince bu konuyla ilgilenmiyorlardı.

⁽²⁹⁹⁾ **Hürriyet Gazetesi**: 2.8.1996

⁽³⁰⁰⁾ ATAY, F. Rifkî: Atatürkçülük nedir? , **Baha Matbaası**, İstanbul–1966 s. 30–31

⁽³⁰¹⁾ AKBAL, Oktay: Zaman Sensin Denemeler, **Çağdaş Yayınları**, İstanbul–1977 s. 153

⁽³⁰²⁾ FELEK, Burhan: “ Ayasofya”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Eylül 1974

⁽³⁰³⁾ ARMAOĞLU, Fahir: “Ayasofya İbadete Açılmalıdır”, **Tercüman Gazetesi**, 27.4.1988

⁽³⁰⁴⁾ SAFA, Peyami: **Din İnkılâp-İrtica**, Derleyenler: Ergun Göze-Nevzat Köseoğlu, Ötüken Yayınevi, İstanbul–1971 s. 205

⁽³⁰⁵⁾ ALP, A. Rıza: “Matemle Kutlanan Zafer”, **Halka ve Olaylara Tercüman**, 30 Mayıs 1965

2. AYASOFYA MÜZESİNİN KİLİSEYE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ FİKRİ

Ayasofya Müzesi Türkiye Cumhuriyeti Devletinin malıdır. Bunun içindir ki Türkiye dışındaki hiçbir ülkenin Ayasofya'nın statüsü hakkında fikir belirtme hakkı bulunmamaktadır. Durumun böyle olmasına rağmen gücünü hiçbir uluslararası antlaşmadan almayan bazı kişi ve kurumlar dünden bugüne Ayasofya'nın kilise olmasını talep etmektedirler.

Ayasofya'ya karşı komşumuz Yunanistan'ın hislerini Yunanistan Kral marşından anlayabiliriz. Kral marşında “Kralımız Konstantin olduğu halde gidip İstanbul'u ve Ayasofya'yı alacağız” cümlesi bulunuyordu. Yunanistan'da Zguriças adlı bir avukat Kosmos gazetesine gönderdiği bir mektup ile(16.11.1935) kral marşındaki bu saldırgan sözlerin kaldırılmasını istemişti.⁽³⁰⁶⁾

Yunanistan vatandaşı olan Vasil Los Karamanolif'in Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına gönderdiği mektupta⁽³⁰⁷⁾ “... Açıık ortadadır ki Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk, barışsever Yunanistan ve aynı derecede barışsever Türkiye hakkında dostça duygulara sahip değiller. Bu şartlar altında bütün Balkan ülkeleri arasında, herhangi bir temas sağlanması imkânsızdır. Bu nedenle Ayasofya iki balkan ülkesi hariç yani Türkiye ve Yunanistan hepsi için bir dini merkez olamazdı. Diğer yandan Türkiye ve Yunanistan hepsi dini bir merkezin ötesine uzanan durumlar hakkında zaten görüşmektedir. Çünkü Türkler kiliseyi barışçıl bir amaca uygun hale getirme niyetini ortaya koymaktalar, bu niyet medeniyet sergilemekle birlikte gerçeğin kendisiyle sonlandırmaya mahkûmdur ve bu nedenle burayı daha fazla dostluk sınırlarının uzanacağı sarsılmaz temeller üzerindeki bu yeri onun yasal hak iddiasına teklif etmek daha iyi olmazdı. Ben kesinlikle bu

⁽³⁰⁶⁾ BCA-No:030-10-255-719-29

⁽³⁰⁷⁾ BCA-No:030-01-40-241-12

kilisenin hangi nedenle inşa olunduğunun görüşülmesini öneriyorum. Fakat dini bir merkez olmakla ilgili soylu fikrimden vazgeçmiyorum. Balkan halkları ortak menfaatlerinin ne olduğunu fark edecekler ve aynı yolu izleyeceklerdir...” mektubun özünde genel olarak Ayasofya’nın Balkan halklarının dini merkezi olması gerektiği; geçen yıl bir Türk milletvekilinin(mektubun tarihi 13.9.1948) Ayasofya’nın Balkan halklarının merkezi olması yönündeki beyanını hatırlatılmakta ve vurgulanmaktadır. Yunanistan’da yayın yapan Akropolis gazetesi 19.16.1952 tarihli sayısında Türk Yunan dostluğu için Ayasofya’nın kilise olması gerektiğini yazıyordu.⁽³⁰⁸⁾ 1957–1958 yıllarında Türkiye içinde de Ayasofya’nın kilise olması için otuz üçüncü dereceden mason Demokrat Parti Milletvekili Ekrem Tok çalışmalar yürütüyordu.⁽³⁰⁹⁾

Yakın zamanlarda Avrupa Birliği içinde Ayasofya’nın kilise olması için teşebbüsler olmuştu. Türkiye’nin Avrupa Birliğine kabul edilmesi için yapması gerekenlerin içerisinde Ayasofya’nın kilise olarak açılması şartı da eklenmişti.

Avrupa Konseyi Karma Parlamenterler Meclis Üyesi Romen Comeliu Vadim Tudor Ayasofya Müzesinin Hıristiyan ibadetine açılması için Avrupa Karma Parlamenterler Meclisine sunulmak üzere bir teklif hazırladı.⁽³¹⁰⁾ Macar ve İngiliz milletvekillerinin de desteklediği yirmi yedi imzalı Ayasofya’nın Hıristiyan ibadetine açılması ile ilgili önerge Avrupa Konseyi Karma Parlamenterler Meclisinde işleme alınmadı.⁽³¹¹⁾

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne kabulünde ön şart olarak Ayasofya’nın Hıristiyan ibadetine açılması gerektiği yönünde kampanyalar düzenlemektedir. İsviçre Zürih Üniversitesinden Angeliki Papeiki tarafından başlatılan kampanyanın teması

⁽³⁰⁸⁾ BCA-No:030–01–102–635–3

⁽³⁰⁹⁾ Yılmaz, H. Çebi: **a.g.e.** , s. 57–58

⁽³¹⁰⁾ Yılmaz, H. Çebi: **a.g.e.** , s. 23–24

⁽³¹¹⁾ **Türkiye Gazetesi**: 30 Mart 2002

Ayasofya Müzesi kiliseye dönüştürülmediği sürece Türkiye Avrupa Birliğine kabul olunmamalıdır. Kampanyanın bir milyon imzaya ulaşması halinde Avrupa Birliği Parlamentosunun Türkiye'ye Ayasofya'nın kiliseye dönüştürülmesi konusunda baskı yapacağına inanılmaktadır.⁽³¹²⁾ Angeliki Papeligi'nin başlattığı kampanyanın benzeri bir kampanya Cambridge'den tarihçi Mark Perry tarafından başlatılmıştı. Perry'nin kampanyasının da amacı Ayasofya'yı kiliseye dönüştürmeyen Türkiye'nin Avrupa Birliğine alınmayacağına vurgulanmasıydı.⁽³¹³⁾ İspanya'da bulunan İslam Konseyinden de Ayasofya Müzesi için farklı bir öneri getirildi. Bu öneri Cordoba Katedrali ve Ayasofya'nın evrensel ibadet yerleri olarak kabul olunması yönündeydi. Bu öneriye Türk din adamlarından farklı tepkiler geldi. Tepkilerin çoğu olumsuzdu.⁽³¹⁴⁾

C. AYASOFYA LEVHALARI

Ayasofya, cami haline dönüştürüldükten sonra Ayasofya'ya asılan ilk levhalar Hattat Teknecizade İbrahim Efendi'nin eseri idi. Teknecizade'nin levhaları Ayasofya'nın ibadet alanına 1651'de asılmıştı. Dikdörtgen şeklinde olan bu levhaların içerisinde Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin'in isimleri yazılı bulunmaktaydı. Türk yazı sanatının değerli eserlerinden olan bu levhalar Fossati restorasyonu sırasında (1847–1849) yerlerinden indirildi. Teknecizade'nin levhalarının yerine Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin levhaları asılmıştı.⁽³¹⁵⁾

⁽³¹²⁾ **Milli Gazete**: 21.10.2005

⁽³¹³⁾ **Vatan Gazetesi**: 16.11.2006

⁽³¹⁴⁾ **Vatan Gazetesi**: 19.2.2006

⁽³¹⁵⁾ EYİCE, Semavi: "Ayasofya", **DVİA**, C. IV, s. 208

KUMBARACILAR, Sedat: "Ayasofya'nın Levhaları", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 1, 1970 s. 74

Kazasker Mustafa İzzet Efendi kendi levhalarını önce küçük boyutlarda yazmıştı. Levhalar Kazasker'in öğrencileri olan Şefik ve Ali Efendilerin yardımlarıyla satranç karalama yöntemiyle büyütüldü. Bu büyük levhaların çerçeveleri Deniz Marangozhanesinde yaptırıldı. Levhaların çerçeveleri parça parça caminin içerisine monte edilmişti.⁽³¹⁶⁾

Kazasker Mustafa Efendi'nin levhaları Ayasofya müzeye dönüştürüldükten sonra Ayasofya Müzesinden indirilmişti. Levhaların indirilmesi tartışma konusu olmuştu. Levhaların indirilmesinin tartışma konusu olmasının nedeni, "levhalar kim tarafından hangi amaçla indirilmiş veya indirtilmişti?" ekseninde cereyan etmişti.

İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğünün Milli Eğitim Bakanlığı'na yazdığı 20000/140 sayılı yazıda: Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğüne verdiği bilgi; kutru sekiz metreyi bulan Ayasofya levhalarının indirilmesinin zor olduğu ve Sultan Ahmet Camiine taşınacak olurlarsa Sultan Ahmet'in kapılarından geçmeyeceği şeklindeydi. İstanbul Müzeleri Müdürlüğüne göre Ayasofya levhaları onları indirecek uzman kişiler bulununcaya kadar yerinde kalmalıydı. Levhalar uygun şekilde indirildikten sonra Ayasofya'nın tabakalarında sergilenmeliydi.⁽³¹⁷⁾ Mili Eğitim Bakanlığı İstanbul Müzeleri Müdürlüğünün Ayasofya'nın levhaları ile ilgili 20000/140 yazısına verdiği cevapta İstanbul Müzeler Müdürlüğünün görüşünü onaylayarak Ayasofya'nın levhalarının onları yerlerinden indirecek uzman kişiler bulununcaya kadar yerlerinde kalmasını onaylamıştı.⁽³¹⁸⁾ Ayasofya'nın levhalarının yerlerinden indirildiği İstanbul Müzeleri Müdürlüğünün Milli Eğitim Bakanlığına yazdığı 23 Şubat 1935 tarih ve 20087/227 sayılı yazısından

⁽³¹⁶⁾ AKAR, Azade: "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserlerine ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: IX, s. 282

KUMBARACILAR, Sedat: "Ayasofya'nın Levhaları", s. 76

KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.**, s. 61-62

⁽³¹⁷⁾ YÜCEL, Erdem: "Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler", s. 215

⁽³¹⁸⁾ YÜCEL, Erdem: "Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler", s. 215

anlaşılmaktadır. Yazıda; Ayasofya'nın levhalarının İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından indirildiği, levhaların Sultan Ahmet Camiine taşınmasının düşünüldüğü, fakat Sultan Ahmet'in Ayasofya'dan küçük olması nedeniyle levhaların Sultan Ahmet'in güzelliğini bozacağına karar verilmiş, bu nedenle Ayasofya levhalarının Ayasofya'nın zemininde sergilenmek istendiği bildiriliyordu.⁽³¹⁹⁾

İstanbul Müzeler Müdürü Aziz Ogan bir gün belediyede çalıştığı sırada kendisine Atatürk'ün Ayasofya' geldiği haberi verilmişti. Ogan, Ayasofya Müzesine gittiğinde Atatürk'ün yanında Dâhiliye Müdürü Şükrü Egeli bulunuyordu. Şükrü Egeli Aziz Ogan'a Atatürk'ün Ayasofya'nın levhalarının indirilmesini istediğini fısıltı şeklinde söylemişti. Bu fısıltılı konuşmaya karşılık olarak Atatürk'ün ne konuşuyorsunuz sorusuna Şükrü Egeli emirlerinizi telakki ettim cevabını vermişti. Aziz Ogan bu konuşmanın doğruluğu kanıtlamak için Şükrü Egeli'yi Ayasofya Komisyonu toplantısına çağırmişti. Komisyonda konuşan Egeli Atatürk'ün levhaların yerlerinden indirilmesi emrini verdiğini söyledi. Ayasofya Müzesi Müdürlerinden Ali Sami Boyar levhaların usulüz olarak indirildiği konusunda şikâyette bulunmuştu. Bu konuyu soruşturan İbrahim Alaaddin Gövsa Ayasofya'nın levhalarının indirilmesi konusunda Şükrü Egeli'nin yazılı ve sözlü ifadesini almıştı. Sorgulamanın sonucunda Gövsa, Atatürk'ün böyle bir emir vermeyeceğini levhalar için emrin bakanlıktan alınması gerektiğini ve bakanlıktan alınması gerekli olan emrin yazılı olması gerektiği üzerinde durmuştu.⁽³²⁰⁾

İbrahim Alaaddin Gövsa Ayasofya'nın levhaları konusunda Hürriyet gazetesinde yazdığı makalesinde⁽³²¹⁾ “ ... Hâlbuki epeyce soruşturarak levhaların indirilmesi hakkında hiçbir yerden emir verilmemiş olduğunu o memurun bunu hoş görünmek

⁽³¹⁹⁾ YÜCEL, Erdem: “Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 216

⁽³²⁰⁾ YÜCEL, Erdem: “Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 218–219

⁽³²¹⁾ GÖVSA, İ. Alâaddin: “Ayasofya'nın Levhaları”, **Hürriyet Gazetesi**, 25 Ocak 1949

gayretiyle yaptığını tespit ettim. Fazla olarak levhalar yerlerinde iken kapıdan çıkıp çıkmayacağı ölçülmeden kapıdan çıkarılmak için arkaları açık olan kalın mukavvaları bükmek yüzünden bir tanesinin kırılmış olduğunu gözledim. Meseleye dair yazdığım raporda masrafın sebep olanlardan alınarak yapılmasını istedim...” diye yazmıştı. Gövsa, Ayasofya’nın levhalarının bir işgüzarlık sonucu indirildiğini ve sonra bu durumun Atatürk’ün emriyle yaptık diyerek sorumluluktan kaçılmak istendiğini ortaya koymuştu.

Ayasofya Komisyonu Ayasofya levhalarının yerlerine tekrar asılması ile ilgili olarak Ayasofya’nın müze haline çevrilirken ve Ayasofya levhaları indirilirken kendilerinden görüş alınmadığını belirttikten sonra levhaların yerlerine asılması konusunda herhangi bir görüş bildirmeme kararı almıştı.⁽³²²⁾ Ayasofya’nın levhaları; Yüksek Mühendis Ekrem Hakkı ve Tüccardan Naif Beylerin levhaların asılması için gerekli parayı bulmalarından sonra 28 Ocak 1949 tarihinde tekrardan yerlerine asılmışlardı.⁽³²³⁾ Sonuç olarak Atatürk Ayasofya levhalarının indirilmesi isteseydi, daha önceki yapılan çalışmalar gibi levhaları da bakanlığın emri ile indirttirirdi.⁽³²⁴⁾

⁽³²²⁾ YÜCEL, Erdem: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya’nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”, s. 222

⁽³²³⁾ Not 1’den Naklen İNAL, M. Kemal: **Son Hattatlar**, Maarif Basımevi, İstanbul–1955 s. 161

⁽³²⁴⁾ YÜCEL, Erdem: “Ayasofya Levhalarının Hikâyesi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı:45, 1990 s. 45

V.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYASOFYA MÜZESİ TAMİRLERİ

A- 1935–1969 YILLARI ARASI TAMİRLERİ

Ayasofya Müzesinin 1939 yılında hazine binası yenilendi. Aynı yıl içinde Mimar Sinan'ın eseri olan iki minare tamir olundu.⁽³²⁵⁾ 1955–1959 yılları arasında Ayasofya Müzesine 800.000 liradan fazla para harcanmıştı. 1959'da Ayasofya'nın doğu cephesi ve Fatih minaresi tamir olundu. Bu yıllarda Sultan Mustafa ve İbrahim türbelerinin tamirleri yapıldı.⁽³²⁶⁾

1959–1960 yıllarında Ayasofya Müzesinin kubbesi tamir olundu. Kubbe kurşunları yenilendi. Binanın bozulan duvar kısımları tamir olundu. Binanın dış sıvaları yenilendi. Amerikan Bizans Enstitüsü'nün Mozaik çalışmaları devam etti.⁽³²⁷⁾

1960–1961 yıllarında Ayasofya Müzesinin şadırvanı tamir olundu. Vezir Bahçesindeki kuyuda incelemeler yapıldı.⁽³²⁸⁾

1962 yılında Ayasofya Müzesinde Mimar Sinan minaresi tamir olundu. Ayasofya Müzesinin doğu tarafında hünkâr mahfili ile müzenin giriş kapısı arasındaki, beton ve çimento izalasyonu yenilenmişti. Galeri katında, sıvaları düşen alanlardaki sıvalar yeniden yapıldı. Ayasofya müzesinin kanalizasyonu ana kanalizasyona bağlandı.

⁽³²⁵⁾ YAZMAN, A. Tufan: **a.g.e.** , s. 358

⁽³²⁶⁾ **Ayasofya Müzesi Yıllığı**: Sayı: 1, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul–1959 s. 5

⁽³²⁷⁾ **Ayasofya Müzesi Yıllığı**: Sayı: 2, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul–1960 s. 8–9

⁽³²⁸⁾ **Ayasofya Müzesi Yıllığı**: Sayı: 3, İstanbul Matbaası, İstanbul–1961 s. 8

Ayasofya Müzesinin içerisinin projektörlerle aydınlatılması için yapılan çalışmalar devam etti.⁽³²⁹⁾

1963 yılında Ayasofya Müzesinin güneybatı tarafında bulunan Mimar Sinan minaresinin tamiri tamamlandı. Binanın giriş avlusuna yeni bir kanalizasyon yapıldı.⁽³³⁰⁾

1964 yılı tamirlerinde Ayasofya Müzesinin güney batısında bulunan ikinci Mimar Sinan minaresi tamir olundu. Bu yıl içerisinde uzun zaman sonrada olsa üç minarenin tamiri tamamlanmış oldu. Ayasofya Müzesinin damındaki(çatısında) kurşun levhalar yenilendi.⁽³³¹⁾

Anıtlar Kurulunun 12.2.1968 tarih ve 3835 sayılı kararında kuzey doğu minare peteğinin tamamı, şerefesi ve kısmen şerefe döşemesinin tekrar yapılmasını öngörüyordu.⁽³³²⁾

B- 1974–1986 YILLARI ARASI TAMİRLERİ

1975–1976 yıllarında Ayasofya Müzesinin batı tarafındaki dört dayanak duvarı yıkıldı. Fatih minaresinin külahı yenilendi. Ayasofya Müzesinin çatısının kurşun kaplamaları değiştirilmişti.⁽³³³⁾

⁽³²⁹⁾ **Ayasofya Müzesi Yıllığı**: Sayı: 4, İstanbul Matbaası, İstanbul–1962 s. 7

⁽³³⁰⁾ **Ayasofya Müzesi Yıllığı**: Sayı: 5, İstanbul Matbaası, İstanbul–1963 s. 11

⁽³³¹⁾ **Ayasofya Müzesi Yıllığı**: Sayı: 6, Yenilik Basımevi, İstanbul–1965 s. 9

⁽³³²⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s.834

⁽³³³⁾ EREN, Esin: “Müze Çalışmaları 1969–1983”, **Ayasofya Müzesi Yıllığı**, Sayı: 9, Yenilik Basımevi, İstanbul–1983 s. 10

1979 yılında giriş kapısı tamir olundu. Ayasofya Müzesinin her tarafının aydınlatılması sağlandı. Yeni kontrol gişeleri yapıldı. Ayasofya Müzesinin giriş kapısı batı tarafına alındı. Önceden giriş ve çıkış aynı yerden oluyordu. Giriş ve çıkışın aynı yerde olması ziyaretçi sirkülasyonunu zorlaştırıyordu. Ayasofya kütüphanesinin onarımı başlatıldı.⁽³³⁴⁾

1982 yılı tamirlerinde Ayasofya Müzesinin türbeleri tamir olundu. Türbelerin bulunduğu avlunun bahçe düzenlemesi yapıldı.⁽³³⁵⁾

1984 yılı tamirleri ile Ayasofya Müzesinin mihrab ve çevresi ele alınmıştır. Dökülmekte olan mermerler tamir olunmuştu. Kubbe kasnağının dökülen sıvaları yenilendi.⁽³³⁶⁾

C- 1986'DAN SONRA YAPILAN TAMİRLER

Ayasofya müzesinde 1985–1987 yılları arasında Alpaslan Koyunlu tarafından mihrap çevresinde onarımlar yapıldı. 1982–1992 yılları arasında farklı zamanlarda Ayasofya Müzesinin padişah türbeleri ve vaftizhanesinde tamirat yapıldı.⁽³³⁷⁾ Son zamanlarda yapılan çalışmalarda Ayasofya'nın taşıyıcı sistemini, çatı örtüsünün değişimi, kubbe mozaiklerinin değişimi gibi çalışmalara öncelik verilmiştir. Japonya'nın Tsukuba Üniversitesinden Kenichiro Hidakonun başlattığı araştırmaların sonuçlarında Ayasofya'nın kuzey ve güney kemerlerinin iç taraftaki

⁽³³⁴⁾ EREN, Esin: “ Müze Çalışmaları 1969–1983”, s. 10–11

⁽³³⁵⁾ EREN, Esin: “ Müze Çalışmaları 1969–1983”, s. 11

⁽³³⁶⁾ EREN, Esin: “ Müze Çalışmaları 1969–1983”, s. 11–12

⁽³³⁷⁾ YÜCEL, Erdem: “ Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları(1992)” **XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara–1993 s. 23

teplerinin dışı kaydığı doğu batı kemerlerinin üst kısımlarındaki eğimin nedeninin kubbenin hareketleri olduğu belirlendi.⁽³³⁸⁾

Ayasofya Müzesinde 1994 yılında yapılan onarımlarda II. Selim türbesi, III. Mehmet türbesi, I. Mahmut kütüphanesi, Ayasofya Müzesi muvakkithanesi, sıbyan mektebinde onarımlar yapıldı. Mimar Sinan minarelerinin kurşun kaplamaları yenilendi.⁽³³⁹⁾

Son dönemlerdeki deprem meydana gelme olasılığı ve bu durumun karşısında Ayasofya Müzesinin durumu ile ilgili olarak bazı çalışmalar başlatıldı. Deprem karşısında Ayasofya'nın durumuna yönelik bir çalışma Boğaziçi Üniversitesi, Kandili Rasathanesi ve Princeton Üniversitesi işbirliği ile başlatıldı. Bu çalışmada bilgisayarlı modeller aracılığıyla Ayasofya'nın yapım süreci ve onarım sonrası ağırlığının dağılımı hesaplandı. Bu projenin amacı yapının geleceği ile öngörülerini ortaya koymaktı.⁽³⁴⁰⁾

Ayasofya Müzesinin tamirlerinin sürekli olduğunu kanıtlayan Ayasofya Müzesinin içinde bulunan iskeledir. Eski Kültür Bakanlarından Atilla Koç'un Ayasofya Müzesi içinde bulunan iskelenin hiç kaldırılmayacağını söylemesi de bunun en önemli göstergesiydi.⁽³⁴¹⁾

⁽³³⁸⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 855

⁽³³⁹⁾ YÜCEL, Erdem: “ Ayasofya ve Aya İri'nin 1994 Yılı Onarımları ve Çevre Düzenlemeleri”, **VI. Müze Kurtarma Kazları Semineri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1996 s. 189

⁽³⁴⁰⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.** , s. 856

⁽³⁴¹⁾ **Türkiye Gazetesi**: 2 Şubat 2007

VI. BÖLÜM

DÜNDEN GÜNÜMÜZE AYASOFYA ÜZERİNDE HÂKİMİYET MÜCADELELERİ VE BAZI DÜŞÜNCELER

A. DÜNDEN GÜNÜMÜZE AYASOFYA ÜZERİNDE HÂKİMİYET MÜCADELELERİ ve BAZI DÜŞÜNCELER

İstanbul ve Ayasofya en büyük zararı bir anlamda kendi dindaşları olan Haçlıların saldırıları sırasında yaşadı. Bizans'ın başkenti İstanbul, Venedik, Fransa ve Flamlardan oluşan dördüncü Haçlı kuvvetlerinin eline 13 Nisan 1204 günü geçti.⁽³⁴²⁾ İlk Latin İmparatoru olan Boudouin Ayasofya'da taç giydi.⁽³⁴³⁾ Ayasofya'ya yapılan saldırının derecesini:“Niketas Kainatis, Latinlerin Ayasofya'yı yağmalayarak gösterdikleri hüremetsizliği: bütün dünyanın hayran olduğu bir sanat eseri olan büyük mihrabı parça parça edip parçaları aralarında bölüştüler. Kutsal kâseleri, taht ve kürsüdeki kabartmaları koparttıkları gümüş ve altınları daha rahat taşıyabilmek için kiliseye, atlarla katırlar soktular. İsa'ya hakaretler yağdırsın diye orospununun biri patriğin koltuğuna oturtularak, taç giydirildi ve o kadın edepsiz şarkılar söyleyerek o kutsal yerleri kirletti. Erdemli genç kızlara saldırılarda bulunuldu.”⁽³⁴⁴⁾ diye anlatmaktadır.

İstanbul kuşatıldığında Türklere karşı, Bizanslılar tanrının yardımını istemek için son ayini⁽³⁴⁵⁾ Ayasofya'da yapmışlardı.⁽³⁴⁶⁾ İstanbul ve Ayasofya 29 Mayıs 1453'de

⁽³⁴²⁾ TAYLOR, Jane: **a.g.e.** , s. 72

⁽³⁴³⁾ TAYLOR, Jane: **a.g.e.** , s.93

⁽³⁴⁴⁾ FREELY, John: **Saltanat Şehri İstanbul**, Çev: Lale Eren, İletişim Yayın, İstanbul–1996 s. 173–174

⁽³⁴⁵⁾ “Ayasofya'da Son Kudas Ayini Mersiyesinden;
Tanrı çanlar çakıyor yer çanlar alıyor gök kendini çalıyor
İlahi Hikmet büyük kilise çanlar çalıyor duyurmak için haberi
Dört yüz levhan çınıyor ve iki canla altmışı
Her çana bir rahip ve her rahibe bir diyakoz
Solda imparator terennüm ediyor sağda patrik

Osmanlıların eline geçmişti. İslam devletler hukuna göre barış yoluyla kazanılan yerlerin dini mabedlerine dokunulmazken, fetih olunan topraklardaki farklı dinlere ait olan mabedler yıkılabilir veya camiye çevrilirdi. Bu anlayışın bir sonucu olarak İstanbul'un fethinin ardından Ayasofya kilisesi Ayasofya Camiine çevrilmişti.⁽³⁴⁷⁾

Osmanlı Devleti için Ayasofya önemli bir mekândı. Osmanlı Padişahları tahta çıktıkları zaman ilk Cuma namazlarını Ayasofya'da kılıyorlardı.⁽³⁴⁸⁾ Polonyalı Siemon Osmanlı padişahının Cuma namazı törenin şöyle anlatıyordu⁽³⁴⁹⁾: “Sultan her Cuma günü selâtin camilerinden birine ve ekseriya Ayasofya'ya namaza gitmeye mecbur olup tantana ve debdebe ile yapılan bu gidiş ve gelişlerde kendisine yaya veya atlı askerlerce harbe gider gibi kuşanmış ve süslenmiş devlet ricali refakat eder. Bu esnada bütün şehir padişahı görmek için galeyana gelir ve binlerce insan sokağa dökülürdü.” Osmanlı Padişahlarından V. Mehmet Reşat'a gazilik ünvanı Ayasofya'da verilmişti.⁽³⁵⁰⁾ Osmanlı Devleti 21 Mart 1887'de yabancıların dini mekânları ziyaretlerinde uymaları gereken kuralları içeren bir talimatname yayınlamıştı. Talimatnamenin birinci maddesinde Ayasofya, Küçük Ayasofya, Kariye Camii gibi camileri ziyaret eden yabancıların dini kurallara uymak zorunda oldukları belirtiliyordu. Talimatnamenin ikinci maddesinde ise Ayasofya Camiinin

Ve sütunlar titremekte gürleyen nağmelerle
 Ve imparator başlarken Kerrubiyana ilahisine
 Göklerden bir ses indi onlara baş meleğin ağzından
 Kerrubiyun ilahisi dursun ve kutsal emanetlere size yol göstereyim
 Kutsal eşyaları alıp götürün rahipler, cümle mumları söndürün
 İlahi iradeyle şehrimiz bir Türk şehri oldu artık
 Ama batıya haber yollayın ve onlardan üç gemi isteyin
 İlki haçı almak ikincisi incili şerifi götürmek için
 Üçüncüsü en iyisi bizim kutsal mihrabımızı kurtaracak
 Kutsal bakire kedere boğuldu, ikonlar bile gözyaşı döktü
 Sükûn bul muhterem Meryem Ana sükûn bul ve onlara ağlama
 Yıllar hatta asırlarda geçse onlar yine senin olacak”

(FREELY, John: **a.g.e.** , s. 202–203)

⁽³⁴⁶⁾ TAYLOR, Jane: **a.g.e.** , s. 72–73

AKÇAY, İlhan: **a.g.e.** , s. 16–17

⁽³⁴⁷⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said: **700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul–1999 s. 107

⁽³⁴⁸⁾ SERTOĞLU, Mithat: “ Ayasofya'yı Havaya Uçurmayı Asla Düşünmedik”, **Yıllar Boyu Tarih**, Sayı: 1, 1983 s. 6

⁽³⁴⁹⁾ SİEMON, Polonyalı: **Polonyalı Siemon'un Seyahatnamesi(1608–1609)**, Çev: Hrand D.

Andresyan, Baha Matbaası, İstanbul–1964 s. 14

⁽³⁵⁰⁾ TÜRKÖĞLU, Sabahattin: **a.g.e.** , s. 195

mozaiklerinin koparıldığı, camiye zarar verecek hiçbir duruma meydan verilmemesi ve böyle hareketleri yapanların cami hademeleri tarafından engellenmeleri gerektiği yazılıydı.⁽³⁵¹⁾ Ayasofya Osmanlı Devleti için sembolik olarak önemliydi.

Birinci Dünya Savaşından Osmanlı Devleti'nin yenik çıkmasının ardından imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra Osmanlı Devleti ve Ayasofya farklı ve garip uygulamalara sahne olmuşlardı. Mondros Ateşkes Anlaşmasının ardından oluşan düşüncelerde Ayasofya'nın kiliseye dönüştürülmesi konuşuluyor ve bu düşüncelerin ardından da eylemli olarak zorla kilise yapma istekleri gelmişti.

Daha İzmir'in işgalinden önce Londra'da "Hıristiyan Hareketi" adlı bir kurul oluşturulmuştu. Bu hareketin ilk amacı bu dönemde Yunanistan'ın desteklenmesi, ikinci amacı da Ayasofya'nın kiliseye dönüştürülmesiydi.⁽³⁵²⁾ Rumlardan başka İngiliz ve Fransızlar da Ayasofya'nın tekrar kilise olmasını istiyorlardı. Bu durum Lyod George'un 2 Ocak 1918 tarihli memorandumunda Ayasofya'nın eski hüviyetine iade olunacağını yazılmasından anlaşılıyordu.⁽³⁵³⁾ Bu dönemde İngiltere'de faaliyet gösteren Hıristiyan kiliselerini birleştirme derneğinin Londra'da yaptığı toplantıda Oxford Piskoposu Burrows Ayasofya'nın kiliseye dönüştürülmesinin Hıristiyanlığın özgürlüğünü temsil edeceğini öne sürmüştü.⁽³⁵⁴⁾ Mondros Mütarekesinin yapılmasından sonra Patrikhane İstanbul'da camiye çevrilmiş kiliselerin tekrar kilise olarak açılmasına çabalıyordu. 1 Şubat 1919'da Patrikhanede yapılan bir toplantıda İstanbul'da cami şekline dönüştürülen kiliselerin kaç tane olduğunun tespit olunmasına kararlaştırılmıştı. Bu çalışmaya sadece Patrikhane değil, Canterbury Piskoposu da dahil olmuştu.⁽³⁵⁵⁾

⁽³⁵¹⁾ AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, BAŞ, Yaşar: **a.g.e.**, s. 675–676

⁽³⁵²⁾ SERTOĞLU, Mithat: "Ayasofya'yı Havaya Uçurmayı Asla Düşünmedik", **Yıllar Boyu Tarih**, Sayı: 1, İstanbul–1983 s. 6

⁽³⁵³⁾ SERTOĞLU, Mithat: "Ayasofya'yı Havaya Uçurmayı Asla Düşünmedik", s. 6–7

⁽³⁵⁴⁾ GÜLER, Ali: **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara–1988 s. 31–32

⁽³⁵⁵⁾ SERTOĞLU, Mithat: "Ayasofya'yı Havaya Uçurmayı Asla Düşünmedik", s. 8

Ayasofya'nın kilise olması talebi İstanbul'da açık şekilde söylenmeye başlamıştı. Mondros mütarekesinin uygulamaları için kurulan karma komisyonun başkanı olan Galip Kemali Söylemezoğlu'nu bir gün Amerikalı gazeteci Cryn ziyaret etmişti. Cryn Galip Kemali'ye VI. Mehmet Vahdettin ile görüştüğünü ve görüşmenin sonucundan memnun kaldığını söylemişti. Cryn, Padişah Ayasofya'nın Rumlara bağışlanacağını söylemedi. Eğer söylemiş olsaydı, kamuoyu üzerinde büyük etki yapardı diye konuşmasını sürdürmüştü. Galip Kemali bu konuşmaya cevap olarak Ayasofya'nın sonuna kadar Müslüman malı olacağını söyledi. Karma Komisyonun ilk toplantısında Galip Kemali Fransız ve İngiliz delegelere Ayasofya ile ilgili düşüncelerini aktardı. Galip Kemali kısaca Ayasofya'nın kilise olması için Rumlardan ve başka devletlerden herhangi bir hareket olursa Ayasofya'nın havaya uçurulacağını söyledi. Müttefik delegelerine de böyle bir durumun yaşanmasını istemiyorsanız Ayasofya'nın etrafında asker bulundurmalarını ve Rum hareketlerini engellemelerini söyledi.⁽³⁵⁶⁾ Ayasofya'nın havaya uçurulacağı haberi hızla yayılmıştı. Bu haber büyük yankılar uyandırmıştı. İngiltere'de bulunan Ayasofya Komitesinin 18 Şubat 1919'da Memorial Hall'da yapacağı Ayasofya'nın kilise olması isteklerinin dile getirileceği miting süresiz olarak ertelenmişti. Yunanistan'ın İngiltere Büyükelçisi mitingin ertelenme nedenini İngiliz hükümetine sorduğunda; kendine verilen cevapta mitingin ertelenme nedeni Türklerin Ayasofya'yı havaya uçuracakları bilgisinin alınması olduğu söylenmişti. Ayasofya Komitesinin mitinginin ertelenmesi 21 Şubat 1919 tarihli "Morning Post" ve "Daily Chronicle" gazetelerinde şiddetle eleştirilmişti. Türklerin aslında Ayasofya'yı havaya uçurmayı düşünmemelerine rağmen Söylemezoğlu'nun zekice tepkisi bir nebze olsun Ayasofya kilise olsun taleplerinin önüne geçmişti.⁽³⁵⁷⁾

Rumlar Ayasofya'yı zor kullanarak kiliseye çevirme amaçlarının yanı sıra Ayasofya'nın etrafındaki evleri satın alarak da çalışmalar yürütüyorlardı. Ayasofya'nın etrafındaki Müslüman evlerini yüksek ücretler ödeyerek satın

⁽³⁵⁶⁾ SERTOĞLU, Mithat: "Ayasofya'yı Havaya Uçurmayı Asla Düşünmedik", s. 8

⁽³⁵⁷⁾ ibid

alıyorlardı. Bu konu 28 Mayıs 1919 tarihli Vükela Meclisinde görüşüldü. Bu konuda alınan karara göre, Evkaf Nezaretinin satılmak istenen Müslümanlara ait evleri satın alması gerektiği ve bu konuda yapılacak çalışmalar için kurulacak komisyonun Haydarizade İbrahim Efendi Başkanlığında kurulması kararlaştırıldı.⁽³⁵⁸⁾

Ayasofya'nın bombalanması ile ilgili başka bir bilgide Albay Hüsamettin Ertürk'ün İstanbul'un işgalinden sonra kurduğu MM Grubunun Üsküdar şubesinin Ayasofya'ya çan takılacağına duyulması üzerine Yeni Bahçeli Şükrü Oğuz Bey'e Ayasofya'nın bombalanması emrinin verilmesi ile ilgilidir. Ayasofya'nın bombalanacağı haberinin yayılmasından sonra kilise olacağı ve olması gerektiği yönündeki söylentiler azalmıştı.⁽³⁵⁹⁾

İşgal yıllarında Ayasofya ile ilgili olarak duyulan başka bir haberde de Ayasofya'ya Yunan bayrağı asılmak istenmesi ve Galata'daki bir kilisede bu bayrağın takdis töreninin yapıldığı bilgisinin alınmasıdır.⁽³⁶⁰⁾ Ayasofya'ya asılması planlanan bir bayrak bulunmuştur. Bulunan bu bayrak: "Pera Palas'ın eski sahibi Mehmet Devseki tarafından İstanbul Rumlarına hediye olunmuştur. Atlas üzerine işlenmiş olan bu bayrak iki buçuk metre eninde ve boyundadır. Her köşesinde Bizans kelimesini vücuda getiren bir harf vardır. Ortasında iki başlı kartal arması görülmektedir. O meşum günlerde hazırlanmıştı ve patrikhaneye verilecekti. Merasimle Ayasofya'ya asılacaktı. Azm-i Milli onların bu emelini kırdı. Meşum parça elimizdedir. Polis müdürü Sadeddin Bey bayrağı ele geçirmek için uğraşmış ve başarmıştır. Para verilerek bayarak elde edilmiştir. Belki bir hatıra olarak Reis-i Cumhur hazretlerine verilecektir."⁽³⁶¹⁾ Bu bayrak 1924 yılında bulundu. Bu bayrağın

⁽³⁵⁸⁾ GÖKBİLGİN, Tayyib: "Meclisi Mazbatalarına Göre 1919 senesinde Ecnebi İşgalleri ve Tepkileri Karşısında İstanbul Hükümeti", **V. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1960 s. 714-715

⁽³⁵⁹⁾ ÇETİNTAŞ, Burak: "Ayasofya'nın Havaya Uçurulmasına Ramak Kalmıştı", **Hürriyet Tarih**, 30 Nisan 2003

⁽³⁶⁰⁾ "Rauf Orbay'ın Hatıraları", **Yakın Tarihimiz**, Sayı: 4, 1962 s. 112

⁽³⁶¹⁾ **Tercüman Gazetesi**: 12 Aralık 1965

Galata'da takdis olunan bayrak mı yoksa başka bir bayrak mı olduğu anlaşılamamıştır.

Ayasofya işgal yıllarında bu zorla ele geçirilerek kilise yapıma zorluklarını atlatsa da dünden bugüne kadar Ayasofya'yı kilise olarak görmek isteyenler fikirlerinden vazgeçmiş değillerdi. 1955 yılında Münih'te yapılan Byzantinistler Kongresinde Alman Kardinal'in Ayasofya'nın kubbesinde “*Bizansın yıldızı parlamaktadır ve sonsuza kadar parlayacaktır*” sözleri dakikalarca bilim insanları tarafından alkışlanmıştır.⁽³⁶²⁾ Başka bir çapıcı örnek ise, Aytunç Altındal Rus Patriği III. Aleksei'ye Ayasofya'nın Aleksei için anlamını sorduğunda; Aleksei cevap olarak “*Kâbe Rus çizmesi altında olsaydı siz ne hissederseniz biz de Ayasofya'nın üzerinde o bayrağı gördükçe onu hissediyoruz*” diye söylemişti.⁽³⁶³⁾ Hristiyanlar Ayasofya'yı hala bir dini merkez olarak görmekte ve Ayasofya'nın sahibi olduklarını iddia etmektedirler.

Ayasofya Atatürk'ün emriyle müzeye çevrilmişti. Atatürk'ün Ayasofya'yı müze yapmaktaki amacı, Ayasofya'da haç ve hilalin onun üzerinde çatışmasını engellemektir. Bu adımın amacı dinlerin ve kültürlerin çatışmasını önlemek, Ayasofya'yı dünya kültür mirasına kazandırmaktır. Fakat Atatürk'ün bu iyi niyetli adımı farklı kültürler ve dinlerin mensupları tarafından anlaşılamamıştır. Ayasofya'nın statüsü bugün müzedir. Ayasofya Müzesi Müdürü Jale Dedeoğlu'nun söylediği gibi 10 Şubat 1991 tarihinde açılan Hünkâr Kasrının idari ve bina olarak Ayasofya Müzesi ile ilgisi bulunmamaktadır.⁽³⁶⁴⁾

Ayasofya'nın müze haline getirilmesi eleştirilebilir. Eleştiri yapılırken dikkatli olunmalıdır. Bu eleştiri amacını aşarak Atatürk'ü ve Cumhuriyet rejimine karşı kastı

⁽³⁶²⁾ KANDEMİR, İsmail: **a.g.e.** , s, 21

⁽³⁶³⁾ ÇEBİ, H. Yılmaz: **a.g.e.** , s. 71

⁽³⁶⁴⁾ **Yeni Şafak Gazetesi**: 4 Temmuz 2006

aşan bir eleştiri halinde olmamalıdır. Ayasofya bir idari tasarruf sonucunda müze yapılmıştır. Müze olan bugünkü statüsü tekrar bir idari tasarrufla değiştirilebilir.

Muhafazakârlaşan dünyada Ayasofya'nın müze statüsünde yapılacak bir değişikliğin hangi sonuçları doğuracağı önceden kestirilemez. Ayasofya'nın statüsünün değişimi meselesi Medhix adlı kurgu romanda işlenmiştir. Romana göre Ayasofya'nın cami olarak açılması üçüncü dünya savaşının çıkmasına neden olmaktadır.⁽³⁶⁵⁾

Ayasofya Müzesini öncelikli olarak bir güzellik olarak görmeliyiz. “ ... Nasıl Mevlana Şeyhten önce sanatkâr, Dante Hıristiyan'dan evvel şair ise, Ayasofya'da her vasıftan önce güzeldir. Beşeri bir güzellik. Beşeri bir kültürün ifadesidir.”⁽³⁶⁶⁾

⁽³⁶⁵⁾ **Milli Gazete**: 28 Nisan, 2006

⁽³⁶⁶⁾ ETHEM, Sadri: “Ayasofya Müzesi”, **Vakit Gazetesi**, 8 Eylül 1934

SONUÇ

Günümüze kadar ayakta kalabilen, bu gün gördüğümüz İstanbul'daki büyük Ayasofya I. İustinianus (527–565) zamanında yapılmıştır. “Ayasofya” kelime anlamı olarak “*Kutsal Bilgelik*” anlamına gelmektedir. Bizans İmparatorluğu döneminde İmparatorluğun büyük kilisesi olan Ayasofya kilisesi hem Bizans İmparatorluğu için hem de Hristiyanlık dini için büyük önem arz etmiştir. Osmanlılar İstanbul'u kuşattıklarında Bizans halkı Ayasofya'da dua ederek kurtulacaklarına inandıkları için Ayasofya'da toplanmışlardı. Fakat bu inanç Bizans İmparatorluğunu ve halkını Osmanlılardan kurtaramamıştır. İstanbul'un düşmesi veya Osmanlılar tarafından fetih olunması sırasında oluşan bir inanca göre de Ayasofya'da son ayini idare eden papaz Ayasofya'da bulunan bir şapelin içinde kaybolmuştur. Bu kaybolan papazın İstanbul ve Ayasofya tekrar Hristiyanların eline geçtiğinde içinde kaybolduğu şapelden tekrar geri çıkacağı şeklinde bir efsane oluşturulmuştur. Hristiyanlığın büyü kilisesi İstanbul'un Osmanlılar tarafından fetih olunması ile birlikte Osmanlıların eline geçmişti. Osmanlı İmparatorluğunda oluşan geleneğe göre bir bölge veya yer fethedildiğinde o yerin en büyük kilisesi camiye çevrilirdi. İstanbul'daki büyük Ayasofya'da bu duruma binaen camiye çevrilmişti.

Osmanlı İmparatorluğu içinde Ayasofya Camii önemliydi. Çünkü Ayasofya'nın önemi hem dini hem de siyasiydi. Ayasofya dini olarak İslamiyet'in Hristiyanlığa karşı galibiyetini veya üstünlüğünü temsil ediyordu. Siyasi olarak ise Osmanlıların Bizans İmparatorluğuna karşı olan siyasal üstünlüğünü temsil ediyordu. Bu iki yönlü üstünlük meselesini o zaman için Osmanlılar çok fazla dile getirmeseler de Cumhuriyet döneminde yapılan Ayasofya tartışmalarında bu iki üstünlük meselesi politik olarak kullanılmıştır. Osmanlılar dile getirmeseler de gibi bir kavram kullanmak zorundayız; çünkü İstanbul'un fetih olunmasının ardından camiye dönüştürülen Ayasofya'nın adı bile tam anlamıyla değiştirilmemiştir. Ayasofya sadece “Ayasofya-i Kebir Camii” olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Ayasofya'nın içinde bulunan mozaiklere kasıtlı olarak bir zarar verilmediği batılı bilim adamları tarafından da doğrulanmaktadır.

Ayasofya’da ve diğ er eski eserlerde ihmaller ve bakımsızlıklar IV. Murat döneminden sonra başlamıştır. Bu durumun iki nedeni tespit olunmuştur. Birinci neden: Osmanlı Devleti’nin ekonomik sıkıntılar içinde boğulması; ikinci neden ise IV. Murat’ın ardıllarının kendi adlarına cami yaptırma heveslerinin doruğa çıkmasıdır. IV. Murat’tan sonraki padişahlar adı geçen iki nedenden dolayı Ayasofya’yı ihmal etmişlerdir. Bu ihmaller silsilesinin en büyük halkası ise bu geçen sürede Ayasofya’nın Fatih Sultan Mehmet Vakfiyesinde belirtilmiş bulunan vakıf gelirlerinin de kaybolmasıdır. Ayasofya’nın gelirlerinin kaybolmasını en iyi açıklayan olgu ise Abdülmecit zamanında yaptırılan Fossati restorasyonunun giderlerinin mirasçısı olmadığı için mal varlığı hazineye kalan Mekkizade Asım Efendi’nin parasına birazda zamanın padişahının katkı yapmasıyla Ayasofya’nın yenileme giderleri karşılanmıştır. Fatih Vakfiyesinde bulunan Ayasofya’nın gelirleri korunmuş olsaydı kaynak olarak vakıf gelirleri kullanılırdı. Ayasofya’nın müze olma süreci bir anlamda Fossati Restorasyonu ile başlamıştır. Osmanlı Hükümetleri 1890’lı yıllarda Ayasofya için planlanan çalışmalarda uluslar arası mimarlarla irtibata geçmekten geri kalmamışlardır.

Ayasofya, Atatürk tarafından haç ve hilalin Ayasofya üzerinde çatışmasını engellemek; Ayasofya’yı dünya kültür mirasının hizmetine sunmak için müzeye çevrilmiştir. Ayasofya’nın müzeye çevrilmesine siyasal ve hukuki tepkiler oluşmuştur. Siyasal tepkiler bu durumun Batı dünyasına ve Hıristiyanlığa verilen bir taviz olduğu yönündedir. Hukuki tepkiler ise Ayasofya’nın müzeye çevrilmesi durumunun hukuksuzluk olduğu yönündedir. Bu konudaki siyasal tepkilere Atatürk’ün eylem ve sözleri yeterli cevabı vermektedir. Hukuki tepkiler ise bu konuda verilmiş mahkeme kararı ve tarafımızdan yapılmış olan imza incelemeleri karşısında yetersiz kalmaktadır.

Cumhuriyet döneminde dünden günümüze kadar Ayasofya konusu üzerinde üç tip düşünce oluşmuştur. Birinci düşünceye göre Ayasofya tekrar cami olarak açılmalıdır; çünkü Ayasofya İstanbul'un fethinin sembolüdür. İkinci düşünceye göre ise Ayasofya kilise olarak açılmalıdır; çünkü Ayasofya kilisedir. Üçüncü düşünceye göre ise Ayasofya dünya kültür mirasının hizmetinde müze olarak kalmalıdır. Bu üç tip düşünceyi destekleyen farklı farklı argümanlar bulunmaktadır. Türkiye'de farklı zamanlarda farklı politik merkezlerin etkisiyle Ayasofya'nın ibadete açılması talepleri oluşmuştur. Bu durum bize Ayasofya ilgili tartışmaların ve taleplerin politik olduğunu gösterir. Bütün bunlara karşılık olarak da Hristiyan dünyası da Ayasofya'nın müze oluşunu hala kabullenememiştir. Bu kabullenememe durumunun en güzel örneği ise bazı grupların Ayasofya'nın Hristiyan ibadetine açılması şartını Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilgili ilişkilerinde ön şart kabul edilmesini istemelerinde görülmektedir.

Son olarak: Ayasofya hukuki şartlar dâhilinde müzeye çevrilmiştir. Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesindeki hukuki dayanaklar camilerin sınıflanması hakkındaki nizamname ve Türk Medeni Kanunun vakıflarla ilgili olan 79. maddesidir. Ayasofya gizlice müzeye dönüştürüldü yönündeki görüşler zamanın gazeteleri tarandığında mesnetsiz kalmışlardır. Çünkü Ayasofya bütün dünyanın ve Türkiye'nin bilgisi dâhilinde müzeye dönüştürülmüştür. Ayasofya kararnamesi ve bu kararnamedeki Atatürk'ün imzasının kesinlikle sahte olduğu yönündeki düşüncelerin tersi istikamette kesin veriler toplanmıştır. Atatürk Ayasofya'yı düşman yaratma merkezi ve çatışma alanı olmasın amacıyla müzeye dönüştürerek dünya kültür mirasının hizmetine sunmuştur. Ayasofya'nın dünya kültür mirasının hizmetinden çıkarılması onun yeniden düşman yaratma merkezi ve çatışma alanı olmasına neden olabilir. Fatih Vakfiyesinden ve eski Cumhurbaşkanlarından Cemal Gürsel'in Ayasofya ile ilgili beyanatlarından hareketle Ayasofya'nın mütevellisi Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı kabul edilebilir. Ayasofya idari bir tasarruf sonucu müzeye dönüştürülmüştür

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet. , S. ÖZTÜRK. , Y. BAŞ
2005 **Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya**
İstanbul OSAV
- AYVANSARAYI, Hüseyin Efendi
2001 **Hadikatü'l Cevami.** Haz: N. Galitekin
İstanbul İşaret Yayınları
- AYVERDİ, E. Hakkı
1978 **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451–1481)**
İstanbul Baha Matbaası
- AKÇAY, İlhan
1999 **Ayasofya Camii**
Ankara Hakses Neşriyat
- ATAY, F. Rifki
1966 **Atatürkçülük Nedir?**
İstanbul Baha Matbaası
- AKBAL, Oktay
1977 **Zaman Sensin Denemeler**
İstanbul Çağdaş Yayınları

ARTUK, Cevriye

1965

“Arkeoloji Müzesinde Bulunan Ayasofya’ya Ait Madalyalar”

Ayasofya Müzesi Yıllığı, VI

İstanbul Yenilik Basımevi, 75–77.

ALTAN, Kemal

1935

“Ayasofya Etrafında Türk Sanatı Ekleri”

Arkitekt, Sayı: V, 264–267

ALP, A. Rıza

1965

“Matemle Kutlanan Zafer”

Halka ve Olaylara Tercüman

Akşam Gazetesi

10.12.1934

Akşam Gazetesi

28.01.1935

Akşam Gazetesi

02.02.1935

Akşam Gazetesi

15.05.1964

“Ayasofya Nasıl Müze Yapıldı”

26.06.1965

Yeni Asya Gazetesi

İstanbul

“Ayasofya Anthenogoras’ın Faaliyeti Sonucu Müze Olmuş”

13.01.1970

İttihad Gazetesi

İstanbul

Ayasofya Müzesi Yıllığı

1959

Sayı: 1

İstanbul, İstanbul Maarif Matbaası

Ayasofya Müzesi Yıllığı

1960

Sayı: 2

İstanbul, İstanbul Maarif Matbaası

Ayasofya Müzesi Yıllığı

1961

Sayı: 3

İstanbul, İstanbul Maarif Matbaası

Ayasofya Müzesi Yıllığı

1962

Sayı: 4

İstanbul, İstanbul Matbaası

Ayasofya Müzesi Yıllığı

1963

Sayı: 5

İstanbul, İstanbul Matbaası

Ayasofya Müzesi Yıllığı

1964

Sayı: 6

İstanbul, Yenilik Basımevi

Aydın Tarihi

1934

No: 11

Ankara Matbuat Umum Müdürlüğü

AZADE, Akar

1971

“Ayasofya’da Bulunan Türk Eserlerine Dair Bir Araştırma”

Vakıflar Dergisi, Sayı: IX, s. 277–290-

Ankara

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA) Belgeler

BCA-030-18-01-01-013-77-14

BCA-030-18-01-01-49-13

BCA-030-18-01-01-024-33-13

BCA-030-18-02-20-37-18

BCA-030-10-266-794-8

BCA-030-10-236-596-25

BCA-030-13-01-02-49-70-06

BCA-030-18-01-01-019-36-3

BCA-030-18-01-01-013-27-14

BCA-030-13-01-02-53-29-1

BCA-030-01-17-99-13

BCA-030-10-255-719-29

BCA-030-01-40-241-12

BCA-030-01-102-635-3

BALTACI, Cahid

1975

XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri

İstanbul(Doktora Tezi)

BERGER, Albrect

2000 “Tarihi Söylenceleriyle Ayasofya”

600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve Fossati Restorasyonu 1847-49.

İstanbul T.C Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 28-32.

BİL, Hikmet

28.07.1967

“Atatürk ve Patrikler”

Vatan Gazetesi

İstanbul

Cumhuriyet Gazetesi

22.11.1934

Cumhuriyet Gazetesi

11.12.1934

Cumhuriyet Gazetesi

13.05.1975

Cumhuriyet Gazetesi

09.08.1980

ÇALIŞKAN, A. Mehmed

1976

Ayasofya Camii

İstanbul Türdav Basım

ÇEBİ, H. Yılmaz

2006

**Judasofya(Patrikhane ve Ayasofya Üzerinde Oynanan
Gizli Oyunlar)**

İstanbul Pegasus Yayınları

ÇETİNTAŞ, Burak

30.04.2003

“Ayasofya’ nın Havaya Uçurulmasına Ramak Kalmıştı”

Hürriyet Tarih

İstanbul

DAĞBAĞYAN, L. Panos

2005

Paylaşılmayan Belde Konstantiniye

İstanbul IQ Yayıncılık

DİRİMTEKİN, Feridun

1956

Resimli Ayasofya Kılavuzu

İstanbul

DİETHİER, P. A

1987

Boğaziçi ve İstanbul (Çev: Ümit Öztürk)

İstanbul Eren Yayıncılık

DİRİMTEKİN, Feridun

1960

“Ayasofya”

İstanbul Ansiklopedisi, C.III. , 1445–1454

İstanbul

DİRİMTEKİN, Feridun

1967

“Ayasofya’nın Tamirleri”

Tarih Konuşuyor Dergisi, Sayı: 43, 3293–3294

İstanbul

DEVELİOĞLU, Ferit

2001

Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat

Ankara Aydın Kitabevi

Düster

3. Tertip, C.III

Ankara Başbakanlık Müdevvenat Müdürlüğü

ERÜNSAL, E. İsmail

1991

“Ayasofya Kütüphanesi”

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IV, 212–213

İstanbul Diyanet Vakfı Yayınları

EYİCE, Semavi

1984

Ayasofya 1

İstanbul Yapı Kredi Bankası Yayınları

EYİCE, Semavi

1993

**Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa ve Sultan
İbrahim’in Türbesi Olan Yapı**

Ankara Türk Tarih Kurumu

EYİCE, Semavi

1984

Ayasofya 2

İstanbul Yapı Kredi Bankası Yayınları

EYİCE, Semavi

1991

“Ayasofya”

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IV, 206–210

İstanbul Diyanet Vakfı Yayınları

EYİCE, Semavi

1999

“Ayasofyalar”

Ayasofya Müzesi Yıllığı, Sayı: 11, 1–17

İstanbul Yenilik Basımevi

EYİCE, Semavi

1993

“Ayasofya”

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. I, 446–457

İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını

EYİCE, Semavi

1983

“Ayasofya Horologionu ve Muvakkithanesi”

Ayasofya Müzesi Yıllığı, Sayı: 9, 15–20

İstanbul Yenilik Basımevi

- EYİCE, Semavi
1960
“Ayasofya Mozaikleri”
İstanbul Ansiklopedisi, C. III. , 1455–1457
İstanbul
- EYİCE, Semavi
1993
“Ayasofya Kütüphanesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. I, 459–460
İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak
- EYİCE, Semavi
1993
“Ayasofya Şadırvanı”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. I, 217
İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak
- EYİCE, Semavi
1993
“Ayasofya Medresesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. I, 460–461
İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak
- EYİCE, Semavi
1993
“Ayasofya Muvakkithanesi”
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. I, 461
İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak

EYİCE, Semavi

1993

“Ayasofya Sıbyan Mektebi”

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. I, 463

İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak

EYİCE, Semavi

1993

“Ayasofya İmaretı”

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IV, 212–213

İstanbul Diyanet Vakfı Yayınları

EYİCE, Semavi

1964

“Tenkit”

Belleten, C. XXVIII. , Sayı: 112, 773–789

Ankara Türk Tarih Kurumu

EBUZZİYA, Ziyad

1987

“Ezan Sesine Hasret Ayasofya”

İslam, Sayı: 46, 15–22

İstanbul

FREELY, John

1996

Saltanat Şehri İstanbul(Çev: Lale Eren)

İstanbul İletişim Yayınları

FONTOMAGNE, Durangde

1977

Kırım Harbi Sonrasında İstanbul

(Çev: Gülçiçek Soytürk)

İstanbul Tercuman 1001 Eser Temel Serisi

FELEK, Burhan

1974

“Ayasofya”

Milliyet Gazetesi

İstanbul

GRANT, Michael

2000

Roma’dan Bizansa (Çev: Zühre İlkelen)

İstanbul Homer Kitabevi

GRELOT, Josephus

1997

İstanbul Seyahatnamesi (Çev: Maide Selen)

Pera Turizm Tic. Aş

GURLİTT, Cornelius

1998

İstanbul'un Mimari Sanatı. (Rezzan Kızıltan)
Ankara Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmet
Vakfı

GOTTHARD, Jasche

1972

Yeni Türkiye'de İslamlık (Çev: Hayrullah Örs)
Ankara Bilgi Basımevi

GÜLER, Ali

1988

İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları
Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları

GÖVSA, İ. Alaadin

1948

“Ayasofya'nın Levhaları”
Hürriyet
İstanbul

GÖKBİLGİN, Tayyib

1960 “Meclis-i Vükela Mazbatalarına Göre 1919 Senesinde Ecnebi
İşgalleri ve Talepleri Karşısında İstanbul Hükümeti”
V. Türk Tarih Kongresi, 707–722
Ankara Türk Tarih Kurumu

HAZARFEN Hüseyin Efendi

1998

Telhisü’l Beyan Fi Kavanini Ali Osman.

Haz: (Sevim İlgürel)

Ankara Türk Tarih Kurumu

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

11.05.1964

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

15.05.1964

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

26.11.1965

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

28.11.1965

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

15.12.1965

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

12.12.1965

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

09.7.1980

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

10.07.1980

Hürriyet Gazetesi

02.08.1996

İNCİCYAN, P.Ğ

1976

18. Asırda İstanbul. (Çev: H. D. Andresyan)

İstanbul Baha Matbaası

İNAL, M. Kemal

1955

Son Hattatlar

İstanbul Maarif Matbaası

KANDEMİR, İsmail

2005

Ulu Mabed Ayasofya

İstanbul Ekip Matbaası

KAFLI, Kadircan

25.05.1965

“Ayasofya ve Hukuk”

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi

İstanbul

KOYUNLU, Alpaslan

1990

“Bir Buluntu Işığında I. II. III. Ayasofya'nın Döşemeleri
Ve Konumları”

Ayasofya Müzesi Yıllığı, Sayı: 11, 133–146

İstanbul Yenilik Basımevi

KONYALI, İ. Hakkı

11.11.1974

“Türbelerin Sayısı Kırkı Geçiyor”

Yeni Asya Gazetesi

İstanbul

KONYALI, İ. Hakkı

1982

“Tarih Yağmacılığı İle Asırlı Mücadele”

Köprü Dergisi, Sayı: 68, 8–15

İstanbul

KONYALI, İ. Hakkı

14.10.1974

“Hurafeyle İslamiyet’in İlgisi Yoktur”

Yeni Asya Gazetesi

İstanbul

KONYALI, İ. Hakkı

15.11.1974

“Tamir Süsü Verildi”

Yeni Asya Gazetesi

İstanbul

KONYALI, İ. Hakkı

16.11.1974

“Yerli Bizans Perestler İskeleleri Sökemedi”

Yeni Asya Gazetesi

İstanbul

KUMBARACILAR, Sedat

1970

“Ayasofya’nın Levhaları”

Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 1, 45–47

Kurun Gazetesi

02.02.1935

Kurun Gazetesi

07.02.1935

KINROSS, P. Balfour

1972

Hagia Sophia

Newyork Newsweek

“Kilit Ayasofya”

1990

Altınoluk

Sayı: 48, 41–42

İstanbul

KLEİNBAUER, W. Eugene, A. WHÍTE. , H. MATTHEWS

2004

Ayasofya.

Çev: Handan Cingi

İstanbul A. Sanat

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat

1977

1869'da Faal Osmanlı Medreseleri

İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası

KILINÇKAYA, M. Derviş

2005

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyet Tarihi

Ankara Siyasal Kitabevi

MANTRAN, Robert

2002

İstanbul Tarihi. (Çev: Teoman Tunçdoğan)

İstanbul İletişim Yayınları

MARANCI, Christina

2003 “The Architect Trdat Building And Cross Cultural Exchange in
Byzantium And Armenia”

The Journal Of The Society of Architectural Historians, C.62, Sayı:13

MALKOÇ, Neriman

1956 “Ayasofya Kütüphanesi”

Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı: 170, 11–12

MANDIRACIOĞLU, Gülgün

2000 “Latin İstilasından Osmanlı Fethine İstanbul ve Ayasofya”

600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve Fossati Restorasyonu 1847–49

İstanbul T.C Kültür Bakanlığı ve Anıtlar Müzeler Genel Müdürlüğü

Milliyet Gazetesi

10.12.1934

Milliyet Gazetesi

04.09.1974

Milliyet Gazetesi

06.09.1974

Milliyet Gazetesi

14.04.1994

Milliyet Gazetesi

26.04.1994

Milli Gazete

28.04.2006

Milli Gazete

21.10.2005

OGAN, Aziz

1947

Türk Müzeciliğinin 100. Yıldönümü

İstanbul Türkiye Turing Otomobil Kurumu

ÖZLÜ, Mahmud

1960

“Ayasofya Kütüphanesi”

İstanbul Ansiklopedisi, C. III. , 1482–1484

İstanbul

ÖNKAL, Hakkı

1992

Osmanlı Hanedan Türbeleri

Ankara Kültür Bakanlığı Yayını

ÖNDER, Mehmet

2002

Atatürk Bildirileri

Ankara Kültür Bakanlığı Yayını

ÖZTÜRK, Nazif

1994

Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi

Ankara Diyanet Vakfı Yayını

ÖZTÜRK, Saygı

2007

İsmet Paşa'nın Kürt Raporu

İstanbul Doğan Kitap

PAMUÇUYAN, Kevork

1960

“Ayasofya ve Ermeniler”

İstanbul Ansiklopedisi, C. III. , 1471–1472

PASİNLİ, Alpay

1982

“Ayasofya Mozaikleri”

Sanat Dünyası Dergisi, Sayı: 25, 2–8

RAMAZANOĞLU, Muzaffer

1946

Sentiren ve Ayasofyalar Manzumesi

RAMAZANOĞLU, Muzaffer

1953

“Ayasofyalar”

Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 41, 2268–2273

“ Rauf Orbay’ in Hatıraları”

1962

Yakın Tarihimiz, Sayı: 4, 112–113

Resmi Gazete

11.12.1934

Sayı: 2877

Resmi Gazete

08.11.1934

Sayı: 2874

Resmi Gazete

10.12.1934

Sayı: 2866

Takvim-i Vakayı

1263

No: 315

Tercüman-ı Ahval

1277

No: 14

Türkiye Gazetesi

30.03.2002

Türkiye Gazetesi

02.02.2007

Türkiye Gazetesi

25.06.2005

SAFA, Peyami

1971

Din-İnkılâp-İrtica. Haz: Ergun Göze-Nevzat Köseoğlu
İstanbul Ötüken Yayınevi

SIEMON, Polonyalı

1964

Polonyalı Siemon Seyahatnamesi(1608–1609)

Çev: H. D. Andresyan

İstanbul Baha Matbaası

SÜSSHEİM, K. , A. M. MANSEL

1942 “Ayasofya”

Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C. II. , 47–55

İstanbul Maarif Matbaası

SERTOĞLU, Mithat

1983 “Ayasofya’yı Asla Havaya Uçurmayı Düşünmedik”
Yıllar Boyu Tarih, Sayı: 1, 5–8

SCHLÜTER, Sabine

2000 “Gaspere Fossati’nin Ayasofya Onarımları”
600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve Fossati Restorasyonu 1847–1849
İstanbul T.C Kültür Bakanlığı ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

SALİ, Ali

2004 “Atatürk’ün İmzasını Kim Taklit Etti”
Yeni Şafak Gazetesi

ŞAHİN, Süreyya

1980 **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**
İstanbul Ötüken Neşriyat

TANSUĞ, Sezer

1965 “18. yy İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı”
Vakıflar Dergisi, Sayı: 6, 93–101
İstanbul Baha Matbaası

THEVENOT, Jean

1978

1655-1656'da Türkiye. (Çev: Nuray Yıldız)

İstanbul Tercüman 1001 Eser Serisi

TAYLOR, Jane

2000

İmparatorluklar Başkenti İstanbul. (Çev İnci Türkoğlu)

İstanbul Arkeoloji ve Sanat

TÜRKOĞLU, Sabahattin

2002

Ayasofya'nın Öyküsü

İzmir YAZICI Basım

TOPUZLU, Cemil

1994

80 Yıllık Hatıralarım.

Haz: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil

İstanbul Arma Yayınları

TOPTAŞ, Mahmud

1990

“Ayasofya'yı Anlamak İçin”

Altınoluk, Sayı: 48, 31–32

THEİS, Libo

2000 “Ayasofya'nın Bilimsel Araştırmaları Tarihi”

600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve Fossati Restorasyonu 1847–49

İstanbul T.C Kültür Bakanlığı ve Anıtlar Müzeler Genel Müdürlüğü

WHITTEMORE, Thomas

1947

Ayasofya Mozaikleri

Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi

www.iem.gov.tr

Vatan Gazetesi

19.02.2006

Vatan Gazetesi

16.11.2006

YAZMAN, A. Tufan

1969

Atatürk'le Beraber Devrimler Olaylar Anılar (1922-1938)

İstanbul Türkiye İşbankası Yayınları

YÜCEL, Erdem

1986

Ayasofya Müzesi
İstanbul Asri Basım

YÜCEL, Erdem

1992 “Belgelerin Işığında Ayasofya’nın Müze Oluşu İle İlgili Bazı Gerçekler”

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 78, 183–222

İstanbul Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

YÜCEL, Erdem

1990 “Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar”

Ayasofya Müzesi Yıllığı, Sayı: 11, 157–167

İstanbul Yenilik Basımevi

YÜCEL, Erdem

1993 “Ayasofya’da Türk Sanatı Çalışmaları(1992)”

XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1–8

Ankara Kültür Bakanlığı ve Anıtlar Müzeler Genel Müdürlüğü

YÜCEL, Erdem

1983 “1982–1983 Yıllarında Ayasofya’da Türk Sanatı Çalışmaları”

Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 26, 200–211

YÜCEL, Erdem

1996 “Ayasofya ve Aya İri’nin 1994 Yılı Onarımları ve Çevre
Düzenlemeleri”

VI. Müze Kurtarma Kazı Semineri, 183–191

Ankara Kültür Bakanlığı Yayını

YÜCEL, Erdem

1971 “Ayasofya Onarımları ve Vakıf Arşivinde Bulunan Bazı Belgeler”

Vakıflar Dergisi, Sayı: 10, 219–228

Ankara

YÜCEL, Erdem

1990 “Ayasofya Levhalarının Hikâyesi”

Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 45, 45–48.

Yeni İstanbul Gazetesi

07.05.1964

Yeni İstanbul Gazetesi

28.06.1965

Yeni İstanbul Gazetesi

25.11.1965

Yeni İstanbul Gazetesi

01.12.1965

Yeni İstanbul Gazetesi

23.12.1965

Yeni İstanbul Gazetesi

07.08.1967

Yıldırım, Mustafa

29.05.1969

“Ayasofya’ nın Fethi”

Bugün Gazetesi

İstanbul

Yeni Şafak Gazetesi

04.07.2006

EKLER

است. بگونه آباء و اولادینان در این باب در نامه اردو و دینی ندرت
تحت عنوان ایرادها و بطلان صورتی که در این باره در وقت صدور این که
است. در این باره در هر دو طرف توافق بدو نیستی ، بعد تعیینت بدو
نظر سید ذوالکرم و سایر ، شایسته باطلت قانونی او در تخریب داده شد و
توقیفاً بداربازد صورتی است. مدار ولایت تاریخ ۱۹۳۰
نور و نوسان در وضع برون کیفیت او در این
تعیین وقت اول

شیرازی
مقدم

باجریکتی
دو نفر برونه و سید شافق
امامه مولودان

میر صاحب امتیاز ایرادیکه
بجانبه یک شریعت و کلامی
تاییدیکه معارف کلامیکه
سازدیکه

DEVLET ARŞINLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞIVI

قرارداد

1880

اولاد میرزا محمد حسن مراد...
استادزاده کی آیا میرزا محمد مراد...
میرزا محمد...
میرزا محمد...
میرزا محمد...

تعیین...
تاریخ...
...

...

...

...

...

...

Handwritten signatures and stamps at the bottom of the document, including names like 'میرزا محمد', 'میرزا محمد', etc., and some official stamps.

تو با اینجی اولاد... جواب اولاد...
تاریخ و موصوفه...

Kararname

Maarif Vekilliğinden yazılan 14/II/934 tarih ve 9404I sayılı tezkerede; Egsiz bir mimarlık sanat abidesi olan İstanbuldaki Ayasofya caminin tarihi vaziyeti itibarile müzeye çevrilmesi bütün Şark alemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracacağı cihetle bunun müzeye çevrilmesi, çevresindeki evkafa ait dükkanların yıktırılması ve diğerlerinin de evkafça istimlak edilmesi suretile güzelleştirilmesi ve tamiri ve daimi muhafazası masraflarına karşılık ta evkafça bu sene ve gelecek seneler bütçelerinden muayyen bir para ayrılması hakkında bir karar ittihazı istenilmiş ve Evkaf Umum Müdürlüğünden yazılan 7/II/934 tarih ve 153197/107 sayılı mutaleanamede, bu caminin Bizanslılardan kalma bir eser olması hasebile hiç bir vakfı olmadığı ve her ne kadar cami olduktan sonra Sultanlar ve Halk tarafından bazı gelirler bağlanmışsa da bunlardan aşar olarak bağlanan sultan gelirlerinin kaldırılmış olduğu ve halk tarafından bağlanan gelirler ise kütan okumak ve buna benzer belli ve nerede olursa olsun yapılabilir dini emekler için olup müzeye çevrilmesi ve korunması için verilecek bir geliri bulunmadığı ve şimdiye kadar tamiri, gelirine bakmadan diğer vakıflarla bir arada yapılagelmekte olan bu bina cami olmaktan çıkınca artık buna da imkan kalmayacağı ve bütçelerinin bu günkü vaziyeti her hangi bir yardıma da yol bırakmamakta olduğu ve çevresindeki yapılardan evkafa ait olanları yıkmak ve kaldırmak elden gelirse de x ştekine berikine ait olanların evkafça satın alınmasına imkan bulunmadığı bildirilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 24/II/934 te görüşülerek, caminin çevresindeki evkafa ait binaların Evkaf Umum müdürlüğünce yıktırılarak temizlettirilmesi ve diğer binaların da istimlak, ve yıkma ve binanın

030 13 01 02 49 79 6

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı :

tamir ve muhafazası masrafları da Maarif Vekillliğince verilmek suretille
Ayasofya caminin müzeye çevrilmesi tasvip ve kabul olunmuştur .

24/II/934

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bğ. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

İsmi

Ş. Gökçe

Reca

S. Kaya

Ha. V. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

S. Kaya

Ali

Bir

Ali

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

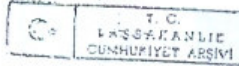
Zr. V.

Cafer Beyaz S. Hüseyin

Si Kaya K.

Mühür Bekmeç

030 13 01 02 49 79 6

باش وکالت جلیله به

امینت محمدی
پوهنځی
۹۹۹۹۹۹۹۹
۹۹۹

آیا صوفیه جامننده مدفون وندیک دوزلورتن (ایزتقر دانقولو) نك مزارينه وندیکیلرنا:
وضع ایدلمک اوزره اختار اولنان لوتجین معمول لوحه نك وضعنه ساعده اعطاسی حشده وندیک بادیه
رئیس طرفندن مراجعتده بولندیغی استانبول ولا یشتن بیلدیبرلکله مذکور لوحه نك تعلیمی دکل حتی
زاتلرولورندن اکلیل وضعنه بيله ساعده اولنماسی ولایت مذکوره به وقوع خالی درج ایله ایسترن
عالمی نعل ایده بیلگیلری ده علاوه خارجه وکالت جلیله سنه اشعار قلنمندر عرض ایدرم ایتدم .
ریاست جمہور کاب عمومی لکی جانب عالیسنده عرض ایدلمندر .

داخلیه وکیلی

۹۲۸ - ۴ - ۹۸

[Handwritten signature]

ع

جواباً بلایقین عرواله خاند اولدی شپ تاریخ نومبر سنک دوسی دیا اولور .

[Handwritten notes and stamps]

030 10 236 596 25

T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube : 2
Sayı : 2888

Ücretleri umumî muvazene kanununun 6 ıncı maddesi mucibince 935 mali yılı bütçesinin E cetveline dahil 575 inci fasıl tahsisatından verilmek üzere tarihî anıtlarımızdan Ayasofyanın korunmasında kullanılacak altı beşliğe ait ilâhî kadronun I haziran 935 tarihinden mayıs 938 sonuna kadar muteber olmak kaydile tasdiki; Maarif Vekilliğinin 22/6/935 tarih ve 91163 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 25/6/935 tarih ve 677 sayılı mutale-anamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 26/6/935 tarihli toplantısında onanmıştır.

26/6/935

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bğ. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mi. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

Zr. V.

[Signature]

030 18 01

02-56-55-4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Pek muhterem
Sayın Başbakan
Adnan menderes

Ezani muhammediye karşı göstermiş olduğunuz
İslâmî hissiyatınıza güvenerek sizlerden ,Ayasofyanın
cami olarak açılıp bizlere ihsanını müslüman Türk kar-
deşlerim namına rica ve istirham eder,

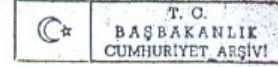
Sonsuz sevgi ve saygılarımın kabulünü dilerim.

30/9/1950

Halit demiryumruk
Kartal- Yunus İstasyon makascısı.

030 01 17 93 13

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube : _____
Sayı : 72195

KARARNAME

Amerikada Boston şehrinde kâin "The Byzantine Institute" na-
mandaki ilim müessesesinin Müdürü olan Mr.T.Whittmore ne İstanbul
Müzesinde mütehassıs bir zatın nezaret ve mürakabesi altında Ayas-
ofya Caminin sıvaları altında kalan muzayıkların meydana çıkarıl-
ması ve tetkikat yapılmasına müsaade verilmesi; Maarif Vekâletinin
27/4/93I tarih ve 962 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine
İora Vekilleri Heyetininin 7/6/93I tarihli içtimaında tasvip ve kabul
olunmuştur.

7/6/93I

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

Ahmet Hüseyin

M. M. V.

Kemal

Da. V.

S. Vakkas

Ha. V.

H. T. Rıza

Ma. V.

M. İsmail

Mf. V.

Mustafa

Na. V.

N. İsmail

İk. V.

İsmail

S. İ. M. V.

S. İsmail

080 10 02 20 137 18

T. C.
BAŞVEKALET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube:

Sayı:

2

2365

KARARNAME

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Istanbul Alman asarı ataka enstitüsünün, İsmikde Ayasofya ve -
Lefke kapısı çerçevesinde kazı yapmasına izin verilmesi; Büyük Erkânı
Harbiye Reisliğinin muvafakatına atfen Maarif vekilliğinin 17/4/935
tarih ve 90888 sayılı tezkere ile yapılan teklifi üzerine İora Vekil-
leri Heyetince 20/4/935 de onanmıştır.

20/4/935

REİSİÜMHÜR

K. Atatürk

Bş.V.

Y. H. H. H.

Ad.V.

S. S. S.

M.M.V.

K. K. K.

Da.V.

S. K. K.

Ha.V. V.

S. K. K.

Ma.V.

A. A. A.

ME.V.

B. B. B.

Na.V.

A. A. A.

İk.V.

C. C. C.

S.İ.M.V.

S. S. S.

G.İ.V.

R. R. R.

Zr.V.

M. M. M.

080 13 01 02 53 29 1

Ayasofya Müzesindeki mozayıkların meydana çıkarılması iş-
lerine yardım etmek üzere Paris Asarı Atika Enstitüsü azasından ve be-
yaz ruslardan M. Boris Erusov'un 15 gün için Türkiye'ye gelmesine izin
verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 27/7/936 tarih ve 6360/16196 sayılı
tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İora Vekilleri Heyetiince 30/7/936
da onanmıştır.

30/7/936

REİSİCÜMLUR

K. Atatürk

Bs. V.

J. İsmi

Ad. V.

S. Sunay

M. M. V.

K. Özalp

Da. V.

S. Köse

Ha. V.

P. R. Aras

Ma. V.

S. Aygün

Mi. V.

S. Arıkan

Na. V.

A. Celal Bayar

İk. V.

C. Zengin

S. İ. M. V.

S. F. Dayıoğlu

G. İ. V.

Rana Karahan

Zr. V. V.

C. Zengin

030 18 01 02 67 65 16